

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY | ROK ZAŁOŻENIA 1963 | CENA 7,00 zł | NR 9 (589) | WRZESIEŃ 2024

STEGNA

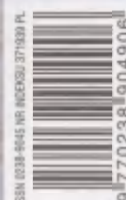
BEZPŁATNY DODATEK KASZUBSKOJEZYCZNY

DWIE POTĘŻNE NAWAŁNICE,
UFO I „ZAGINIONY” SPŁYWOWICZ

WIÓLDŻE ŚWIĄTO
NA KÒSCERSCZI ZEMI

W GDAŃSKU ODSŁONIĘTO
POMNIK LECHA BĄDKOWSKIEGO

W GDAŃSKU ODSŁONIĘTO POMNIK LECHA BĄDKOWSKIEGO

FOT. SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

3 Poznaliśmy laureatów konkursu literatury kaszubskiej

RED.

4 Wiôldzé swiãto na kôscersczi zemi

RED.

6 Dwie potężne nawałnice, UFO i „zaginiony” spływowicz

GRZEGORZ SCHRAMKE

10 W Gdańsku odsłonięto pomnik Lecha Bądkowskiego

SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

14 „Gryf” za film o Jastaku

DM

16 Czilenôsce dni z żewim jãzëkã a kulturã

PAUELWICZIŃSKI

18 Zagłębiony w żewi kaszëbiznie

Z Agnësg Obrëckg i Dagmarã Piór gôdô

PAUELWICZIŃSKI

20 W Pelplënie téż mógã rozkôscerczac kaszëbiznã.

Z ks. dr. Wiesława Szucg, direktora Katolëcczëgô

Liceum Collegium Marianum w Pelplënie

gôdôł DARK MAJKŌWSCZI

22 Wakacyjne atrakcje „tam, gdzie Kaszëb kuŃc”

VIOLETTA SŁOMIŃSKA-BŁAWAT

24 Na wyrobiskach kościerskiego zagłëbia. Zielona oprawa dla „kaszubskiego złota”

ADAM GRZYBOWSKI

28 My, Kaszubi z Dëbek, bardzo szanowaliśmy Księdza Jerzego

WOJCIECH KSIĄŻEK

31 Gdyńskim szlakiem. Kochowo-Babie Doły. Część 1

ANDRZEJ BUSLER

33 Rzemieślnicze piwo na Straganiarskiej

SL

34 Gdańsk mniej znany

MARTA SZAGZDOWICZ

NAJŌ UCZBA. Edukacyjny dodôwk nr 9 (179)

35 Smaki i aromaty Pomorza

RAFAŁ NOWAKOWSKI

38 W 90. rocznicę powstania polskich placówek oświatowo-wychowawczych Macierzy Szkolnej w Trgbkach Wielkich.

DARIUSZ DOLATOWSKI

41 Chcëmë kaszëbsczi rewolucji w Internece

Z Aleksa Czoskg i Jakuba Wôłoszaka gôdô

DARK MAJKŌWSCZI

44 Jak mój z mójq. Part 1

MATEUSZ BULLMANN

46 Czerwônoarmiscë swôjich mielë za nic

ŁUKŌSZ ZOŁTKŌWSCZI

48 Nie je wôżné to, czegò ni mógã

robie – wôżné je to, co mógã

Z Krësztofã Najdg gôdô TOMŌSZ FŌPKA

51 Co kômù namienioné, tegò to nie minie

KLEBBŌW MATIS

53 Z Kociewia

MARIA PAJĄKOWSKA-KENSIK

54 LEKTURY

DANIEL KALINOWSKI, RYSZARD SZWOCH

59 Ō czym przëbôcziwô gôrsz sztrgdowégô piôsku

PD

60 Klëka

67 Sëchim pākã uszłë

TŌMK FŌPKA

68 To nie je w głowã do pójacô

OLGA KUKLIŃSKŌ

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

WOJEWÓDZTWO
POMORSKIE

gdański
fundusz
promocji
wydawnictw

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY

ADRES REDAKCJI

ul. Straganiarska 20-23 / 80-837 Gdańsk
tel. 58 3019016 / 58 30127 31
e-mail: red.pomerania@wp.pl

REDAKTOR NACZELNY

Sławomir Lewandowski

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Dariusz Majkowski (zastępca redaktora naczelnego)
Aleksandra Dzięcielska-Jasnoch
(sekretarz redakcji, *Najdł Uczba*)
Krystyna Sulicka
Małgorzata Micał
Bogumiła Cirocka
Ludmiła Kucharska
Bogdan Adamczyk (skład graficzny)

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Piotr Dziekanowski (przewodniczący kolegium)
Mateusz Bullmann
Andrzej Busler
Ewa Górską
Stanisław Jankę
Piotr Lessnau
Wiktor Pepliński
Danuta Pioch
Edmund Szczesiak
Bogdan Wiśniewski

TŁUMACZENIA NA JĘZYK KASZUBSKI

Dariusz Majkowski

ZDJĘCIA NA OKŁADCE

Gdańsk, 31 sierpnia 2024 roku: Odświeżenie
pomnika Lecha Bądkowskiego.
Fot. Sławomir Lewandowski

WYDAWCA

Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
ul. Straganiarska 20-23, 80-837 Gdańsk

DRUK

Drukarnia Waldemar Grzebyta
ul. Kossaka 108, 64-920 Piła

Redakcja zastrzega sobie prawo do skracania
i redagowania artykułów oraz zmiany tytułów.
Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść
ogłoszeń i reklam.

OD REDAKTORA

*Przed kilkunastoma laty
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomor-
skie podjęło się budowy po-
mnika Świętopełka Wielkiego.
Trud się opłacił, bo monument
pomorskiego księcia autorstwa
Wawrzyńca Sampa od lat
cieszy oczy gdańszczan i tłum-
nie przybywających do miasta
turystów, skłaniając*

*do przemyśleń na temat osoby księcia i jego
związków z Kaszubami. W 2022 roku skwer
oficjalnie nazwano imieniem Świętopełka
Wielkiego, co również nie jest bez znaczenia.*

*W tym roku 31 sierpnia gdańskie Głównie
Miasto wzbogaciło się o kolejny wyjątkowy
monument, do powstania którego również
przyczyniło się Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.
Pomnik Lecha Bądkowskiego stanął na skwerze
u zbiegu ulic Minogi i Świętojańskiej, niemal
po sąsiedzku ze skwerem pomorskiego księcia.
Rzeźba, będąca wyrazem pamięci dla wybitnego
Pomorzanina, bardzo skrupulatnie przedstawia
jego sylwetkę, cechuje się dbałością o detale,
a nade wszystko jest bardzo autentyczna,
w czym zasługa toruńskiego rzeźbiarza
Macieja Jagodzińskiego-Jagenmeera.*

*Co warto podkreślić, uroczyste odświeżenie
pomnika Lecha Bądkowskiego wpisało się
w kalendarz obchodów 44. rocznicy podpisania
Porozumień Sierpniowych, a wśród gości
był m.in. urzędujący prezes Rady Ministrów
Donald Tusk.*

SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

PRENUMERATA

Z DOSTAWĄ DO DOMU!

Koszt prenumeraty rocznej krajowej z bezpłatną
dostawą do domu: 77 zł. W przypadku prenume-
raty zagranicznej: 172 zł. Podane ceny są cenami
brutto i uwzględniają 5% VAT.

Aby zamówić roczną prenumeratę, należy:

• dokonać wpłaty na konto:

PKO BP SA 2810201811 0000 0302 0129 3513,

Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
ul. Straganiarska 20-23, 80-837 Gdańsk,
podając imię i nazwisko (lub nazwę jednostki
zamawiającej) oraz dokładny adres

• złożyć zamówienie w Biurze ZG ZKP,

tel. 500183 832

e-mail: prenumerata@kaszubi.pl

Fot. Biblioteka Miejska w Kościerzynie

POZNALIŚMY LAUREATÓW KONKURSU LITERATURY KASZUBSKIEJ

W lipcu został rozstrzygnięty XXIV Konkurs Literatury Kaszubskiej i o Kaszubach organizowany przez Bibliotekę Miejską w Kościerzynie. Uroczystość wręczenia nagród odbyła się w trakcie XXV Światowego Zjazdu Kaszubów

Po zapoznaniu się ze zgłoszonymi pozycjami komisja przyznała następujące nagrody i wyróżnienia:

Literatura piękna dla dorosłych w języku kaszubskim: 1. Adela Kuik-Kalinowska, *Leno ptôchë / Tylko ptaki*, 2. Artur Jablonskij, *Mòje zvjornjenja – a ju syjat!*, 3. Mateusz Titës Meyer, *Jaczi nie bël*.

Literatura piękna dla dzieci i młodzieży w języku kaszubskim: Karolina Serkowska-Sieciechowska, *Scygnąc miesądz*.

Literatura piękna i literatura faktu o Kaszubach / z Kaszubami w tle w języku polskim i w innych językach: Stasia Budzisz, *Jak znikają Kaszuby*; Daria Kaszubowska, cykl *Saga Kaszubska*: t. 1 *Sztorm*, t. 2 *Zemsta*, t. 3 *Krew*, t. 4 *Walka*; Gail Olsheski, *Ôpówiescë z Kaszëb / The Kaszuby Stories*. **Wyróżnienia:** Małgorzata Mosakowska, *Bursztyniaki i wielka zmiana*; Anna Prabucka-Firlej, *Wojna oczami nastolatki. Wspomnienia Agaty Zofii Prabuckiej z lat 1939-1945*.

Książki edukacyjne – podręczniki i inne publikacje do nauki języka kaszubskiego oraz innych przedmiotów po kaszubsku: Joanna Ginter, Dariusz Majkowski, *Ortograficzno-gramatyczny słownik kaszëbszczégô jãzëka ze wskôzama pisënkù*. **Wyróżnienie:** Eugeniusz Pryczkowski, *Môtilk. Kaszëbszczë spëwanczi dlô dzecy*.

Książki naukowe i popularnonaukowe oraz słowniki dotyczące Kaszub i kaszubszczyzny: 1. Daniel Kalinowski, *Juwernota. Literatura kaszubska i studia kulturowe*. 2. Grzegorz Schramke, *Procëm Smãtkôwi. Współczesna literatura kaszubska w latach 1981-2015*.

Wyróżnienia: Kamila Dombrowska, *Strój kaszubski. Geneza – Przeobrażenia – Współczesność*; Jan Hlebowicz, *Polityka na ambonie. Środowisko księży „patriotów” w województwie gdańskim w latach 1950-1956*.

Przewodniki po Kaszubach i inne publikacje promujące region (w różnych językach): Henryk Jursz, Piotr Ody, *Kolejowym bajpasem z Trójmiasta do Kartuz*.

Przekłady książek z dowolnej kategorii na język kaszubski, a także z języka kaszubskiego na język polski i inne języki: **Wyróżnienia:** Felicja Baska-Borzyszkowska za przekład: Wiesław Nowicki, *Wiersze gostomskie. Refleksje z kaszubskiej krainy / Gôstomsczé wiérztë. Refleksje z kaszëbszczi krôjnë*; Bożena Ugowska i Stanisław Frymark za przekład: Gail Olsheski, *Ôpówiescë z Kaszëb / The Kaszuby Stories*.

Przypomnienia i wznowienia. Dyplomy uznania dla wydawców: Instytut Kaszubski za publikację: Edvard Jelinek, *Zapomniany zakątek słowiański. Kilka pierwszych spojrzeń na Pomorze Kaszubskie*, red. Miłosz Reznik; Instytut Kaszubski za publikację: Alojzy Nagel, *Poezja i proza kaszubska.*, red. Marek Cybulski, wstęp: Józef Borzyszkowski, Daniel Kalinowski, Marek Cybulski, seria Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 17.

Edytorstwo. Dyplom uznania: Stowarzyszenie Turystyczne „Kaszuby Północne” Lokalna Organizacja Turystyczna za publikację: *Naturalnie, Kaszuby Północne. Album fotografii przyrodniczej / Naturally, Northern Kashubia / Nôteralnje, Norda*, red. Barbara Mudlaff.

RED.

WIOLDŻE SWIATO NA KOSCERSCZIZEMI

Na Swiatowim Zjezdze Kaszëbów w Kôscérznie zeszlë sã tësãce lëdzy, żebë swiatowac, pòczëc jednotã, pòslëchac mùzyczi i pògadać.

Dłò wiele ùczãstników Zjôzd zaczął sã ju òb drogã. W specjalny banie – Transcassubie – bawilë sã, spiwelë i tańcowelë. Czej wësedlë na kôscersczim banowiszczu, wzãlë ùdzël w òdkrëcym tãflë, co przëbôcziwô patrona latoségò rokù, tj. ks. prałata Hilarégò Jastaka, i dwa zjazdë Kaszëbów w Kôscérznie (pòprzëdny bëł tuwò w 2004 r.). Pòzni rëgnãlë do kôscoła pw. Swiãti Trójcë, dze òstała òdprowionò mszò swiatò pòd przëdnictwã kaszëbszczégò biskupa Arkadiusza Òkrojã.

Pòzni bëtnicë (je wiedzec nić blòs ti, co przëjachełë Transcassubią, ale i tësãce lëdzy, co docerlë autobusama, swòjima autołama, na kòłach abò piechti) przeszlë pòràset mésztrów pòd binã na parkingù midzë sz. Ogrodowã i Pòlszczégò Wòjska. Tam

przewitelë jich nòprzód prowadzãcy rozegracjã: Tatiana Slowi i Michòł Bronk, a pòtemù samòrządowcë i pòliticë (bùrméster Kôscérznë Dawid Jereczek, marszòtk pòmòrszczégò wòjewództwa Mieczysłòw Struk, pòmòrskò wòjewòda Bëjata Rutkewicz, minysterka edukacje Barbara Nowackò). Przemówiòł téż przëdnik Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò Jón Wërowińszci, chtëren pòdzakówòł wszëtczim, co pòmògelë w òrganizacji Zjazdu, m.jin. dzysdniowémù bùrmésztrowi Kôscérznë i jegò pòprzëdcë Michałowi Majewszëzmù. Pòdczorchnãł téż, że wszëtcë Kaszëbi bë mielë biótkówac ó danié pòzwë Via Cassubia ekspresowi drodze S6 ze Szczecëna do Gduńska.

Pòtemù bëło wrãczenié nòdgròdë pn. Bursztynowa Klëka, jakã dostòł wielelatny wòjt gminë Lëpińce

Andrzej Lemańczyk, ôb sztyrë kadencje przëdnik lëpińszëgò partu KPZ, ùdbòdòwòcz m.jin. Festiwalu Pòlskich i Swiatowëch Hitów pò Kaszëbsku.

Na zakùńczenie oficjalnégò dzëła Zjazdu òstòł rozrzeszony XXIV Kònkùrs Lëteraturë Kaszëbsczi i ò Kaszëbach (wicy ó tim na str. 3).

Pò pisarzach, pòetach i wëdòwcach kòscerską binã przejałë mùzyczne karna. Wëstąpiłë m.jin.: karno Młoda Kościerzyna, dzecë z Samòrządowégò Przedszkòlò nr 7 w Kòscérznie, Kapela Zgrywańce, Kaszëbsczë Karno Pieśni i Tuńca „Kościerzyna”, laureatka Festiwalu Pòlskich i Swiatowëch Hitów pò Kaszëbsku Òlga Tomaczkòwskò, duet We Dwa Konie (Tomòsz Fòpka i Wòjcech Złoch) a téż Pàuel Nowak z Weróniką Kóρθals i artista z Kòscérznë Pàuel Ruszkòwsczi.

Òkròm mùzycznëch atrakcjów ùczãstnicë Zjazdu mòglë téż kùpie rozmajitoscë na Kaszëbsczim Jòrmarkù, jic z decama do specjalny cónë dlò nòmłòdszych zjazdowiczów, bic rekòrd w równoczesnym granim na diòbelskich skrzëpicach, cëskac w baszkã abò grac w bùczkã.

Do te Mùzeùm Kòscersczi Zemi przërëchtowãłò specjalny wëstòwk namieniony ks. Hilarémù Jastakòwi. Bëła téż leznosc do pòznaniò specjalny edicje jigrë Monopoly – Monopoly Kaszëbë, zagranio w nią i, mò sã rozmiëc, do ji kupieniò (a terò mòże jã kùpie w internetowi ksàgarnie kaszubskaksiazka.pl). Je to dëbeltjãzëkòwò (kaszëbskò-pòlskò) planszowò jigra, jakò pòmògò w òdkrywaniòm snòzotë Kaszëb, a téż kaszëbsczi kulturë i jãzëka Kaszëbów.

Czekawã ùdbã mielë nòleżnicë rëmsczëgò partu KPZ, chtërnny wëbijelë òb czas rozegracji leznoscowë mònetë z postacjà ksàca Swiatopòłka i nòdpisã na wdòr pierszëgò i latosëgò Zjazdu Kaszëbów. Wzãtk z nëch pamiãtkowëch dëtków je namieniony na budowã pòmnika Lecha Bądkòwsczëgò.

Dzejałò sã wiele, wiodro bëłò pësznë, a kòscersczi Zjòzd òstónie na długò w pamiãcë ùczãstników. Za rok widzimë sã w Szëmòłdze.

RED.

ÒDJ. P. WICZIŃSZCI

Po rozgrywkach buczki. Fot. G. Schramke

DWIE POTEŻNE NAWAŁNICE, UFO I „ZAGINIONY” SPŁYWOWICZ

Tegoroczny XXXVIII Kaszubski Spływ Kajakowy „Śladami Remusa” trwał od 6 do 14 lipca, a jego trasa prowadziła rzeką Wdą od jeziora Fiszewo do osady Młynki. Wzięło w nim udział około osiemdziesięciorga uczestników (chętnych było więcej), w tym dwadzieścioro sześciorgo dzieci i szkolnej młodzieży. Tradycyjnie spływaniu towarzyszyły różnego rodzaju imprezy kulturalne i sportowe.

Nadszedł lipiec. Po dość kapryśnym, w dużej mierze chłodnym i deszczowym czerwcu pogoda w końcu poprawiła się. Do spływu pozostało już tylko kilka dni.

– Tato, czy możemy pojechać w piątek? – usłyszałem.
– W piątek? Przecież spływ zaczyna się szóstego lipca, w sobotę!

– Tak, ale część osób przyjeżdża już w piątek.

– Serio? – zdziwiłem się.

– Serio. Franek pisał, że oni będą...

Uśmiechnąłem się. Przyjaźnie zawiązane na poprzednich spływach chyba jeszcze bardziej się zacieśniły. Dzieciaki, a przynajmniej część z nich, były ze sobą w kontakcie także w roku szkolnym. A i teraz, widać, są ze sobą „na łączach”.

I to jest świetne w „Remusie”. Tworzą go ludzie. Tak, trywialnie to brzmi, lecz z pełną odpowiedzialnością to napisałem. Bo tak jest w rzeczywistości. W dużej mierze przyjeżdża się na „Remusa” właśnie po to, by po roku znów się spotkać, pogadać, pospędzać razem czas. Z otwartymi ramionami wita się też nowe osoby.

Pojechaliśmy więc w piątek. Na obozowisku w Lipuszu stawiliśmy się niemal jako pierwsi. Namiotów przybywało z wolna, jakby nieśmiało. Mimo wszystko

przecież to sobota miała być tym dniem, kiedy zjedzie się większość. I też tym dniem, kiedy brać spływowa będzie mogła wziąć udział w XXV Światowym Zjeździe Kaszubów. Bo tak to było zaplanowane.

Otwarcie spływu tradycyjnie odbyło się w sobotę wieczorem. Wciągnięto kaszubską flagę na maszt, odśpiewano pieśń *Tam, gdzie Wisła...*, odczytano pierwszy fragment powieści *Żęc i przigodę Remusa* Aleksandra Majkowskiego. Komandor spływu Wojciech Kuc oficjalnie przywitał uczestników i przedstawił kadrę.

A od niedzieli płynięcie. Wda jest urokliwa. Jej nurt to zwalnia, to przyspiesza. To przeciska się łasem, to znów rozpycha łakami. I rzeka mocno meandruje. Szczególnie w swym górnym biegu potrafi dostarczyć kajakarzom dodatkowych emocji. Co prawda powalone drzewa są na ogół tak przycięte, by amatorzy wodnych wędrówek nie mieli zbyt dużych problemów z pokonaniem trasy, lecz czasem – ku ucieście bardziej wprawionych kajakarzy – naraz za zakrętu wyłaniają się drzewne przeszkody, przy pokonaniu których trzeba się nagimnastykować. Do tego dochodzą tkwiące w dnie głazy, które potrafią zaskoczyć swą obecnością. A w tym roku także wysoki stan wody dorzucił swoje trzy grosze. Pod niektórymi

Wda jest urokliwa. Fot. G. Schramke

bowiem mostkami tak mało zostawało miejsca, że nie tylko trzeba było położyć się w kajaku, ale i także nieco go „podtopić”, by przecisnął się pod belkami. I nie każdy na to poszedł. Część wołała dobić do brzegu i przenieść swą „jednostkę pływającą”.

Nie zawsze wszystko odbywało się gładko. Tym razem to młodzież musiała oddać hołd rzece. Raz Barnim chlupnął w wodę przy takim właśnie niskim mostku, raz Pascal – gdzieś bodaj przy zwalonym drzewie. Na nieszczęście dla tego drugiego rzeka zażądała dla siebie obiaty w postaci jego okularów. Bodajże i mała Pax „wodowała”, ale to już chyba był efekt swoistego żarciku jej ojca.

Jezior w tym roku było mało. Na szczęście, bo rzeka ciekawsza. Choć czasem, gdy zrywa się wiatr, a fala podnosi... A zatem tym razem chyba tylko Fiszewo, Lubiszewskie, Schodno i wchodzące w skład Jezior Wdzydzkich Radolne. Tak pomyślano trasę, że jeden z etapów skończyliśmy w Czarlinie, a następny zaczęliśmy już w Bąku. Minęło nas mozolne przemierzanie wód tzw. kaszubskiego małego morza, by w Borsku wpłynąć na Wdę (w zeszłym roku po Wdzydzkim pływaliśmy).

Pogoda była nam łaskawa. Tylko jednego dnia, ostatniego, dopadł nas na wodzie deszcz. I to tylko przelotny, dość ciepły. A tak na ogół prażyło słońce. I dobrze, bo w wielu miejscach ocieniona drzewami, meandrująca rzeka dawała miły chłodek i summa summarum było super!

Wieczorami za to aura potrafiła postraszyć. Pierwsza nawałnica zaczęła się dość niewinnie. Zapadał zmrok. Gdzieś w dali zaczęło się chmurzyć, niebo przecięła błyskawica. Spragnieni swojego towarzystwa spływowicze (był to bowiem wieczór po otwarciu spływu) niezbyt przejęli się nadciągającą burzą. Zdawało się, że nie będzie czymś nadzwyczajnym. A może w ogóle przejdzie bokiem? A tu nagle szarpnął wściekle wiatr i lunęło jak z cebra. Pioruny roz-

szały się. Gdzieś blisko uderzyło... Jeden z tropików wietrzysko rozdarło niemal na całej długości boku...

A później, na trasie, widzieliśmy w pewnym miejscu w okolicy całkiem sporo świeżo połamanych lub powalonych drzew (nie zagradzały jednak rzeki). U nas więc nie było najgorzej.

Druga potężna nawałnica rozpętała się 10 lipca, krótko po tym, gdyśmy rozłożyli się obozem w Czarnej Wodzie i wybrali do Wiela na spektakl *Dwaj nieśmiali*. Tomek, który został w obozowisku, opowiadał, że wiatr niemal przygniatał namioty do ziemi. Na szczęście strat nie było.

Nie były to jedyne niezaplanowane wieczorne atrakcje. Siedzieliśmy sobie w kilku osób wtorkowego wieczoru (jeszcze w Lipuszu), gwiazdy już rozbłysły na niebie, spokój, cisza. Gawędziliśmy, żartowaliśmy z Lucy. W którejś chwili obróciła w bok głowę i zapytała zdziwiona:

– Ojej, co to?

W pierwszej chwili nie zareagowaliśmy. Potem...

– O rany, co to jest?

– Wow! Dziwne toto!

– Nigdy czegoś takiego nie widziałem!

– Na pewno to nie samolot. Ani dron!

– Ale co?

– Jejku, jakieś UFO!

– UFO? No, co ty!

– A co?

– Ja się boję!

– Ha, ha, uważaj, bo cię porwą!

– To UFO!

– Jakie UFO? Musi być przecież jakieś logiczne wytłumaczenie...

W kilku innych miejscach obozowiska mniej więcej to samo, co u nas (a nawet więcej, bo padło też coś w rodzaju: „To samolot, który przelatuje przez mgłę tam gdzie wysoko!”). Ktoś robił zdjęcia, ktoś inny kręcił filmik...

I takie przystanie się zdarzają. Fot. G. Schramke

Zdawało się, że tajemniczy obiekt nadlatuje od północy. Czy też północnego zachodu. Zmieniał kształt. Świecący punkcik, jakby gwiazdeczka, rozciągał się, potem rozrywał na dwie części, które nieco obracały się i nabierały sierpowatego kształtu, rozszerzały się, rozmywały. W tym czasie znów w środku pojawiał się punkt. Trochę to wówczas przypominało myśliwcę typu TIE (tych złych) z *Gwiezdnych wojen*. Obiekt z początku jakby się do nas zbliżał, potem skręcił i po kilku minutach zniknął gdzieś na wschodzie.

Następnego ranka Ignacy oznajmił, że pospierał w necie i to po prostu była wystrzelona z Gujany Francuskiej rakietą Ariana 6, która miała pewne problemy z jakimś silnikiem. Hmm... A może... całe to trąbanie o Arianie 6 to tylko takie mydlenie oczu przez „tych, którzy wiedzą”?

Oczywiście oprócz tych nieplanowanych atrakcji, jak nawałnice czy UFO, były – poza, ma się rozumieć, spływaniem – i te zaplanowane. Oprócz zatem tradycyjnego czytania fragmentów powieści Aleksandra Majkowskiego w tym roku zorganizowano dla spływowiczów: występ Teatru Obrzędu Ludowego „Zaboracy”, obchodzącego kilka miesięcy temu jubileusz 45-lecia istnienia; spotkanie z wójtem gminy Lipusz Mirosławem Ebertowskim; rejs statkiem Stołem II na Ostrów Wielki i tam piknik, m.in. z właścicielem dużej części tej wyspy Janem Navusem-Wysockim oraz autorem powieści *Czego żąda czerwona piwonia* Sylwinem Zaborskim (pseud. Włodzimierza Cegłowskiego), której akcja rozgrywa się właśnie na tym lądzie; tzw. spotkanie z „Pomeranią” (tym razem o piśmie opowiadali Edmund Szczesiak i Andrzej Busler); prezentację wydawnictw i pamiątek Księgarni Częc oraz przybliżenie przez tegoroczną laureatkę Skry Ormuzdowej Małgorzatę Bądkowską

współczesnego wzornictwa haftu kaszubskiego i jego historii; opowieść Andrzeja Buslera o patronie roku 2024 ks. Hilarym Jastaku; promocję książki *Proćem Smátkôwi. Współczesna literatura kaszubska w latach 1981-2015* Grzegorza Schramkego; naukę i miniturniej gry w buczkę prowadzone przez Mikołaja Rydygiera (do dziś jeszcze czuję kontuzjowany nadgarstek, lecz wszystkie mecze nasza ekipa wygrała!); tzw. szachy wikingów dla dzieci i młodzieży; wyjazd do Wiela na wspomniany już spektakl *Dwaj nieśmiali* w wykonaniu miejscowej grupy teatralnej; opowieść prezesa Oddziału Kocińskiego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Pelplinie Bogdana Wiśniewskiego o Kocieniu; występ gawędziarki Aleksandry Dziecielskiej-Jasnoch, okraszony śpiewami kaszubskimi (w tym z jej akompaniamentem na ukulele); a ponadto zwyczajowe ogniska lub spotkania pod wiatą, gdzie gitary, harmonijka ustna i raz mandolina rozbrzmiewały w noc razem z piosenkami turystycznymi i kaszubskimi oraz szantami.

Atrakcji było więc sporo. I – co bardzo cieszy – spływowa dziatwa i młodzież często i licznie w nich uczestniczyła. I to nie tylko biernie. Barnim i Zosia wsparli w wieczornym czytaniu *Remusa*, a na zakończeniu spływu młodzież brać zaśpiewała stworzoną przez siebie przeróbkę pieśni *Na jeziorze wielka burza* o tegorocznym spływie i pewnych przeżytych na nim przygodach. Na tym „Remusie” jeszcze bardziej zgrała się ta ekipa i niech to się nie zmienia! A co ciekawe, właściwie nie „siedzieli” w telefonach!

Co do przygód, to jeszcze o jednej trzeba wspomnieć. Była to sobota, ostatni dzień pływnięcia. Niestety, sobota to też dzień, kiedy najczęściej na wodzie można spotkać... hm... pewnie nieciekawe grupy. W tym troglodytów, których nie tylko nie powinno się wpuszczać na rzekę, lecz i na jakiegokolwiek łono

przyrody, bo nawet brakujące ogniwo w ewolucji człowieka patrzyłoby na ich zachowanie z niedowierzaniem i zgrozą...

Płyniemy zatem z Czarnego do Młynek. Jeszcze nie było hałastu widać, a już słysząc. Wśród rechotu i nieartykułowanych wrzasków też i te artykułowane, których nawet początkowych liter nie przystoi publikować w szanującym się piśmie. Potem zza zakrętu wyłonili się. Kilka kajaków wsczepionych ze sobą, jeden płynący oddzielnie z załogą próbującą jakoś utrzymać się między brzegami, butelczyna z mocnym napojem wysokowym, jakiś kołes w wodzie. Przemknęliśmy z małą Lili bokiem. Potem jeszcze mijaliśmy ze dwie grupki, choć ta pierwsza była typowo troglodycka. Gdy już większość z naszych odpoczywała na końcu etapu, a kajaki drzemały na kajakówce, naraz dało się słyszeć ryk syren i po chwili zastęp straży pożarnej wjechał na plac przy rzece. Po nim drugi i trzeci. Wszystkie z łodziami. Zaroiło się od strażaków. Szybko zwodowali jedną jednostkę. Ruszyli w górę rzeki...

To dwie nasze spływowiczki zadzwoniły na 112. Wtedy, gdy minęły człowieka, który bez kamizelki, to zanurzając się, to wynurzając, płynął rzeką. Jak go niemal dogoniły, wdrapał się na brzeg. Mijając go, zapytały, czy wszystko w porządku. A on tylko jakoś tak błędnym wzrokiem spojrzał na nie i znów wlaźł do wody i zaczął płynąć (choć raczej „płynąć”). Jego mijani nieco wcześniej towarzysze też byli już w gorszym stanie niż wówczas, gdy ja z Lili ich spotkaliśmy. Już dwie osoby taplały się w wodzie. I pytanie, czy byli pod wpływem tylko alkoholu...

Akcja zakończyła się sukcesem. Ponoć wyłowili i zgarnęli ośmiu delikwentów...

I nasza grupa, poza tym telefonem na 112, miała w całej tej akcji swój, nieco przypadkowy i humorystyczny, udział. Chodzi o Andrzeja „Leśnika”. Wytrawny z niego kajakarz i tego dnia, jak nierzadko wcześniej, wysforował się daleko w przód (choć na szlak wyruszył jako ostatni). Na końcu etapu nikt się nie przejął, że go nie widać. Może poszedł powłóczyć się po lesie, może wybrał się w odwiedzinach do leśniczego. Autokar nadjechał, a jego wciąż nigdzie nie było! Zatem przy okazji swojej akcji straż ruszyła i na jego poszukiwanie. A Andrzej? Jak wspominał potem:

– Nacisnąłem na wiosła, bo nie odpowiadało mi to towarzyszo na wodzie. Chciałem się od nich oddalić. Płynę sobie zatem, płynę. W pewnym momencie zorientowałem się, że chyba coś za długo płynę. W końcu zawróciłem kajak i ruszyłem pod prąd. Po chwili zobaczyłem jakiegoś człowieka na brzegu. „Daleko do Młynek?” – zapytałem. „Z dziesięć kilometrów” – odpowiedział. „Jeszcze dziesięć?! – pomyślałem – To ja dopiero przepłynąłem siedem?!”. Podziękowałem mu, zawróciłem i pomknąłem z nurtem. Nie skojarzyłem, że facet miał na myśli dziesięć kilometrów... w górę rzeki. Bo przecież wtedy płynąłem w tamtym kierunku! W końcu dotarłem do Wdeckiego Młyna.

Występ Zaboraków z Czyżków. Fot. Lucyna Matczyńska

I chlup! Barnim w wodzie. Fot. T. Łaski

I wtedy coś mnie już tak ostatecznie tknęło. Przecież na porannej odprawie nie było mowy o przenosce! Zawróciłem. Pod prąd i pod wiatr ciężko się płynęło. Ale ciągnąłem twardo. Na nieszczęście nie miałem ze sobą telefonu, więc zadzwonienie do kogokolwiek odpadało. W pewnej chwili widzę na brzegu migające światła straży pożarnej. „Panie, panie! Prosimy do brzegu!” – zakrzyknął strażak. Podpłynąłem. Pomyślałem, że pewnie szukają kogoś z tych ochlapusów. A tu oni, jak się dowiedzieli, kim jestem: „Panie, pół powiatu pana szuka!” Ja zrobiłem wielkie oczy. Co? Jak? Przecież ja się nie zgubiłem!

Dodać trzeba, że Andrzej zamiast planowanych siedemnastu kilometrów „zrobił” tego dnia pewnie coś pod czterdzieści. I zapewne będzie bohaterem wieczornych anegdot przez dziesięć kolejnych lat.

Spływ się skończył. Kolejny za rok. Tym razem Brdą. Ja się wybieram. Moje chłopaki też. Żona i mała Lili również.

GRZEGORZ SCHRAMKE

PS A jeszcze dla wtajemniczonych: „I pamiętajcie o kamizelkach!” (i nie ma to nic wspólnego z tym troglodytą w wodzie):)

Wszyscy pamiętamy Lecha Bądkowskiego jako człowieka z krwi i kości, niezwykle pragmatycznego, bardzo pomorskiego, bardzo kaszubskiego.

DONALD TUSK

W GDAŃSKU ODSŁONIĘTO POMNIK LECHA BĄDKOWSKIEGO

Do Gdańska pomnik Lecha Bądkowskiego przyjechał 27 sierpnia przed południem. W ciągu kilkudziesięciu minut z pomocą dźwigu monument stanął na przygotowanym wcześniej postumencie u zbiegu ulic Minogi i Świętojańskiej, obok kościoła św. Jana i w sąsiedztwie siedziby głównej Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

W precyzyjnym ustawieniu pomnika w docelowym miejscu pomagał senator Kazimierz Kleina, który stał na czele Komitetu Budowy Pomnika.

Młodzi słuchali go z uwagą

– To jest coś niezwykłego. Jestem absolutnie wzruszony – mówił senator Kleina. – Podobnie jak wielu Kaszubów i Pomorzan czekałem na ten moment wiele lat. Jestem bardzo wdzięczny pani Sławinie Kosmulskiej, córce Lecha Bądkowskiego, że aktywnie włączyła się w tę inicjatywę, że potrafiła przekonać władze miasta do tego, aby pomnik jej ojca stanął w Gdańsku. Pomnik powstał z potrzeby serca, bo dla mnie i dla mojego pokolenia, dla wielu ludzi związanych z ideą kaszubską, Lech Bądkowski był postacią wyjątkową. Był naszym mistrzem, wprowadzał nas w poczucie regionalnej misji, ale zawsze też widział to w szerszej perspektywie – ogólnopolskiej, europejskiej – zaznaczył senator.

Kazimierz Kleina przypominał, że inicjatywa budowy pomnika Lecha Bądkowskiego zrodziła się już wiele lat temu.

– Natomiast sama realizacja tego pomysłu zamknęła się w trzech-czterech latach – przypominał. – Jesteśmy wdzięczni władzom miasta Gdańska, że przekazały teren pod pomnik, że uporządkowały skwer i zaplanowały dalszy rozwój przestrzeni wokół tego miejsca. W imieniu Komitetu Budowy Pomnika Lecha Bądkowskiego chciałbym również podziękować wszystkim, którzy wsparli budowę monumentu: władzom samorządowym województwa pomorskiego i kujawsko-pomorskiego, Instytutowi Pamięci Narodowej, Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskiemu, samorządom gminnym naszego regionu, a przede wszystkim dla mnie najważniejszym osobom – prywatnym darczyńcom, którzy hojnie wsparli tę inicjatywę. Chciałem także podziękować

Do dzisiaj uważam za jeden z największych darów niebios to, że mogłem cieszyć się jego przyjaźnią – podkreślał premier Donald Tusk

wszystkim społecznikom zaangażowanym w realizację pomysłu.

Poczucie spełnionej misji ma również Sławina Kosmulska:

– Ojciec nie miał szczęścia, aby zostać docenionym za życia, do czego przyczyniły się w dużej mierze komunistyczne władze, śledząc niemal każdy jego ruch, zakazując publikacji, spotkań autorskich czy wyrażania swoich poglądów. Niemniej w sierpniu 1980 roku stanął na wysokości zadania i pomimo ciężkiej choroby odegrał istotną rolę podczas negocjacji i podpisania Porozumień Sierpniowych. Miał również duży wpływ na struktury Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego i choć nigdy nie pełnił pierwszoplanowej funkcji w tej organizacji, uznawany był za jednego z jej liderów. Był też wzorem dla młodych, którzy chętnie słuchali tego, co miał im do przekazania – wspominała Sławina Kosmulska. – Pomyślałam, że ojcu należy się jakieś wyróżnienie. Moim pomysłem była ławeczka, ostatecznie zrobił się z tego pomnik i to bardzo spektakularny. Oczywiście, że jestem dumna, szczęśliwa i bardzo się cieszę, ale jestem również lekko zażenowana rozmachem tej inicjatywy. Ojciec był bardzo skromnym człowiekiem i ten rozmach nawet nie pasuje do niego. Ale, jak powiedziałam, bardzo się cieszę z takiego uhonorowania mojego ojca – dodała córka Lecha Bądkowskiego.

Pomnik przedstawia Lecha Bądkowskiego siedzącego w fotelu. W jednej ręce trzyma jedno z ważniejszych swoich dzieł – *Pomorską myśl polityczną*, w drugiej ma przygotowane okulary do czytania. W klapie marynarki widnieje natomiast przypinka z herbem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

Jak dodaje córka działacza Sławina, pomnik doskonale oddaje postać jej ojca, zasiadającego w fotelu z epoki, z książką i okularami. Choć – jak przyznaje – brakuje wokół niego młodych ludzi, którzy tak chętnie słuchali tego, co miał im do powiedzenia.

– Wierzę, że na ławkach, które w przyszłości staną wokół pomnika Lecha Bądkowskiego, będą zbierali się młodzi ludzie, żeby posłuchać nie tylko o tym, kim był mój ojciec, ale przede wszystkim o tym, co przekazywał za życia młodszym kolegom i koleżankom, a co dzisiaj wciąż jest aktualne – podkreśla Sławina Kosmulska.

Odświeżenie pomnika z udziałem premiera RP

Uroczyste odświeżenie pomnika Lecha Bądkowskiego nastąpiło 31 sierpnia, w 44. rocznicę podpisania Porozumień Sierpniowych, a więc wydarzenia, którego Lech Bądkowski, jako pierwszy rzecznik prasowy NSZZ „Solidarność” i jeden z sygnatariuszy, był postacią kluczową.

W uroczystości na skrzyżowaniu ulic Minogi i Świętojańskiej wzięli udział: premier Donald Tusk, minister sprawiedliwości Adam Bodnar, minister infrastruktury Dariusz Klimczak, wojewoda pomorski Beata Rutkiewicz, marszałkowie województw pomorskiego Mieczysław Struk i kujawsko-pomorskiego Piotr Całbecki, prezydenci Gdańska Aleksandra Dulikiewicz i Piotr Grzelak, przedstawiciel rodzinnej miejscowości Lecha Bądkowskiego – prezydent Torunia Paweł Gulecki, senatorowie, posłowie oraz radni miasta Gdańska. Pierwszego przewodniczącego NSZZ „Solidarność” prezydenta Lecha Wałęsę reprezentowała żona Danuta. Obecni byli również

– My, Kaszubi, jesteśmy panu winni ogromną wdzięczność za to, że mobilizował nas pan do tego, abyśmy uporczywie pracowali nad obroną naszej odrębności – mówił prezes Jan Wyrowiński

Senator Kazimierz Kleina oraz Sławina Kosmulska

przedstawiciele Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego z prezesem Janem Wyrowińskim na czele. Wśród gości honorowych była rodzina Lecha Bądkowskiego – córka Sławina z mężem Sławomirem i córka Miłosławą.

Na miejscu stawiło się 18 pocztów sztandarowych Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, w tym Zarządu Głównego ZKP oraz oddziałów w: Chmielnie, Chojnicach, Dębogórze-Kosakowie, Gdańsku, Gdyni, Gościcinie, Jastarni, Kartuzach, Kolbudach, Kościerzynie, Lini, Lipnicy, Pruszczu Gdańskim, Sierakowicach, Słupsku, Stężycy i Wejherowie. Obecne były poczty sztandarowe województwa kujawsko-pomorskiego, miasta Torunia, X Liceum Ogólnokształcącego Dwujęzycznego im. Lecha Bądkowskiego w Gdańsku, Szkoły Podstawowej nr 1 im. Lecha Bądkowskiego w Luzinie oraz Klubu Studenckiego Pomorania.

Świadcami uroczystości byli również mieszkańcy Gdańska oraz turyści.

– Lech Bądkowski, gdyby był wśród nas, pewnie byłby bardzo zdziwiony tym, że powstał jego pomnik i powie to każdy, kto miał okazję poznać tego wybitnego człowieka – rozpoczął swoje wystąpienie premier Donald Tusk. – Do dzisiaj uważam za jeden z największych darów niebios to, że mogłem cieszyć się jego przyjaźnią. Wszyscy pamiętamy Lecha Bądkowskiego jako człowieka z krwi i kości, niezwykle pragmatycznego, bardzo pomorskiego, bardzo kaszubskiego. Kiedy spotykaliśmy się w jego pracowni przy Targu Rybnym albo w Wydawnictwie Morskim, gdzie pracowałem, a on redagował pierwszą gazetę „Solidarności” – „Samorządność”

Premier wspominał także spacer, podczas których towarzyszył autorowi *Odwróconej kotwicy*:

– Były to miesiące gorączki rewolucyjnej, tuż po strajku sierpniowym. Przestrzegaj mnie: „Zawsze sta-

wiaj zdrowy rozsądek przed jakąś ideologią i pamiętaj, żebyś umiał rozróżnić odwagę od brawury”. Lech Bądkowski był absolutnie unikatową postacią. Przez całe swoje dorosłe życie wyjątkowego patriotą był wiernym zasadzie, która jest gdańską zasadą i każe nam, ludziom odpowiedzialnym za życie publiczne, działać odważnie, ale z rozwagą. Dzięki Lechowi Bądkowskiemu jako młody człowiek zrozumiałem, że w życiu publicznym kluczowa jest umiejętność połączenia odpowiedzialności, rozwagi, pragmatyzmu i odwagi. Mówił: „Jeśli w polityce masz możliwość zbudowania przestrzeni wspólnej i unikania odwetu, zemsty, bądź wspaniałomyślny”. Nawet u kresu swojego życia podkreślał, że nadzieja jest ważniejsza i silniejsza od pewności: „Miejcie nadzieję, za nadzieją przyjdzie pewność, że będzie jeszcze demokracja, wolność, niepodległość”. Nie byłoby „Solidarności”, nie byłoby niepodległej Polski, nie byłoby pokojowego i bardzo odpowiedzialnego procesu budowy nowej Polski, gdyby nie Lech Bądkowski. Nikt sobie nie zdaje sprawy, ile dzisiejszy kraj zawdzięcza temu chłodnemu umysłowi i gorącemu sercu – podkreślał premier Donald Tusk.

Dla Kaszubów, dla Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Lech Bądkowski jest postacią ikoniczną. Nie tylko zbudował podwaliny działającej od ponad 60 lat organizacji, ale przy jego boku wyrosła generacja młodych ludzi, którym wpoił najważniejsze idee, w tym ideę samorządności.

– My, Kaszubi, jesteśmy panu winni ogromną wdzięczność za to, że mobilizował nas pan do tego, abyśmy uporczywie pracowali nad obroną naszej odrębności. Jednocześnie sprawiał pan, że czuliśmy się trochę lepsi, trochę dumniejsi z tego faktu – mówił Jan Wyrowiński, prezes Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. – Chodziło panu o odbudowę samorząd-

ności, o odbudowę tych pierwotnych więzi, które są między ludźmi, a które w sposób szczególny pan, panie Lechu, dostrzegłeś w Kaszubach. Że to wspólnotowość jest najważniejsza. To wspólne działanie, które było orężem w zmaganiu się z pruskim zaborcą. Wspólne działanie w kulturze, w wymiarze społecznym i gospodarczym czyniło Kaszuby czymś wyjątkowym. Szanowny panie Lechu, w 1956 roku, kiedy otworzyło się okno możliwości lepszego, społecznego działania, byłeś tym, który ponaglał i przymuszał działaczy kaszubskich, żeby się zorganizowali i łapali chwilę. Powstało zrzeszenie – najpierw Kaszubskie, potem Kaszubsko-Pomorskie. To było też dzieło twojego życia. Trwamy jako organizacja, której zależy na tym, aby Kaszubi trwali, żeby się rozwijali.

Prezes ZKP nawiązał do innego, stojącego w pobliżu pomnika:

– Cokół, na którym stoi Świętopełk Wielki nazywany przez nas kaszubskim księciem, oplata napis „Zrzeszonēch naju nicht nie złómie”. Dzisiaj odsłaniamy pomnik człowieka równie zasłużonego dla Kaszub i Pomorza, który doskonale zdawał sobie sprawę z mocy, jakie niesie to zawołanie. Który tego świadom, udał się do strajkujących stoczniovców, aby ich w tym utwierdzić i wspomóc. Bo czyż ostateczne zwycięstwo „Solidarności” nie było jeszcze jednym dowodem na jego prawdziwość? Wszak dzięki temu, że byliśmy w tamtym Sierpniu i w stanie wojennym „zrzeszeni”, mamy teraz wolną Polskę, której my, Kaszubi, czujemy się współgospodarzami – podkreślał Jan Wyrowiński.

Marszałek Mieczysław Struk przypominał z kolei, że w 2009 roku, w 25. rocznicę śmierci, Lech Bądkowski został patronem sali, w której obraduje Sejmik Województwa Pomorskiego.

– Jednomyślnie, ponad partyjnymi podziałami wybrano Lecha Bądkowskiego. Mieliśmy nadzieję, że niejedna osoba, która w przyszłości zetknie się z tym miejscem, zaciekawisz i zada sobie pytanie, czego ten Bądkowski dokonał i co miał do powiedzenia – mówił marszałek Struk. – Od ćwierćwiecza funkcjonują w naszym państwie na nowo samorządy regionalne, a Kaszuby zjednoczono w granicach województwa pomorskiego. To było marzenie wielu ludzi zaangażowanych w ruch pomorski. Pomimo przyznania tym samorządom stosunkowo niewielkich uprawnień, ich dokonania, tak jak przewidywał Bądkowski, wydatnie wzmacniają polskie państwo i czynią jego instytucje w wielu obszarach efektywniejszymi, skuteczniejszymi – przypominał marszałek.

O związkach Lecha Bądkowskiego z Toruniem, przedwojenną stolicą województwa pomorskiego, mówił marszałek Piotr Całbecki:

– Chcę wyrazić moją wdzięczność władzom Gdańska i województwa pomorskiego za ten dzień, kiedy tu, w centrum miasta, możemy uczestniczyć w ceremonii odsłonięcia pomnika Lecha Bądkowskiego. Dziękuję inicjatorom tego przedsięwzięcia

z przewodniczącym Komitetu Budowy Kazimierzem Kleiną i prezesem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Janem Wyrowińskim na czele, iż nie szczędząc wysiłków, zaangażowali wielu, którym postać Lecha Bądkowskiego jest bliska, i doprowadzili do budowy jego pomnika. Dla nas, mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego, to szczególny powód do dumy i wdzięczności za tak wyjątkowe uhonorowanie postaci Lecha Bądkowskiego, który przecież urodził się i do wybuchu drugiej wojny światowej spędził swoją młodość w Toruniu.

Znaczenie Lecha Bądkowskiego dla Gdańska i regionu podkreślała również Aleksandra Dulkiewicz, prezydent Gdańska:

– Cieszę się, że Lech Bądkowski przysiadł tutaj, na skrzyżowaniu dróg, i będę mogła go mijać kilka razy w tygodniu. Jest dla mnie bowiem wyrzutem sumienia. Wyrzutem sumienia, bo w Lechu Bądkowskim najbardziej cenię suwerenność myślenia i krytycyzm. Chciałabym bardzo zachować suwerenność myślenia, mimo nacisków z wielu stron, i krytycyzm, który pozwala nam wszystkim się doskonalić.

Autorem pomnika jest toruński rzeźbiarz Maciej Jagodziński-Jagenmeer. W sierpniu 2023 roku jego praca została jednogłośnie wybrana jako zwycięska w konkursie na projekt. Decyzję podjęła komisja konkursowa, w skład której weszli przedstawiciele Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego – inicjatora i mecenasa budowy pomnika, a także wykładowcy z Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku, Warszawie i Wrocławiu, przedstawiciele Rady Miasta Gdańska oraz gdański architekt miejski.

O Lechu Bądkowskim

Lech Bądkowski to postać niezwykle ważna nie tylko dla Pomorza i Kaszub, ale także dla całej Polski. Pisarz, publicysta i dziennikarz, działacz opozycji. Wcześniej żołnierz, uczestnik kampanii wrześniowej, bitwy o Narwik, kawaler Orderu Wojennego Virtuti Militari piątej klasy. Lech Bądkowski był organizatorem życia społecznego. W 1956 roku współtworzył Zrzeszenie Kaszubskie (od 1964 roku Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie), w tej organizacji był aktywny do końca życia. Twórca idei ruchu regionalnego, szczególnie kaszubsko-pomorskiego, zrębów samorządności, który już w latach 70. widział przyszłą Polskę jako silną i regionalną.

W sierpniu 1980 roku Lech Bądkowski jako pierwszy intelektualista znalazł się w Stoczni Gdańskiej im. Lenina, wspierając działaczy demokratycznej i niepodległościowej opozycji. Był negocjatorem i sygnatariuszem porozumienia gdańskiego, a potem pierwszym rzecznikiem prasowym NSZZ „Solidarność”.

Zmarł w 1984 roku, nie doczekawszy wolnej i samorządnej Polski. W roku 2000 został pośmiertnie wyróżniony tytułem Honorowego Obywatela Gdańska.

SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

„GRYF” ZA FILM Ö JASTAKÜ

Żukówö, Tëchóm, Miszewkö i Banino – to w tëch mòlëznach bëł zôrganizowóny latosy Festiwal Kaszëbsczich Filmów. To ju sztërnôsti rôz chãtny z całëch Kaszëb mòglë pòtkac sã na pòspólnym òbzëranim nònowszich dokazów prezentëjącëch najã historia, kùlturã i wòzné pòstacje.

Festiwal zaczął sã 16 czerwińca w Żukowie. Òtemklë go ùroczësto: bürmésterka Żukowa Mariola Zmùdzyńskö, direktórka Östrzódka Kùlturë i Spòrtu Aleksandra Rogalewskö-Kania, przëdnik Kaszëbskö-Pòmòrszczégö Zrzeszeniö Jón Wërowińszci i ùdbödówôcz tegö wëdarzeniö Eugeniusz Prëczkówsczi. Ten östatny wrócył do pòczãtków Festiwalu:

– Jak jesmë zaczinelë, to bëłë taczé głosë, że kaszëbsczich filmów sygnie najedną abò dwie edicje. Jô bëł wikszim òptimistã, bö wiedzôł jem, że archiwalnëch dokazów mómë dosc tëli. A do te ókôzało sã, że Festiwal ód samégö zôczãtku swójégö jistnieniö pòdskòcół i wcyg pòdskòcö do twórzëniö nowëch filmów.

Pierszim festiwalowim ùsòdzkã, jaczi mòglë óbezdrec ùczãstnicë wëdarzeniö, bëł film „Kaszubscy Ksiãżëtã”. Stwórzëlë go Eugeniusz Prëczkówsczi (reżiserã) i Zbigniew Gruba (òperator). Opówiódó ó dziejach dwùch dinastiów: Subislawiców, chtërny rządzelë na wschódnyim dzëlu Pómòrzö, i Grifitów – panowników na zòpadze Pómòrszci. Wiele ódjimków do tegö filmu pòwstało ób czas rézë jegö ùtwórców na Zòpadné i Przëdné Pómòrzé, a przede wszëtczim w Szczecënie.

Drëdzi festiwalowi pòkòzk bëł 27 czerwińca w spòdleczny szkòle w Tëchómiu, dze prezentowóny bëł film „Kaszubi” w reżiserie Marka Tribusa, chtëren stwórzył ju czile dokazów ö nòrodnëch mniészëznach żëjącëch w pòlszcim państwie. Je to czekawé wezdrze-

nie z bütna (utwórca je Górala) na kaszëbską kultu-
rã, lëteraturã i dziejania, jaczë mają retac i piastowac
kaszëbsczi jãzëk.

Trzeci festiwalowi dżcń bëł 4 lëpińca w restaura-
cje Mùlk w Miszewkù. Tuwò òbzérnicë mòglë pòznać
nònowszì dokòz znónégò kaszëbszczégò reżiserë Pio-
tra Zatonia „Tam, gdzie ptaki są fãrwné”. Pòkazywò
òn m.jin. snòżë kròjmalënczi nordowëch Kaszëb, ale
tëż jich kulturowã i jãzëkówã rozmajitosc. Je to drëdżi
dzel serii promujãcy naji region. Pierszi bëł „Tam,

gdzie kwitną malënë”, jaczégò akcjò dziejała sã na we-
strzëdnëch Kaszëbach.

Jeden z wòznëch placów na Nordze pòkazywòł
jinszi prezentowóny w Miszewkù ùsòdżk – film z se-
rii „Skarbë Kaszëb” namieniony sanktuarium Matczy
Bòsczi Królewì Mòrza w Swòrzewie, autorstwa Euge-
niusza Prëczkòwsczégò.

Festiwal skùńczył sã 7 lëpińca w Baninie. Tegò
dnia w ti mòlëznie dziejało sã czile kaszëbszczich wë-
darzeniów. Ò 3 pò półnim òstała òdprawionò mszò
swiãtò w intencji patrona 2024 roku ks. Hilarégò Ja-
staka, pózni bëłë rozrzeszonë kònkursë „Uczimë sã
jeden òd drëdżégò” i „Szpòrt mùszi bëc”. A òb wie-
czòr w banińsczi zalë kulturë bëł pòkòzk filmu „My
trzymamy z Bogiem”. Jegò herojã je ks. Jastak, jaczégò
żëcë przëbòczywelë w filmie i pózni jesz w Baninie
gòscc Festiwalu, pòdczorchiwajãcë m.jin. jegò za-
siëdżi dlò biòtczi z kòmunizma:

– Miòł òn wiòlgã rolã dlò ùdostaniò samòstójnotë
przez Pòlskã. To òn òdprawił pierszą mszã swiãtã dlò
sztrajkujãcëch gdińsczich stoczniówców, co zdecydo-
wało ó przedërchanim sztrajkù i jegò kuńcowim do-
bëcym – gòdòł Jón Wërowińsczi.

– Ks. Jastak nimò tegò, że nie dostòł zgòdë swòjégò
biskupa, dół sã na to, żebë wesprzec stoczniówców. To
miało dlò naju wiòldzi znaczeńk. Je to jedna z nòbël-
nëszich pòstaciów w dziejach Gdini, Kaszëb, a tëż i Pòlszi
– dodòł uczãstnik gdińsczégò sztrajkù Jerzi Miotke.

Reżiserã filmu „My trzymamy z Bogiem” Da-
rìusz Walusiak òstòł latosym dobiwcã rokroczno
prëznówóny nòdgròdë „Filmowy Gryf”.

Òrganizatorama Festiwalu Kaszëbszczich Fil-
mów bëłë: banińsczi part KPZ, Akademia Kaszub-
ska, Restauracjò Mùlk, Òstrzòdk Kulturë i Spòrtu
w Żukòwie, Gmina Żukòwò i Spòdlecznò Szkòła
w Tëchòmiu.

Wòrt dodać, że òb czas kòżdégò pòkòzkù bëło
tëż jestkù przëszëkòwónë przez Kòła Wieszczich
Gòspòdëniów z Tëchòmia, Miszewa i Papòwa.

DM

ÖDJ. ZE ZBIORÓW EP

CZILENÓSCE DNI Z ŻEWIM JĄZĘKA A KULTURA

Od 2015 roku na zôczątkù feriiów w Szimbarkù i Wieżecë (jakô do 2023 r. bëła dzělã Szimbarkù) ôdbiwô sã Latnô Szkôła Kaszëbsczégò Jãzëka, Kùlturë i Historie Kaszub przërëchtowónô przez Kaszëbskô-Pòmòrszczé Zrzeszenié. Kôżdô z dzesãc edicjiów tegò 2-tidzeniowégò kursu jedurnégò regionalnégò jãzëka w Pòlsce pòkazëje, że je wiele lubòtników najégò regionu, nié blós z Pòmòrza.

– Udba przëszëkòwaniô taczich warkòwniów dlô lëdzy z Pòmòrzô ò z dalszich starnów Pòlsce, chtëry mają chãc i prawie òb lato czas wgłãbic sã w kaszëbiznã, wżãta sã m.jin. z tegò, że jô jakô sztudëra bëł na latnym kursu jãzëka na pòłnim Europë. Tej jô sòm na sobie móm sprawdzoné, że jak chtos sã dzëc w dzëc pòrã tidzeniów ùci jãzëka (nòlepi w jegò nòtëralnym strzodowiszczu), to nen jãzëk lzi człowiekowi do głowë wchòdzy i òn zaczinô w nim mëslec – gòdô Łukôsz Grzãdzëcczi, pomësłodòwca a kòòrdinatòr Latny Szkòłë Kaszëbsczégò Jãzëka, Kùlturë i Historie Kaszub.

I tak òd dekadë KPZ rëchtëje na wëstrzëdnëch Kaszëbach taczé warkòwnie, òb czas jaczich bëtnicë a bëtniczczë przez czilenósce dni dërch mają leżnosc przëstawãc z żëwim jãzëkã a kùlturã. To je òsoblëwie wòżné, zëbë nen jãzëk czëc nié leno òbczas lektoratów, le téż pòza nima. Bez lata przëjãło sã, że ùczãstnicë mają starã gadać ze sobã blós pò kaszëbskù. Je to na zôczątkù niemòłti jiwier, le pò czile dniach, czedë lepi sã pòznò jinëch kursantów, to jidze coròz lepi. Òrganizatorzë mają wiednò starã, zëbë nimò wëfùlòwónégò zajmama planu dnia, bëł téż czas na wëmie-

niwanié sã doswiòdczeniama i zbudowanié mòcnégò, drësznégò karna. I to sã gwësno ùdówò, bô w nizòdnym roku nie bëło jiwru z nalezeniã chãtnëch do ùczãstniczeniô w kaszëbsczë Latny Szkòłë. A sã to lëdze rozmajitëch warków i z ròznëch strzodowiszczów: badérowie z pòlskich wëzszych iiczbòwniów, szkòlné, animatorzë, pròcownicë pòmòrszczich instytucji kùlturë abò prosto lubòtnicë Kaszëb, Pòmòrszczi.

Pośród przeszło czterech tysięcy, czterech tysięcy osób, oprócz osób z różnych stron Polski, były też osoby z Chinów, Czech, Japończy, Niemców, ze Słowenii, Ukraińców i Amerykanów (USA).

Lektorat przez te wszystkie lata dłużej tak wzmagał się karna prowadził błąd najlepszy szkolny (nawet według alfabetu): Tomasz Fopka, Dark Majkowski, Józef Makur, Janusz Mamelski i Danuta Ploch, a także trzech absolwentów kaszubskiej etnolingwistyki na Gdńskim Uniwersytecie – Anna Cupa, Paulina Gierszewska (z d. Waserska) i Joanna Ginter (dwie słodkie były też białoruską usługę edycji). Również Latna Szkoła to nie są tylko warkowne kaszubskiego języka.

– Oprócz lektoratu kaszubskiego języka, co je dzień w dzień, są też wędrowni do placów, także kóś, kto są interesuje Kaszubami, musi na gwies odwiedzić, na przykład Wdzydze, Wejrowo a Oliwa. Z roku na rok mi mój stara, żeby urozmaicić nie tylko białoruską białoruską, tym bardziej, że lędo do naju wracają na postępną edycję – gód Łukasz Grządziecki.

Po wielu edycjach po prostu drogo je znaleźć plac na Kaszubach, w jakim naci dostrzeżenia szkolne być nie były. Stał punkt wędrowni je też członkowi spółki Zbręca.

Latna Szkoła to też spotkania z ludźmi, czterech zajmują się rozkoszaniem a uczeniem (warków a spółnowo) kaszubizną. To z nima wnetka kóśdegó

popółni odbiwają się zrodzenia, obcas jaczich gód są o kaszubskiej edukacji, historii, mitach a legendach, literaturze, muzyce, sztuce i innych obrotach kultury, o deji i otach dziejów kaszubskich stoworów, o kaszubskich dziedzicach, o geografii a rodzie Pomorza... Zrodzenia te cemało baro długó dęją, bo uczestniczą wiele pędniów, a często też uwodzi i pódzdrzecz często jiné od tch, jaczé jidze uczęć od lędy z bęna Kaszëb.

Obcas dziesiątego kursu Latny Szkoły była leżność pótkać się z „kanadyjskim Remusem”, tj. z Davidem Shulistą. Opowiedział nam o swojej kaszubskiej stęgni, szukaniu juwenot i kózeniów, a także o stanie kaszubskiego języka wśród potomków Kaszubów, jacy w XIX stulecie ręgali za Wielką Wódą i zamieszkał w prowincji Ontario. Pięknym i baro skrzyszającym punktem latosęgo programu był też występ Pawła Ruszkowskiego z Koscierzni, czterech w kameralny zal KUL-u zaśpiewał i zagról swoje snóże frantowcy.

Wcyg dęją rozmowę i analizę, co dali zrobić z tak ważnym dla kaszubizny projektem, na jacy ot go zmieniać, co odręczyć, a co ośawic, na czym są skupie i co rozwijać.

– Teró, po dziesięciu latach, mój ju potencjał na to, żeby obcas latnych ferii zrobić dwa razy Szkoła Kaszubskiego Języka: jeden kurs dłużej tch, co są ju barzi zaawansowni, i dędzi dłużej tch, co zaczinają się uczyć kaszubizny. Równak mi jesmę ograńczony noclegową bazą, tedę pókądka tuwó w Wieżę, w Kaszubskim Lędowym Uniwersytecie, gdzie wszęć są bęno częją, nie mdze wicy placów, to w kóśdim kursu Latny Szkoły mdze mógło wac udzielić ni wiacy jak 30 lędy – klarę kóordinatör projektu.

Móże rzeknąć, że dziesięć lat minęło jak jeden dzień... Ostały snóże wdóre, wiele anegdotów, zarzeszły są dobre relacje, czas dęszb. Niechterny lędo, jacy przęjachali do Wieżę, nie znając słowa po kaszubsku, dzysó uczą tego języka w spółecznych szkołach, jiny prowadzą językównowczé badérowania a bó sprawdzają się w spółcznowim dziejani na rzecz kaszubizny. Mój nódzją, że taczé „skre” w wiele mólach Kaszëb i świata rozpóla wióldzi ódziń miłoté do kaszubskiej mowy i kaszubskiej ziemi.

PAUL WICZIŃSKI

ZAGŁĄBIONY W ŻEWI KASZĘBIZNIE

X Latnô Szkoła Kaszëbsczégò Jãzëka, Kultury i Historie Kaszub za nama. Jak wiedno najima göscama bëłë lëdze z rozmajitëch strón. Latoś ùczãstniczka bëłë m.jin. Dagmara Piór ë Agnësa Òbrëckô z pòlniô Pòlszi.

Gdze wa mieszkôta? Co wa robita wżëcym? Skądka wa pòchòdzyta?

Dagmara: Jô mieszkóm ôd szóstégò roku żëcò w Krakòwie, gdzie môji starszi wëjachalë za robòtã. Ale jô sã ùrodzëła we Gduńskù, a mëmka w Pùckù, tatka zòs je z Malbòrga, tej jô pòchòdzą czësto z nordë, a wëchòwała sã na pòłnim. W Krakòwie jô skuńcëła architekturã ë prowadzą tam swòje projektowé biòro.

Agnësa: Mieszkóm w Bòlesławcu, w dólnoszlãsczim wòjewództwie. Dzysdnia robiã jakò wespółòrganizëjącò szkòlnã. Môji starkówie pòchòdzëlë z Kaszub, mieszkalë we wsë midzë Lãbòrgã a Wejrowã. Pò wòjnie dżadek dostòł nakòz robòtë na Dólnym Szlãskù, në i tak razã z babczã zjachalë tuwò. Jak jô do nich przëjèdzã, to òni nigdë nie gòdalë pó kaszëbskù, nie przekazywalë tradicjów. Wiedno jô mëslãła ò tim, dlòcze tak je. Pò Latny Szkòle i zwikszenim wëdzë jô sã ju docygóm, czëmù tak bëło.

Skądka wa sã dowiedzałë ò Latny Szkòle Kaszëbsczégò Jãzëka?

Agnësa: Jô sã ò ni dówiedzała z Internetu, na Facebookù jô nalazła plakat. Na zòczãtkù jô nie bëła gwësno, czë jakò persona spòza tegò regionu mògã zapisać sã na nen kurs, czë mdã sã kwalifikòwała. Równak jô bëła gwësno, że muszã spròbòwac wzac w tim ùdzël.

Dagmara: Òd 2017 roku jô kòntaktòwała sã z Kaszëbskò-Pòmòrszim Zrzeszenim, szëkajacë mòzłëwòtë zdalny nòuczi kaszëbsczégò jãzëka. Në i sã ùdało, dzãka Tobie, Paùel, bò to z Tobã jô pisała. W 2022 roku jô pònowiła kòntakt i dostała barò bókadné mejle, dzãka jaczim jô dobëła wiele wëdzë ò Kaszëbach. Pòtemù przëszło wiadło, że je takò Latnô Szkoła, gdzie mògłabëm sã zapisać a przëjachać sã pòuczc.

Jak pòszła nòuka kaszëbsczégò jãzëka? Wa miałë rëchli z nim kòntakt?

Dagmara: Z kaszëbsczim jãzëkã jô miała do ùczin-kù òd nómòdszych lat, temù że wszëtczë latné ferie jô spãdzywała ù starci w Pùckù. Tam starka z môją mëmkã gòdalë blòs pó kaszëbskù, tej jô bëła barò òslëchónò z tim jãzëkã, le jô mia téz blokadë w jegò ùziwaniu. Jô wëchòwała sã w Krakòwie, i jak jô przëjachała nazòd dodóm, to ùziwała różnëch „dzywnëch” słów. Lëdze mie sã tedë pitalë, co to znaczy, co jô so wëmëslëła, kò tak sã nie gódò. Jô mia nawetka tuwò jiwer, żebë zacząć gadać „jo”. Jeżlë jidze ò samã nòukã, to to bëła czëstò przëjemnosc, równak nie bëło mie super letkò – môjim zdaniem to je drãdżi jãzëk.

Agnësa: W môjim przëtrófkù to jô znała leno pòjedyncznë kaszëbsczë słowa. Czedë më przëjèdzalë na latné ferie do rodzeństwa môjich starków, to còtci i wujowie wplãtiwalë kaszëbsczë słowa w pòlszi jãzëk. Czedë mëjachalë nazòd z ferjów, jô bëła 7 abò 8 lat stòrò, jô pamiatòm, że to „jo” razã z sosterkã to më colemało gòdałë. Jeżlë chòdzy ò nòiiã, në to bëło mie barò drãgò, co tu wiele gadać. Przede wszëtczim je nòt przëstawić òrt mëszlëniò, jak sã tegò nie zrobi, to je cãzkò. Równak ù mie je tak, że jim cãzi, tim barzi rodzy sã we mie taczi gòrz, le zdrowi. Jô so rzekła: „ni muszã sã tegò ùczëc, jô chcã to robie”. Ni móm mòże wiòldżich ambicjów, robiã to dlò se. Le gwësno tuwò wrócã. I weznã ùdzël w kaszëbsczim kursu online, jeżlë taczi mdze.

Co sã wama nòbarzi widzało w Latny Szkòle?

Agnësa: Lëdze. Wiedno pòwtòrzóm, że to lëdze sã wòrtnotã samã w sobie, to òni twòrzã atmòsferã jaczëgòs mòlu. Barò mie sã widzało to, że chòcò më z Dagmarã przëjachałë jakò dwie nowicjuszczi z pòłniò Pòlszi, to jô nick nie czëła, że më jëmë gdzes tam z boku. Wszëtcë przëjalë naju serdeczno.

Na zòczãtkii mie sã nie widzało to naje wieczòrnë spiewanië, barò. Zatomuszã rzeknac, że pòdkuńc tëch dwùch tidzeniów jô scwierdzëła, że to bëło nòlepszë, co mògło bëc w tim wòlnym czasy, bò jô sã òslëchała z kaszëbsczim. Wanodzi téz bëłë bëlnë. Jem personã, jakò mò starã żëc aktywnò, lubiã zwiedzać. Tak samò wëkładë, chòcò mòże nië wszëtczë bëłë w òbrëmim môjich zajimnotów, le barò mie sã widzałë. Mëszlã, że sama de ja òrganizowaniò Latny Szkòłë to je szos w dzesãtkã i je nòt cygnac to dali i rozwijać, bò to mò stòlemny pòtencjał.

Dagmara: Widzało mie sã, że bëło barò aktywnò i wielezortowò. Jem przënaconò do iicząstnictwa w historyczny rekòstrukcje, gdzie robimë różnë badërowania i żëjemë tak pòzwónã żëwã historią. Tam më téz spiewómë stòrë piesnie, tej naje wieczòrnë spiewë bëłë barò na plus, bò mëszlã, że spiewanië zbliżò lëdzy. Pòza tim wszëtczë warkównie i wëkładë... òsoblëwie widzòł mie sã nen ò legendach i mitach, co gò prowadzył dr Grégòr Schramke. Wszelczë pòdania, bajaniã to je cos, czim sã zajmóm, równak w jinszim zakresu, tim słowianëszim, ògłowòpòlsczim, a tuwò bëł dzël czësto przëpisóny Kaszëbóm, tim barzi bëło mie to blisczë. Pò pròwdze jak jô wrócëła dodóm, do Krakòwa, z Latny Szkòłë, to jô pòczëła takã pùstkã. Do dzysdnia móm tak, że so cos z tëch najich frantówków nòcã pòd nosã przë domòcëch czinnoscach.

Agnėsa Ōbrėckŏ

Dagmara Piŏr

Jak wa wczasni pŏdtrėziwałė kontakt z Kaszėbama? Przėjėdziałė na Kaszėbė? Czėtałė na nŏ temŏ?

Agnėsa: Pŏkad ȳtŏ rodzeŏstwo starci i starka, to jo – mė jezdzėłė, do tacz i wsė Bŏżėpŏle Wiŏldzė, tam mieszkali dwie sostrė mŏji ōmė. Jak mė jachali na ferie, to leno tam do nich. Mŏze biėda bėła wiŏlgŏ, le to bėłė nŏbėlniėszė wakacje. Nŏt bėłŏ codzėnno chŏdzėc za wŏdŏ do stėdni. Ōni mielė trusė, tej mė sŏ nima ōpiekŏwałė. Z cotkŏ wiedno mė chŏdzėłė bez pŏle zanieść wujkŏwi pŏłniė na banowiszczė, gdcze ōn robił. To bėłė ferie ȳcėgŏ. Nŏstarszŏ sostra mŏji babcz i mieszkŏ w Jastarniė, gdcze mė tėż zazėrałė, le rzadzy.

Pŏzni, jakŏ dozdzeniałŏ ōsoba, jŏ zaczŏła jezdźc na wczasė do Ustci. Tedė jŏ chŏtno zwiedzala Słėpsk, czile lat za rėgŏ jŏ tam biwala i zastanŏwiala sŏ, co mie tam tak cygnie. Jak starka bėła kŏł 90 lat stŏrŏ, to mie rzekła, ȳe prawie w Słėpsku ze starkŏ bralė zdėnk. Czedė babcza ōmarła dwa lata nazŏd, to jŏ zdała so sprawŏ, sedzacė w ji mieszkanku na wsė, ȳe ōna nick wicy mie nie ōpŏwiė, nie ōdpŏwiė na niȳŏdnė pėtaniė. Jŏ pŏczėła tedė, ȳeta całŏ robŏta, ȳebė dozeracpamiac ōKaszėbach w mŏji rodzėznie, spŏdŏ na mie. Jeȳłė chtos z naji familie sŏ za to nie weznie i mė skuŏczimė ō tim gadac, to zagubimė swŏje kŏrzenie. Jŏ zaczŏła kupŏwać i czėtac ksŏȳcz i sparłŏczŏnė z nŏ tematikŏ, rŏwnak nŏwicy wiedzė przėszłŏ prawie na Latny Szkŏle.

Dagmara: Wiedno jŏ to mŏwiŏ i pŏwiėm to jesz rŏz. Nigdė jŏ nie gŏdała, ȳe jem krakŏwiŏnka, leno ȳe mieszkŏm w Krakŏwie, a ōradzała sŏ na Pŏmŏrzym i jem Kaszėbka. Jŏ czėła takŏ nieśmiałŏsć, ȳebė tak gadac, rŏwnak dzŏka Latny Szkŏle ni mŏm ju z tim jiwru. Mŏja rodzėzna dali mieszkŏ na Kaszėbach. Mŏja mėmka mŏ tuwŏ brata, le ōna sromiła sŏ tegŏ pŏchŏdzeniŏ, bŏ za czasŏw kŏmunė nie wspierałŏ sŏ jinszoscė, ōdmiennoscė lėdzy. Mŏj wujŏ nigdė nie naucził sŏ kaszėbsczėgŏ, nimŏ tegŏ, ȳe mieszkŏł w Pŭcku. Nie przėpŏminŏm so, ȳebė chtos z mŏji ro-

dzėznė miŏł starŏ zainteresować mie kaszėbiznŏ. Mie je smŏtno, ȳe jŏ sŏ ōbudzŏ w wiekŏ 40 lat i ni mŏm za wiele mŏȳlėwŏtŏw, ȳebė ōdswieȳc kontakt z ȳėwim jŏzėkŏ, ni mŏm ju mŏȳlėwŏsć uczeniŏ sŏ kaszėbsczėgŏ ōd mėmci i starci. Mŏji bracŏ nie czėjŏ sŏ Kaszėbama i pėrzinkŏ pŏdsmiėwajŏ sŏ ze mie, ȳe tŏ kaszėbskŏ juwernŏtŏ jŏ so wėmėslėła, rŏwnak prŏwdŏ je takŏ, ȳe głŏbŏk, w sarnim strzŏdku serca wiedno cos we mie kaszėbsczėgŏ grałŏ.

Wrŏcyta za rok na Latnŏ Szkŏlŏ? A mŏȳe jesz na jinszi ōrt chceta ōdkrėwac Kaszėbė?

Agnėsa: Wrŏcŏm na 100 procent, nie wėŏbrŏzŏm so feriiŏw bez Latny Szkŏłė Kaszėbsczėgŏ Jŏzėka. Jadacė do Wieȳcė, jŏ nie wiedza, czegŏ sŏ spŏdzewac, a pŏ pŏwroce tam stŏd (tak jak to rėchli rzekła Dagmara) jŏ pŏczėła stolemna pŏstka. Jak jŏ ōpŏwiŏdała tatkwŏi, jak bėłŏ na Kaszėbach, to jŏ prosto plŏkała ě gŏdała, ȳe to bėłŏ nŏłėpszė, co mŏgła dlŏ se zrobić, tej w przėiŏdnym roku, jeȳłė ȳecė mie pŏzwŏli i wszėtkŏ mdze szłŏ w dobrŏ starnŏ, na gwėś tėż sŏ tam zameldėjŏ.

Dagmara: Ōbrzėszkwŏw, jeȳłė naŏdze sŏ dlŏ mie plac. Wrŏcŏm ju za sztŏt, w sėwniku, do Wieȳcė na warkŏwnie batikŏ (przėszėkwŏwŏnė przez Kaszėbscz i Lėdowi Ūniwersytet). Mŏȳe je to kŏsk pretekst, ȳebė tam jachac i pŏtkac sŏ z dzėłŏ lėdzy, jaczich jŏ pŏzna na Latny Szkŏle? Chcałabėm wniesc jaczis wkłŏd, weŏc w jaczis projekt, wėkŏrzėstac swŏj fach, bŏ jakŏ architekt colemałŏ wėspŏłrobia z rŏżnyma artistama, i wiėm, ȳe mŏȳe cos bėlnėgŏ razŏ stwŏrzėc. Mŏȳe cos sŏ z tegŏ ōrodzy, baro mie na tim zanŏlėgŏ. Gwėśno zapiszŏ sŏ na kŏrs online kaszėbsczėgŏ jŏzėka i mdŏ robie cos w tim czerėnkŏ, ȳebė w przėiŏdnoce wrŏcėc na Kaszėbė, w swŏje rodzynnė starnė. Mŏȳe na emeriturŏ, mŏȳe rėchli...

ROZMŐWA PROWADZYL A ZAPISŐŁ PAŪEL WICZIŏNSCZI

W krzyżgankach pelpliński katédrë, jaczé słužą dzysò ucznióm Collegium Marianum. Òdj. am

W PELPLËNIE TËŻ MÒGÀ ROZKÒSCERZAC KASZËBIZNÀ

Z ks. dr. Wiesławã Szuca, direktorã Katolëcczégò Liceum Collegium Marianum w Pelplënie, gò-
dómë m.jin. ò rozkòscérzanim kaszëbiznë na Kòcewim, ò dzejanim szkòłë i kòòdukcji.

„Pomerania”: Pòtikómë sã z leznoscë warkòwniów dlò piszacéch pò kaszëbsku, jaczé òdbiwają sã w Pelplënie. Zaczekawiło naju, że prawie tuwò, w liceum na kòcewsczi zemi, sã prowadzoné ùczbë kaszëbsczégò jãzëka.

Ks. Wiesław Szuca: W ùszłim szkółowim roku më wprowadzëlë taczé ùczbë w naji szkòle. Zajmë sã prowadzoné w dwóch klasach – pierszi i drëdżi. Razã bierze w nich ùdzél 38 uczniów. Nié wszëtcë sã Kaszëbama, niejedny sã z Kòcewiò, ale interesëją sã kaszëbiznà. Jò móm téż starã ò to, żebë òb czas ùczbów kask gadać ò kòcewsczi kulturze, pòrównëwac ją z kaszëbską, szëkac tegò, co je pòdobné.

Jak Kòcewiòcë òdbierają wprowadzenie kaszëbiznë do szkòłë w Pelplënie?

Je to dlò nich cos nowégò, ale mëszlã, że dobrze to przëjimnalë. W drëdżi klasë na ùczbë kaszëbsczégò chòdzy 18 z 20 uczniów, z tegò 12 Kaszëbów. W pierszi klasë wikszość uczniów je z Kòcewiò, ale òni téż sã chãtny do pòznòwaniò kaszëbsczégò jãzëka.

Wòrt pòdczorchnac, że sóm ks. direktór dól sã na to, żebë zdac egzamin dówający prawò do nauczaniò kaszëbsczégò jãzëka i òstac szkolnym tegò przedmiotu.

Zachãcëła mie do tegò wastnò Felicjò Bòska-Bòrzëszkòwskò. Jò sã do tegò egzaminu przërëchtowòł, zdòł i terò próbujã wiédzã przekazëwac mójim ucznióm.

W slédnëch latach w rozmajitëch kaszëbsczich kònkùrsach wiele nòdgrodów dobiwòł ùczëń Collegium Marianum Kasper Krzebietke. Łoni do finałów wchòdelë jegò młodszi drëszë. Bãdzeta zachãcëwac młòdzëznã do ùdzëlu w taczych wëdarzeniach?

Jo. Wprowadzenie ùczbów kaszëbsczégò to leno pierszi krok. Naji ùczniowie bądã na gwës wëstãpòwac w kònkùrsach recytacji, czëtaniò i wiédzë ò Kaszëbach. A mójim rojenim je to, żebë më mielë maturańtów z kaszëbsczégò jãzëka. Ju czedës bël tu jeden zdówający, ale rëchtowòł sã sóm, a terò mómë do te wiksze mòzłëwòtë.

Fajn, że direktór Collegium Marianum mò taczé rojenia. Nie je to równak „nawrócenie” z òstatnëch lat, bò kaszëbskò droga ks. Szucë zaczęła sã wiele rëchli. Kò jes jednym z królów Klubu Sztudérów Kaszëbów Jutrziò.

Mòsz pròwdã, jem z tegò baro búsny, ale mùszã rzeknac, że mòja przigòda z kaszëbiznà zaczęła sã

jesz w Kaszëbsczim Liceum w Brusach, dze ùczëlë mie Felicjò Bòska-Bòrzëszkòwskò i Wanda Czedrowskò. Òne baro mòcno zaszczëpiłë we mie kaszëbsczégò dëcha. Doma pò najcymù gòdała leno mëmka, jakò bëła z Gòchów, i ù ni w familii wcyg sã ùżiwało i ùżiwò kaszëbiznë.

W Wëszim Dëchòwnym Seminarium jò zarò sã zapisòł do klubu Jutrziò, dze mógł jem rozwijać kaszëbsczë zainteresowania, ùczëc sã jãzëka, m.jin. na wëkładach prowadzonëch przez Bòżenã Ùgówską.

Pisòł jes téż artikle pò kaszëbskù do „Zwònka kaszëbsczégò”. Nie cygnie ce do te, żebë wrócëc do taczì robòtë.

Nië, ni móm ju na to czasu, ani téż za baro mie do te nie cygnie. To ju òstòwióm jinszim.

Nie chcòł jes trafie na parafiã na Kaszëbach?

Chcòł jem, ale tuwò w Pèlplënie téż mógã rozkòscczëc kaszëbiznã, tej ni ma co narzekać.

Kask òdëndzemë òd kaszëbsczich témów... Wiele direktorów mòcno jiscy sã ò infrastrukturã swòjich szkòłów. Tuvò zdòwò sã wszëtkò skuńczonë, blòs zdajacë za iiczniami...

Wiedno je co do pòprawieniò, ale nòwòżniészë je terò, żebë w dobrim stanie ùtrzymac to, co mómë.

Budink je wiòldzi, jak wabë sã spòdzëwelë jeszwiele wicy ùczniów...

Placu mómë dosc. Mòzemë przëjac jesz rôż tëli młòdëch lëdzy. I w internace, dze je przërëchtòwònëch 100 placów, a mieszkò 50 knòpów, i w szkòle, dze mòże sã ùczëc kòl 200 szkòlniòków.

Collegium Marianum bëło i wierã wcyg je zwònc przez niejednëch szkòła „prestizowã”, z baro wësòkã ròwniznã nauczaniò. Je tak do dzyszò?

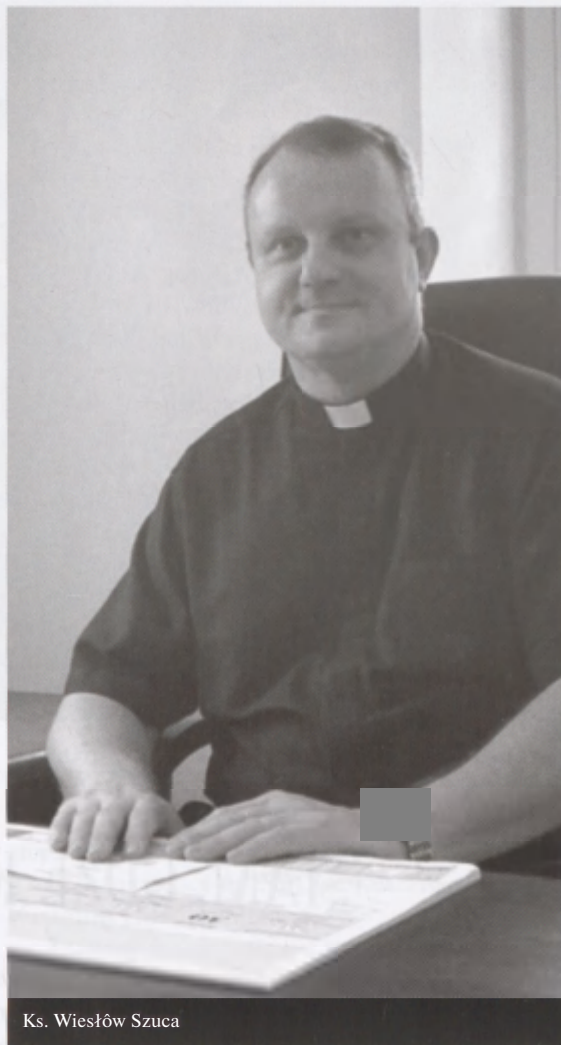
Mëszlã, że jo. Mómë ò to wiòlgã starã. Pòmògają w tim mòtë klasë, òsoblëwie w grëpach rozszerzonëch, w jaczich je leno pòrà ùczniów. W taczich warënkach lzi je szkòlnym przekazać wiedzã.

Co apartni Collegium Marianum òd jinëch szkòłów?

Gwës katolëckòsc. Dòwómë na to bòczenië. To nie je tak, że nie przëjimómë niewierzacëch, ale praktika pòkazywò, że katolëcë czëją sã kòl naju lepi. Religijò je òbòwiazkòwò, mómë pòspòlnë nòbòżeństwã, rôż na tidzëk klasowë msze swiatë... Kòzdi, chtò sã do naju zapisywò, ò tim wië.

Jednã z Twòjich decyzjów bëło òtemkniacë sztërë lata temù Collegium dlò dzëczat. Bël rëchli kròtëczì czad, czëj szkòła bëła kòòedukacyjnò, ale równak òb dłudzi czas to bël plac leno dlò knòpów. Skądka to złòmanie tradycji?

Bël na to coròz wikszì cësk ze stronë starszych, chtërny mielë córczi i chcelë, żebë sã ù nas ùczëlë. Jich argumentë bëłë wedle mie baro logicznë. Budink szkòłë je dosc wiòldzi, żebë nalezc plac dlò wszëtczich chãtnëch. Z drëdżi stronë jem czuł głosë, że to zmniészì

Ks. Wiesław Szuca

lëczbã chãtnëch do dëchòwnégò seminarium, ale to sã nijak nie sprawdzëlò. Tëli samò ùczniów decydëje sã na wëbór kapłanszi drogzi jak przed dopùszczënim dzëczat do szkòłë. Jem gwës, że to bëła dobrò decyzjò.

Jò téż wcyg pòdczorchiwóm, że to nie je szkòła dlò ksãzi, chòc wiele lëdzy tak mëśli. Czedës pò pròwdze Collegium Marianum bëło niższim seminarium, jaczë przede wszëtczim sztòłtòwało przindnëch kapłanów. Dzysdnia naji absolwëncë trófiają na rozmajitë sztudia: medycynã, weterinariã, technicznë czerënczi, prawò, pòlskã filologią i jinë.

Skądka sã ùczniowie Collegium Marianum?

W całi szkòle je 85 ùczniów. Przede wszëtczim z Kaszëb i Kòcewiò. W przëtròfkù knòpów je to tak wnetka pòł na pòł. A żelë jidze ò dzëczata, to wszëtczë sã z Kòcewiò. Je to skùtk tegò, że całòdobowi internat mómë leno dlò knòpów, i do szkòłë zapisywają sã blòs dzëczata z òkòlégò Pèlplëna.

GÒDÒŁ DARK MAJKÒWSCZI

Tekst pòwstòł òb czas warkòwniów dlò piszacëch pò kaszëbskù, jaczë bëłë w dniach 8-9 czerwińca w Pèlplënie. Òstałë òne ùdëtkòwionë przez Mi-nysterstwò Bënowëch Sprów i Administracjë.

WAKACYJNE ATRAKCJE „TAM, GDZE KASZĘB KUŃC”

Wakacje, kanikuła, wywczasy, *latné ferie*... Przełom lipca i sierpnia, sezon ogórkowy w pełni! Życie kulturalne w miastach zamiera, a spragniona odpoczynku ludzkość ucieka w plener. Świątek dziennikarski (napędzany potrzebami czysto merkantylnymi) w poszukiwaniu sensacji tudzież stworów z tej i nie z tej ziemi lub wody zapełnia łamy gazet rewelacjami o egzotycznych bestiach (krokodylach, pumach czy kangurach), które podążając za marzeniem o wolności, terroryzują pokojowo nastawione polskie miasta i wsie.

Sezon ogórkowy w tym roku dla mnie, mieszkanki południowych Kaszub, praktycznie nie istnieje. Nie tylko dlatego, że ogórki raczej nie mają ochoty uraczyć mojej osoby jakimś szczególnym plonem, jak w ubiegłych latach. Swoją drogą nie jest to powód do zmartwienia – przynajmniej nie trzeba szukać kolejnych receptur na upychanie warzywnych krokodyli do słoików.

Na południowych Kaszubach, czyli w Wielu (gm. Karsin) – urokliwej wsi nad krystalicznie czystym Jeziołem Wielewskim, sezon ogórkowy odwołano! Co prawda oficjalnego odwołania nigdy nikt nie ogłosił, ale od lat w wakacje na samym końcu (i jednocześnie początku – zależy, skąd patrzeć) Kaszub dzieje się wiele. Tak właśnie, dzieje się wiele w Wielu! Dzieje się dzięki prężnej działalności Domu Kultury pod wodzą dyrektorki Justyny Piekarskiej, co skłoniło mnie do zdmuchnięcia kurzu ze służbowego „kłaptopa” w celu sklecania paru akapitów o wielewskim życiu kulturalnym.

Początek wakacji, 23 czerwca, to noc świętojańska i przemarsz z czarownicą, konkurs wianków „Wiele-Wiónczi”, poszukiwanie kwiatu paproci oraz nawiązujące do archaicznego kaszubskiego zwyczaju widowisko „Scynanie kani”. Swoją drogą zastanawiam się, skąd ta czarownica w pielgrzymkowym Wielu, chyba że upolowano jakąś w pobliskim Karsinie słynącym z *czarzelnic* (podobno mieszkają w co drugim domu przy ul. Długiej – idąc od Wiela w stronę Czerska i podążając w drugą stronę także). Kolejne imprezy dla tubylców i przyjezdnych to: „Coolture Musie Live” 28 czerwca, następnego dnia – „Letnie Falowanie”, a 7 lipca na scenie plenerowej – zachwycający koncert „Muzyka, szampan i miłość” w wykonaniu bydgoskiej Orkiestry Salonowej „Moderato” oraz solistów Opery Nova: Małgorzaty Krajewskiej (sopran) i Adama Zaremby (baryton).

Przedostatni tydzień pierwszego miesiąca wakacji tradycyjnie poświęcony był kaszubskim spotkaniom z folklorem świata. Od 24 do 28 lipca odbywał się

XI Międzynarodowy Festiwal Folkloru, otwierający się jak co roku przemarszem zespołów i koncertem inauguracyjnym w Wielu. Na estradach Wiela, Wdzydz, Brus, Czerska i Kościerzyny prezentowały się zespoły z Senegalu, Indii, Hiszpanii, Belgii, Ukrainy, Węgier, Estonii oraz oczywiście z Kaszub. Widownia w Wielu, pomimo wietrznej i deszczowej pogody, dosłownie pękała w szwach, a zmotywowani entuzjastycznym przyjęciem artyści porywali publiczność do spontanicznych reakcji, a nawet tańców w rytm egzotycznej muzyki.

Wreszcie weekend 3-4 sierpnia i wydarzenie dla koneserów – wielbicieli *pléstanîô, gôdci*, gadki, czyli gawędy: 47. Wielewski Turniej Gawędziarzy połączony z Jarmarkiem Sztuki Ludowej „Wiele Rzeczy” i warsztatami regionalnymi dla dzieci i dorosłych. Gawędziarze amatorzy rywalizowali w czterech kategoriach turniejowych:

- o Nagrodę im. Józefa Brzezińskiego (gawędy przygotowane przez dzieci i młodzież do 15. roku życia),

- o Nagrodę im. Józefa Bruskiego (gawędy wydane drukiem),

- o Nagrodę im. Wincentego Rogali (opowieści gawędziarzy spoza Kaszub i Kociewia, prezentujących dorobek swojego regionu),

- o Nagrodę im. Hieronima Derdowskiego (gawędy autorskie, niepublikowane).

Wielewskie święto gawędy trwało dwa dni. W sobotę odbyły się przesłuchania *gôdëszów* z Kaszub i Kociewia, szkolonych m.in. przez mieszkankę Lubichowa Bogumiłę Fiałkowską, a także z Rzeszowszczyzny (ze wsi Nosówka w gminie Boguchwała) pod kierunkiem sędziwej już Stefanii Budy. Od siedmiu lat błyskotliwą i pełną humoru konferansjerkę w języku kaszubskim prowadzili Anna Gliszczyńska i Janusz Pryczkowski, a oprawę muzyczną zapewnił zespół Kaszuby z Wiela i Karsina. Niedziela była dniem laureatów. Tym razem podsumowanie turnieju odbyło się na *binie* – pod dachem gościnnego Domu Kultury, a nie na scenie plenerowej nieopodal jeziora (niestety organizatorzy turnieju nie mają wpływu na warunki atmosferyczne towarzyszące wydarzeniu). Koncert laureatów poprzedziły występy miejscowych zespołów folklorystycznych: Kaszuby z Wiela i Karsina pod kierownictwem Zbigniewa Studzińskiego oraz dziecięcej grupy tanecznej Macieszki prowadzonej w Wielu przez Martę Dolną. Profesjonalnie przygotowane dzieciaki żywiołowo i z radością wykonały tradycyjne kaszubskie tańce.

W tegorocznym konkursie dominowała młodsza i starsza młodzież. Słowa uznania należą się wszystkim młodocianym gawędziarzom, którzy odważnie, z wielką swadą i zacięciem umieli zaciekać i niezrędko rozśmieszyć słuchaczy. Na podziw zasługują również opiekunowie artystyczni i rodzice *gôdëszów* – za umiejętność zaszczepiania w młodym pokoleniu szacunku dla rodzimej, ludowej kultury.

O Nagrodę im. Wincentego Rogali rywalizowały doświadczone gawędziarki z Rzeszowszczyzny,

a wśród nich znana doskonale wielewskiej publiczności Stefania Buda, której opowieści pełne życiowej mądrości raz śmieszą do łez, innym razem do łez wzruszają.

Wreszcie wisienka na torcie. Na *binie* Domu Kultury ukazały się wielokrotne laureatki turnieju: Aleksandra Dziecielska-Jasnoch i Olga Kuklińska, a po nich wkroczył debiutujący w Wielu Tomasz Fopke. Wszyscy trzej *gôdëszowie* wywoływali salwy śmiechu, snując przeżabawne facecje inspirowane osobistymi doświadczeniami i często ocierające się o intymność.

Szczerze współczuję jurorom 47. Wielewskiego Turnieju Gawędziarzy: przewodniczącemu Grzegorzowi Schramkemu oraz Bożenie Ugowskiej, Felicji Baska-Borzyszkowskiej i Tadeuszowi Lipskiemu, którzy stanęli przed niezwykle trudnym zadaniem oceny 25 gawęd tak bardzo zróżnicowanych zarówno w treści, jak i nastroju.

W turnieju im. J. Brzezińskiego pierwsze miejsce zajęła Aleksandra Fierek z Czerska, kolejne: Laura Brzezińska, Hanna Lipska i Szymon Szachta, a wyróżnienia otrzymali: Karolina Albrecht, Weronika Żmuda-Trzebiatowska i Ignacy Głódowski, który dodatkowo odebrał nagrodę specjalną – dla najmłodszego uczestnika.

W konkursie im. J. Bruskiego na najwyższym stopniu podium znalazła się Anna Gliszczyńska, a następne miejsca zajęły: Olga Kuklińska, Krystyna Kamińska i Monika Mokwa.

Żadnego zaskoczenia nie stanowiła pierwsza nagroda w konkursie im. W. Rogali dla Stefanii Budy, która – jak sama stwierdziła podczas koncertu finalistów – nigdy nie powtarza tej samej opowieści. Cudowny dar improwizowania i nadzwyczajna umiejętność przykuwania uwagi potoczyście prowadzoną narracją! Oto prawdziwa charyzma! Nagrody otrzymały też koleżanki pani Stefanii: Grażyna Cisek i Kazimiera Gajdek.

Na koniec – najważniejsza kategoria: Nagroda im. H. Derdowskiego. Grand Prix Turnieju Gawędziarzy otrzymała kaszubska ukulelistka z Czerska, czarująca *białka z białczim kragłoscama leno w piątach i kòlanach* – Aleksandra Dziecielska-Jasnoch. Miejsce pierwsze zajęła marząca o spokojnym śnie Olga Kuklińska, a drugie – wielewski debiutant Tomasz Fopke, który zapowiedział kolejne występy na turnieju. Trzymam za słowo, bo autoironiczna gawęda o żarłocznym *brzëchu* prosi o więcej.

Po wręczeniu nagród i wysłuchaniu gawęd laureatów wielewską publiczność rozbawiły Kaszubskie Duo Artystyczne „We dwa konie”, czyli Tomasz Fopke i Wojciech Złoch, oraz kabaret Kùnda, który zaprezentował najnowszy program „ZUS – biójta lós”.

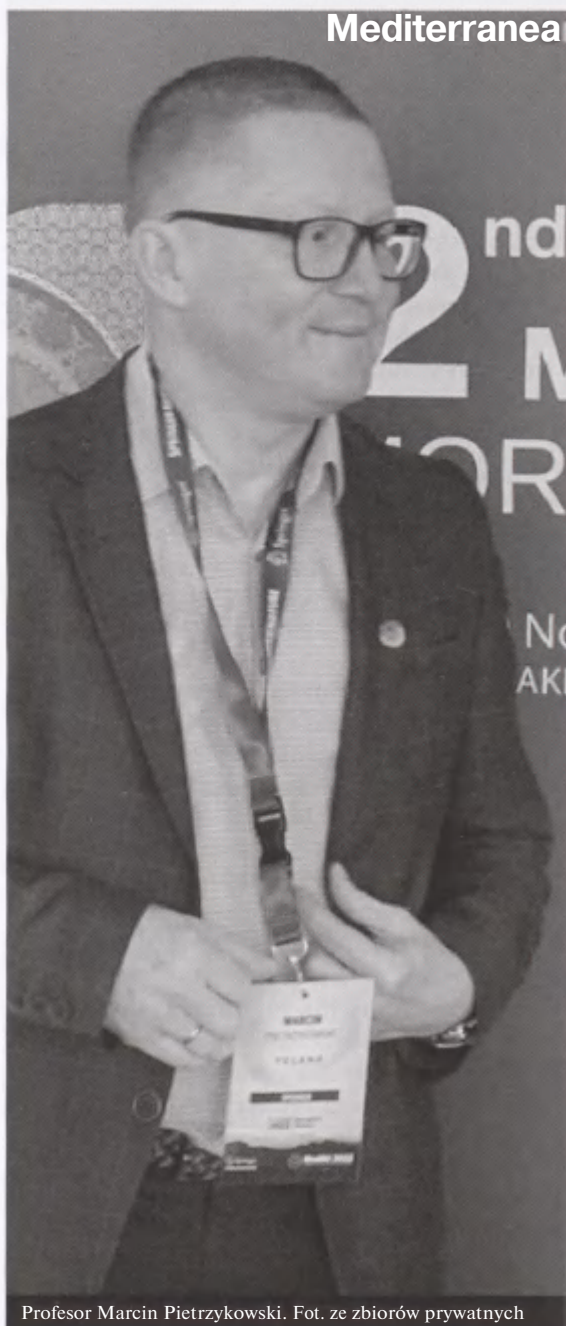
Wszystkich miłośników południowych Kaszub serdecznie zapraszamy do gminy Karsin, a zwłaszcza do Wiela, gdzie nawet w sezonie ogórkowym życie kulturalne kwitnie z niebywałą intensywnością.

YIOLETTA SŁOMIŃSKA-BŁAWAT

NA WYROBISKACH KOŚCIERSKIEGO ZAGŁĘBIA

ZIELONA OPRAWA DLA „KASZUBSKIEGO ZŁOTA”

Fakty nie przeczą. Spośród 10 872 udokumentowanych złóż piachu i żwiru 76 znajduje się w powiecie kościerskim. Dostarczają cenione przez wszystkich kruszywo, o którym z szacunkiem mówi się, że to takie nasze „kaszubskie złoto”. Bo kruszywo – lokalny odpowiednik drogiego kruszcu – jest surowcem niezbędnym dla budowniczych dróg i domów, użytkowników ogródków jordanowskich i placów zabaw. Jest surowcem na tynki, zaprawy, kleje i chemię budowlaną; kostkę brukową i wyroby żelbetonowe, beton i materiał do utwardzania dróg.

Profesor Marcin Pietrzykowski. Fot. ze zbiorów prywatnych

Nic się nie marnuje; wszystko ma swoje praktyczne przeznaczenie. Także kamyki, kamienie i głązy, które pono w nadmiarze rodzi miejscowa ziemia. Z najmniejszych powstają gabionowe ogrodzenia i umocnienia, większe wykorzystano już dawno do budowy ołtarza w kościele pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Wąglikowicach; z innych są schody wiodące do świątyni, a największe głązy zdobią posesje indywidualnych odbiorców.

Dla okolicznych mieszkańców praca w żwirowni i dla żwirowni to nie tylko pewny kawałek chleba, ale możliwość zdobywania zawodu i podwyższania kwalifikacji, a także realizowania własnych aspiracji. W Grzybowie na przykład jest to dla jednych rodzinne muzykowanie, dla innych – działalność w reaktywowanej nieopodal Ochotniczej Straży Pożarnej.

NA DOBRY POCZĄTEK

Rozmawiając przed laty z Danielem Gierszewskim, kościerskim leśniczym do spraw lasów niepaństwowych, słyszałam, że – niestety – dotąd nikt nie znalazł lepszej metody niż odkrywka na eksploatację złóż. Z punktu widzenia Zielonego Ładu żwirownie są więc złem koniecznym.

– Skoro zaś, dla przykładu, zakład w Grzybowie więcej świerków sadzi niż wycina, postępuje zgodnie z zasadami planowej gospodarki i urządzania lasów – mówi Gierszewski, podkreślając, że nie ma mowy o jakiegokolwiek fuszerce odnośnie do prawidłowości czy składu gatunkowego nasadzeń.

Chwalił nawet, że jest to wręcz modelowy przykład postępowania, choć zastrzegł przy tym – już jako radny – że czynniki społeczne powinny patrzeć na ręce tym, którzy ingerują w naturalne środowisko:

– To zawsze skłania do rozważania wszelkich za i przeciw przy podejmowaniu decyzji odnośnie do kierunku prowadzenia prac wydobywczych, by i wilk był syty, i owca cała: lasów nam nie ubywa, a jednocześnie uzyskujemy surowiec nieodzowny w rozwoju okolicznych gmin. Ludzie mają zatrudnienie, a ponadto żwirownia jest dla nas ważnym

i pożądanym partnerem wielu społecznych przedsięwzięć.

Szefostwo żwirowni w Grzybowie nie chciało jednak ani cieszyć się laurkami, ani spocząć na laurach. By solidnie udokumentować życzliwe opinie, nawiązano kontakt z profesorem Marcinem Pietrzykowskim, dziekanem Wydziału Leśnego na Uniwersytecie Rolniczym im. Hugona Kołłątaja w Krakowie. Do uzyskania najbardziej wiarygodnej odpowiedzi na pytanie, czy i jak wiele traci przyroda na tym, że człowiek zyskuje, zaangażowano środowisko akademickie. Pod hasłem „rekultywacja” naukowcy podjęli kwestię najważniejszego zagospodarowywania wyrobisk powstałych po wydobywaniu kruszywa. Banalne z pozoru dla laika sadzenie choinek stało się punktem wyjścia do realizacji dalszych badań naukowych.

Specjalnością prof. Pietrzykowskiego jest ekologia lasu i rekultywacja terenów poprzemysłowych. Ale nurtują go także kwestie określane mianem polityki zarządzania zielenią. Z jego pracą naukową i dydaktyczną wiąże się „zielona infrastruktura” na terenach zurbanizowanych. Wspiera to apelami: *Nie sadźmy drzew byle gdzie!*¹.

Dla małych żwirowni w pobliżu Kościerzyny rekultywacja terenów poprzemysłowych jest równie ważna jak dla kopalni na Śląsku czy w Bełchatowie. Nauka przywiązuje do nich tę samą wagę i stara się je równie energicznie wspierać. W tym celu tworzy się więc standardy rekultywacji. Oznacza to wychodzenie naprzeciw zapotrzebowaniu na różne kopaliny przy jednoczesnym łagodzeniu skutków zaspokajania potrzeb cywilizacyjnych; pokazuje, jak budować kompromis między tworzeniem miejsc pracy a odtwarzaniem elementów lokalnego krajobrazu.

Na co dzień mamy wciąż do czynienia ze sporą dowolnością i zjawiskiem „teoria sobie, praktyka sobie”. Profesor stwierdza, że dopiero w ostatnich latach na masową skalę rozwinięto inżynierię ekologiczną z przewidywaniem długoterminowych skutków ingerowania i sterowania ekosystemem przy jednoczesnym zachowaniu walorów przyrodniczych.

– Staramy się uczestniczyć w procesie planowania już na etapie udostępniania złóż oraz służyć radą i pomocą tam, gdzie coś wymaga poprawy – podkreśla prof. Pietrzykowski. – Tym samym odpowiadamy na głos opinii publicznej i lokalnych społeczności, wyrażany przez władze samorządowe, chcące, by

w ramach istniejącego prawa zaspakajać ich interesy i potrzeby związane z miejscami pracy. Jednocześnie zaś dbamy o otoczenie i o to, by walory przyrodnicze nie ulegały dewastacji, a krajobraz degradacji. Z nami naukowcami dużo łatwiej uzyskiwać zamierzone cele.

W wywiadzie udzielonym „Pomeranii” prof. Pietrzykowski podkreślił, że modelowe rozwiązania powinny się kojarzyć właśnie z Kaszubami:

– Jest to możliwe dlatego, że wśród tych pagórków i jezior, przy takim jak tutaj morenowym ukształtowaniu terenu stosunkowo łatwo jest zalesiać wyrobiska czy budować zbiorniki wodne. I mówię o tym jako przyrodnik, a nie miłośnik przemysłu wydobywczego. Po prostu muszą z sobą współgrać racjonalne pozyskiwanie kopalin i dobra rekultywacja.

WIZJE (NIE TYLKO) LOKALNE

Profesora Pietrzykowskiego gościli nieraz renomowane uczelnie europejskie, amerykańskie i azjatyckie. Podczas podróży naukowych objechał, bez przesady, pół świata: z ekspedycjami dotarł do Chin i Gruzji;

szlak jego wędrówek wiódł nad Bajkał, przez trzy morza i góry Kaukazu aż po amerykański park Yellowstone. Ale od kilkunastu lat trwale jest związany z okolicami Kościerzyny.

Już pierwsza jego wizyta, która miała charakter ściśle naukowy, wiązała się z testowaniem w praktyce zagadnień, którymi zajmują się w Katedrze Inżynierii Biologicznej i Hydrologii Leśnej. Połączono więc to, co teoretyczne, z praktycznym i pożytecznym. Rychło też, korzystając z pracy prof. Pietrzykowskiego i jego zespołu, żwirownia w Grzybowie uzyskała coś na kształt „świadczenia moralności”,

z pieczołowitością rekultywując obszary, które uległy degradacji na skutek wycinki lasów i wydobywania kruszyw.

Na tym jednak nie koniec. Korzystając z kopalin i dbając o dobrą rekultywację, można nie tylko odtwarzać, ale uzyskiwać określone efekty przyrodnicze. Nie „poprawia się” więc krajobrazu, ale minimalizuje skutki ingerencji w przyrodę. I to z myślą o wieloletniej perspektywie. Innym słowy, krajobraz nie jest rzeczą świętą; może, musi, a nawet powinien ulegać zmianom.

Profesor ujął to tak:

– Nieodłączną konsekwencją pozyskiwania surowców dla potrzeb gospodarki są wielkoobszarowe

¹ D. Wańtuch, *Polityka zarządzania zielenią. Nie sadźmy drzew byle gdzie!*, „Gazeta Wyborcza Kraków” 1.06.2015.

przekształcenia powierzchni Ziemi. Możliwe jest przy tym kształtowanie środowiska w sposób planowy, służąc odzyskiwaniu terenów dla leśnictwa, rolnictwa, sztucznych zbiorników wodnych, a także dla rekreacji i badań ekologicznych.

Pozytywnie oceniając rekultywowanie i zalesianie terenów w okolicach Grzybowa, krakowski naukowiec stwierdził, że zostało ono ukształtowane prawidłowo, wprowadzone uprawy leśne wzrastają dobrze, na wyrobisku powstają mikrosiedliska, a wkraczająca w drogę sukcesji roślinność jest już częścią rozwijającego się ekosystemu.

Do 2023 roku zwirownia zalesiła ponad 80 hektarów wyrobisk i co roku rekultywuje około pięciu hektarów nieużytków. Urozmaicają je oczka wodne szybko „akceptowane” przez faunę i florę. Myślano nawet o tworzeniu większych akwenów: stawów z rybami czy jezior dla miłośników wypoczynku. Zwyciężyły jednak obawy, że mogłoby nastąpić zakłócenie stosunków równowagi wód gruntowych i uwagę skierowano w nieco innym kierunku.

IM DALEJ W LAS... TYM WIĘCEJ KORZYŚCI

Ubiegłoroczna jesień na plantacjach zwirowni różniła się od poprzednich. Upłynęła pod znakiem szczególnej filozofii nasadzeń gatunków niewymagających specjalnej pielęgnacji, za to przyjaznych owadom zapylającym. To efekt wdrażania kolejnego projektu, polegającego na modyfikacji rekultywacji leśnej wyrobisk popiaskowych pola „Grzybowo-Lizaki”. Nastąpiło więc zwiększenie różnorodności biologicznej i tworzenie biocenozy dla owadów zapylających. Na ponad trzech hektarach nasadzeń wykonano swego rodzaju przekładaniec. Oprócz sosny pospolitej (*Pinus sylvestris* L.) oraz brzozy brodawkowatej (*Betula pendula* Roth.) w pasach oddzielających obszar już zalesiony od obszaru planowanego do zalesienia znalazł się także pas olszy czarnej (*Alnus glutinosa* L.) jako gatunku fitomelioryacyjnego, o właściwościach wzbogacających wierzchnie warstwy gleby w azot i fosfor. Dodatkowo nasadzono też takie rośliny akceptujące miejscowe warunki glebowe, jak jarzab pospolity, kruszyna pospolita, berberys pospolity i głóg, zapewniające zapylaczom ciągłość pokarmową.

Zestaw gatunków był nieprzypadkowy. W dokumencie zatytułowanym *Modyfikacja rekultywacji leśnej wyrobisk popiaskowych pola „Grzybowo-Lizaki” w celu zwiększenia różnorodności biologicznej i tworzenia biocenozy dla zapylaczy* stwierdzono, że tereny po wydobyciu piasku charakteryzuje niska żyzność, a wybór sadzonek odpornych na słabe warunki siedliskowe jest dosyć mały. Z tym większą starannością położono więc nacisk na zwiększenie różnorodności na takich obszarach, by stworzyć bazę pokarmową dla coraz radszych owadów zapylających. Wszystko to zaś wpisuje się w krajowy program gospodarki leśnej pod hasłem „Pszczoły wracają do lasu”. Tego rodzaju działania spełniają również założenia inicjatywy UE „Nowy ład na rzecz owadów zapylających”,

Podziękowanie za Dar Serca

Pragnę wyrazić
głębką wdzięczność

W P PANU PREZESOWI
JERZEMU PAWELSKIEMU,
PRACOWNIKOM PRZEDSIĘBIORSTWA
DECH-POL W GRZYBOWIE
za okazaną pomoc i wsparcie dzieci
oraz młodzieży podczas letniego wypoczynku
w Bożym polu Wielkim

PRODUKCYJA PAHAM
i tA

KOŚCIERZYNA

Kościerzyna (H) 2010 roku

Szanowny Pan
Jeny 'Ta wekfy
-Prezes 'fjUSZywo"

Szanowny •Panie -Prezisie

Proszę przyjąć moje najserdeczniejsze życzenia z okazji Święta Górników. Wa Państwa nre sfiam również życzenia dla wszystkich Uft pracowników Zjazdu i wydobywczego' Kruszywo"

Jednocześnie dziękuję za oddanie dla spraw samorządu gminy "Kościerzyna fydrego wtefo. Ambnie dohiiaaczy&Smy.

tycząc Panu i u-spółpraamufym widu suSgesów i realizacji pfamun eitiwzanyeli z rozwo/em waszej firmy. Zyczę również dużo zdrowia, (tóre Spfitit' Panu z pewnością potrzebne w dalszej pracy zawodowej.

Z poważaniem

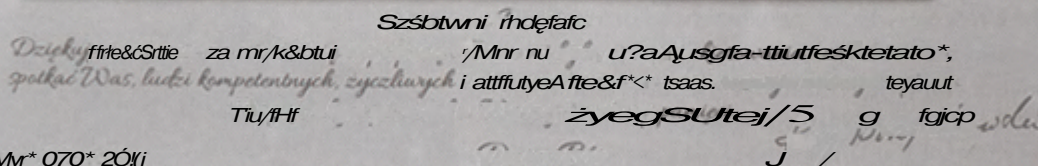

której celem jest m.in. usunięcie przyczyn spadku ich liczebności.

Zamierza się także obsadzić łąki specjalnymi mieszkankami kwiatnymi.

– Byłby to pierwszy krok do stworzenia własnej pasieki – mówi Paweł Majewski, kierownik zakładu, po pracy bartnik z zamiłowania.

Jednak w działalność gospodarczą zwirowni wpisuje się przede wszystkim samowystarczalność energetyczna. Zaczęto od paneli, które skojarzone z głębinową pompą ciepła dostarczają 100 kWh energii elektrycznej. Konsekwentnie i krok po kroku realizowany jest projekt budowy farmy fotowolta-

$$* * Y_{-}$$

MY, KASZUBI Z DĘBEK, BARDZO SZANOWALIŚMY KSIĘDZA JERZEGO

*Przyszłem kiedyś rano na plażę w Dębках
i zobaczyłem klęczącego na piachu faceta
twarzą do morza.
To był ksiądz Popiełuszko.*

KS. MIECZYŚLAW MALIŃSKI

Podejmując kwestię fragmentu historii życia Błogosławionego ks. Jerzego Popiełuszki i jego obecności w Dębках na Kaszubach, chciałbym zacząć od przedstawienia osobistych motywacji powrotu do tego ważnego dla mnie tematu. Informacje o porwaniu ks. Jerzego 19 października 1984 roku, potem 10 dni modlitw w kościołach, gdy wreszcie władze przekazały informacje, że jego ciało zostało wyłowione koło tamy we Włocławku, to było traumatyczne doświadczenie pokoleniowe. Ono trwało, gdy obserwowaliśmy zimą 1985 roku proces zabójców księdza Jerzego w Toruniu. Na początku czwórka wytypowana do zasiadania na ławie oskarżonych pokazywana była jako przybita, skruszona, jeden z tikiem. Po kilku tygodniach nagle nastąpiła radykalna zmiana przekazu. Zaczął się atak panów Piotrowskiego, Pietruszki, częściowo też Pękali i Chmielewskiego na działalność zamordowanego przez nich księdza. W tej ewolucji oskarżonych widać było całą perfidię systemu, pociąganie zasznurki przez różnych speców od manipulacji świadomością publiczną, od utrzymania władzy.

Działo się to w trzecim i czwartym roku od wprowadzenia stanu wojennego. Obowiązywały sankcje gospodarcze, około miliona szczególnie młodych, dobrze wykształconych Polaków wyemigrowało w różny sposób na Zachód. W Polsce obowiązywał system kartkowy, byliśmy uwięzieni w jakieś małe „interesy” polegające na załatwianiu – a to benzyny, a to sprzętu AGD, a to symbolicznego papieru toaletowego. Taka mała stabilizacja, czasami wręcz konformizm, na przykład przy ubieganiu się o stanowiska kierownicze, które były objęte tzw. nomenklaturą, czyli były zatwierdzane przez lokalne władze PZPR. I nagle śmierć księdza Jerzego, która wybudzała z odrętwienia, kazała stawiać sobie pytania, w jakim miejscu jesteśmy, co zrobiliśmy z naszą wolnością, karnawałem „Solidarności”. Można powiedzieć, że ta śmierć budziła w nas jakieś ideały solidarnościowe, przypominała,

Ks. Jerzy Popiełuszko (1947–1984). Fot. archiwum

czym jest prawdziwa wolność, prawda, niepodległość ojczyzny. Przypominała o naszych obowiązkach pro publico bono, że nie wolno dezertować. Czyli zamknąwszy oczy, otwierał je nam, żyjącym.

To dlatego, w swoistej podziękę, ale i podróży duchowej, byłem na placu Zwycięstwa podczas mszy beatyfikacyjnej ks. Jerzego. Dlatego też włączyłem się w działania na rzecz przypomnienia pewnych szczegółów z jego życia 40 lat po morderstwie, w tym w pomoc stypendystom w tworzeniu relacji z rozmów ze świadkami spotkań z Księdzem. To ważne, by poprzez ludzi młodych próbować opowiedzieć o tej postaci.

* * *

Przygotowując apel Funduszu Stypendialnego NSZZ „Solidarność”, deklarując wolę pomocy, ale też sam, jako mieszkaniec Żarnow-

ca koło Dębek, w sposób szczególny chciałem ukierunkować stypendystów, przybliżyć pewne fakty związane z obecnością księdza Jerzego właśnie w tej nadmorskiej miejscowości wypoczynkowej. Sam analizowałem różne dokumenty (w tym wywiad z ks. Mieczysławem Malińskim, homilie ks. Jerzego), rozmawiałem m.in. z Jarosławem Białkiem, ks. Tomaszem Czapiewskim, Teresą Detlaf, Ewą i Stanisławem Kur, Aleksandrą i Krzysztofem Obszyńskimi, Piotrem Okoniem, Leonem Radziejewskim, Krzysztofem Żmudą. Wynika z nich na pewno, że Błogosławiony ks. Jerzy Popiełuszko przebywał na odpoczynku letnim w Dębkach co najmniej kilka razy, a także wygłosił homilię podczas Mszy św. 16 sierpnia 1984 r. w drewnianym kościele oo. Zmartwychwstańców w Dębkach (czyli na dwa miesiące przed porwaniem i zamordowaniem). Zachował się rękopis homilii wraz z *Modlitwami wiernych*.

Wiadomo także, że w 2014 roku koło kościoła oo. Zmartwychwstańców w Dębkach został postawiony krzyż z napisem „Zło dobrem zwyciężaj”. To inicjatywa Stowarzyszenia im. bł. ks. Jerzego Popiełuszki, które stara się umieszczać podobne krzyże wszędzie tam, gdzie za swego życia odprawił msze ksiądz Jerzy. Przed postawieniem krzyża zanurzono w Bałtyku, potem procesja przeszła do kościoła.

Innym faktem towarzyszy sporo niewiadomych. W archiwach IPN nie ma praktycznie śladów pobytu księdza Popiełuszki w Dębkach. Jak mówi Krzysztof Żmuda, od lat angażujący się w upamiętnienie Błogosławionego, nawet prokurator instytutu zajmujący się tą sprawą nie ma zbyt wielu dowodów w tym zakresie.

Zapewne ważną przyczyną jest upływ już ponad 40 lat od tamtych wizyt. Jak mówili państwo Kur, wiedza o dokonaniach księdza Jerzego docierała stopniowo, szczególnie o comiesięcznych mszach za ojczyznę czy formach prześladowania tego kapłana. W 1984 roku była to już wiedza publiczna¹. Będący na wczasach mec. Maciej Bednarkiewicz i mec. Edward Wende uczulali znajomych, by nie zostawiać księdza Jerzego samego, nawet podczas spacerów nad morzem. Zarazem, jak mówił Stanisław Kur,

widać był narastające zmęczenie i stres księdza Jerzego. Stąd mieszkańcy – a Kaszubi z natury są dosyć dyskretni – starali się nie zakłócać tych rzadkich chwil oddechu księdza Jerzego, gdy przebywał na odpoczynku (zazwyczaj nie dłużej niż tydzień).

Mieszkańcy Dębek wiedzieli, że szczególnie latem w miejscowości pojawiają się tajniacy, zazwyczaj pod przykrywką letników wynajmujących pokoje lub pod namiotami. To wzmacniało ostrożność właścicieli pensjonatów. Skrupulatnie wypełniali księgi gości, a jako że Dębki znajdowały się w tzw. strefie przygranicznej, każdy cudzoziemiec musiał być dodatkowo zgłaszany do urzędu. Posterunek milicji był w niedalekim Goszczynie (już po zmianach ustrojowych został przeniesiony do Minkowic). Mundurowi kierowani do tej placówki zazwyczaj byli spoza okolic Krokowej.

Co najmniej kilka razy w latach osiemdziesiątych dochodziło do prób aresztowań. Najbardziej znana obława nastąpiła w którąś z sobót sierpnia 1983 lub 1984 roku (niestety, pojawiły się kontrowersje co do roku). Wiadomo, że swowista tyraliera uzbrojonych w broń długą milicjantów ruszyła około godziny szóstej od strony rzeki Piaśnica, przeczesując poszczególne posesje i zarośla od wydm aż do terenu za kanałem. Co najmniej cztery budynki stały w okolicach skrzyżowania dojazdowego do Dębek, oprócz tego – milicyjne nyski. Lotem błyskawicy przekazywano informacje, że szukają narkomanów, długowłosych hippisów. Rzeczywiście, kilku wsadzono do aut więziennych, w tym młodego mieszkańca Dębek, o którego uwolnienie zabiegał ojciec – nauczyciel. Dramatyczne chwile pojawiły się wcześniej w pobliżu kościoła oo. Zmartwychwstańców. Ksiądz Jerzy wymknął się z domku letniskowego, gdy legitymowano przy wejściu przedstawiciela właścicieli.

Czy ta akcja milicyjna na tak dużą skalę – manifestowanie siły, broni, sprzętu – miała na celu jedynie aresztowanie ks. Jerzego? Tu opinie rozmówców są podzielone. Raczej widziano w tym chęć pokazania mieszkańcom i wczasowiczom, kto rządzi. Wiadomo zaś było, że do Dębek przez lata przyjeżdżało sporo zna-

¹ Formalnie we wrześniu 1983 r. Prokuratura Wojewódzka w Warszawie wszczęła śledztwo przeciw ks. J. Popiełuszcze ws. nadużywania wolności sumienia i wyznania na szkodę PRL. Był zastraszany, w jego mieszkaniu w Warszawie urządzono prowokacje (podsluchiowano, podrzucano różne materiały). Łącznie był zatrzymywany przez organa bezpieczeństwa 13 razy (za miesięcznikiem „Magazyn” 5/2024).

² Fragmenty aktu oskarżenia: *Do nóg przywiązano worek z kamieniami, a następnie [Leszek Pekała] przystąpił do zakładania księdzu Popiełuszcze pętli na szyję. Pętlę założył w ten sposób, że jej końcówki, które biegły wzdłuż grzbietu, przywiązali do podkurczonych w bagażniku auta nóg. Taki sposób założenia pętli powodował, że przy próbie prostowania nóg zaciskała się ona na szyi. Oprawcy nie wiedzieli nawet, czy do Wisły wrzucają żywego człowieka, czy martwe ciało.*

nych osób z Warszawy, z Poznania. Byli akto-
rzy, znani prawnicy. Dużym zainteresowaniem
cieszyły się msze święte odprawiane w koście-
le oo. Zmartwychwstańców, w tym przez ks.
Mieczysława Malińskiego. Sam na nich bywa-
łem, czasowicze pojawiali się też u mej mamy
w Bibliotece Publicznej w Żarnowcu, a był to
jeszcze czas czytania książek, nie tylko table-
tów i smartfonów. Było też kilka prób aresztowań,
w tym Mirosława Chojeckiego, wydawcy nie-
zależnej oficyny Nowa, któremu również udało
się uciec dzięki pomocy gospodarzy.

W rozmowach często przeplatają się obrazy
sprzed 19 października 1984 roku i po. Drama-
tycznie zabrzmiały słowa solidarności Teresy
Detlaf, która współczuła matce widoku ciała
syna. Jak powiedziała, to nie do wyobrażenia,
jak ci tajniacy go z maltretowali, związali i u-
topili i co musieli zobaczyć jego rodzice². Przypo-
minają się słowa Marianny Popiełuszko, która
w kostnicy powiedziała: *Ja jestem ból do samego
nieba*. Nie ma chyba mocniejszych słów wy-
rażających żal po stracie dziecka, i to tak dra-
stycznej.

* * *

Jednym z udokumentowanych śladów obec-
ności ks. Jerzego w Dębkach jest homilia wygło-
szona podczas Mszy św. w kościele oo. Zmar-
twychwstańców 16 sierpnia 1984 roku. Warto ją
czytać wspólnie z następującą po niej *Modlitwę
wiernych*, którą również przygotował. W tekście
kazania wyraźne są odniesienia do pewnego uni-
wersum postawy chrześcijańskiej, roli w niej po-
kory, miłosierdzia, wybaczenia. Świadczą o tym
choćby cytaty:

*Przebaczając, dajemy szansę temu, komu
przebaczamy. Dajemy mu szansę również wkro-
czenia na drogę miłości.*

*Chrześcijańskie przebaczenie musi być przeba-
czeniem wspańiałomyślnym, a więc wypływają-
cym z miłości, z dobroci serca, a nie z pogardy czy
z lęku. Przebaczać naprawdę, po chrześcijańsku
może tylko ten, kto jest wewnętrznie wolny.*

*Musimy być wolni duchowo, nawet wtedy, kie-
dy jesteśmy zniewoleni zewnątrz przez takie
czy inne ograniczenia, labirynty ustaw czy przepi-
sów, w których nawet prawnicy się gubią.*

Słowa bardziej odnoszące się do bieżącej sy-
tuacji w Polsce już po formalnym, ale nie fak-
tycznym, zniesieniu stanu wojennego, pojawiają
się w *Modlitwie wiernych*. Modlił się w niej:

*aby niewinnie więzieni za przekonania dawali
świadełstwo ludzi wolnych duchowo,*

*aby Ojczyzna rozwijała się w sprawiedliwości,
miłości i prawdziwej wolności,
abyśmy byli wolni od lęku, zastraszenia i od
żądzy odwetu.*

Pojawił się w tych słowach klimat tak znany
z zainicjowanych przez księdza Jerzego, jeszcze
w lutym 1982 roku, comiesięcznych mszy za oj-
czyznę (łącznie odprawił ich 28). Wydaje się, że
właśnie to połączenie myśli duchowej, metafizy-
cznej, z odniesieniami do sytuacji ludzi w Pol-
sce tak do nas docierało. Zarazem było tak kry-
tycznie odbierane przez ówczesne władze.

Jak podkreślali mieszkańcy Dębek, ujmo-
wała ich skromność, ale też wyczuwalna du-
chowość księdza Jerzego, jego małowówność,
nastawienie na słuchanie. I to jego przeobraże-
nie, gdy zaczynał mówić kazania swym charak-
terystycznym, wiarygodnym, przykuwającym
uwagę głosem.

– Przecież mógł wyjechać na dalsze studia do
Rzymu, co proponowały mu władze Episkopatu.
A jednak nie, został z ludźmi, z nami. Mimo ro-
snącego zagrożenia. Co się w końcu stało, wie-
my. My, Kaszubi, bardzo go szanowaliśmy. Niech
pan to podkreśli, bo takich ludzi prawie już nie
ma. A on tu w Dębkach chodził między nami.
To jest dar dla tego miejsca – nie kryła swych
emocji i wzruszenia Ewa Kur.

X. * *

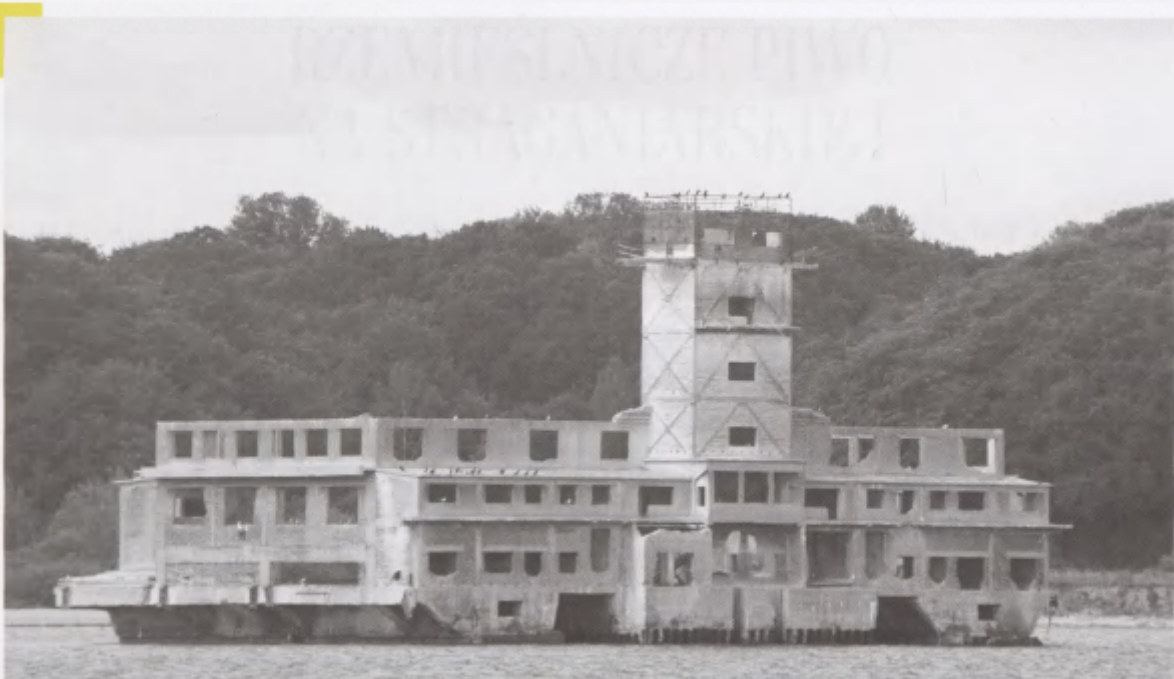
Warto, także w odniesieniu do powyż-
szych słów wdzięczności, by towarzyszyła nam
świadomość, iż ofiara księdza Jerzego otworzyła
nam oczy, ale też pozwoliła zebrać siły do odej-
ścia – i to w sposób pokojowy, co tak akcentował
ksiądz Jerzy – od narzuconego nam po II wojnie
światowej systemu.

Warto też widzieć w tej postaci przede wszyst-
kim księdza, który idzie do ludzi ze swą posługą
duchową, który szuka sił, myśli, słów w chwilach
skupienia, modlitwy jak ta o poranku na pla-
ży w Dębkach. Można ją tam poczuć, odnaleźć
drogę do siebie. A nade wszystko przypominać
o wartościach-wskazaniach księdza Jerzego, by
nie powtórzyły się słowa z dramatu *Wesele* Sta-
niława Wyspiańskiego, że *myśmy wszystko za-
pomnieli*.

WOJCIECH KSIĄŻEK, MIESZKANIEC ŻARNOWCA

PS 24 sierpnia 2024 r. w kościele oo. Zmartwych-
wstańców odbyła się uroczysta Msza Święta i odsło-
nienie tablicy poświęconej obecności Błogosławione-
go ks. Jerzego Popiełuszki w Dębkach.

*Fragmenty tekstu ukazały się w miesięczniku „Maga-
zyn” nr 7/2024*

Ruiny dawnej torpedowni. Fot. Grzegorz Grzymała

kochowo-babie doły

Część I

Kontynuujemy cykl związany z przeszłością Gdyni. Tematem obecnych rozważań będzie Kochowo-Babie Doły – najbardziej wysunięta na północ dzielnica nadmorskiego miasta. Czytelników szczególnie zainteresowanych tym tematem odsyłamy do książki Tomasza Rembalskiego *Gdynia i jej dzielnice przed powstaniem miasta (XIII-XX wiek)*, z którego pochodzi część poniższego materiału.

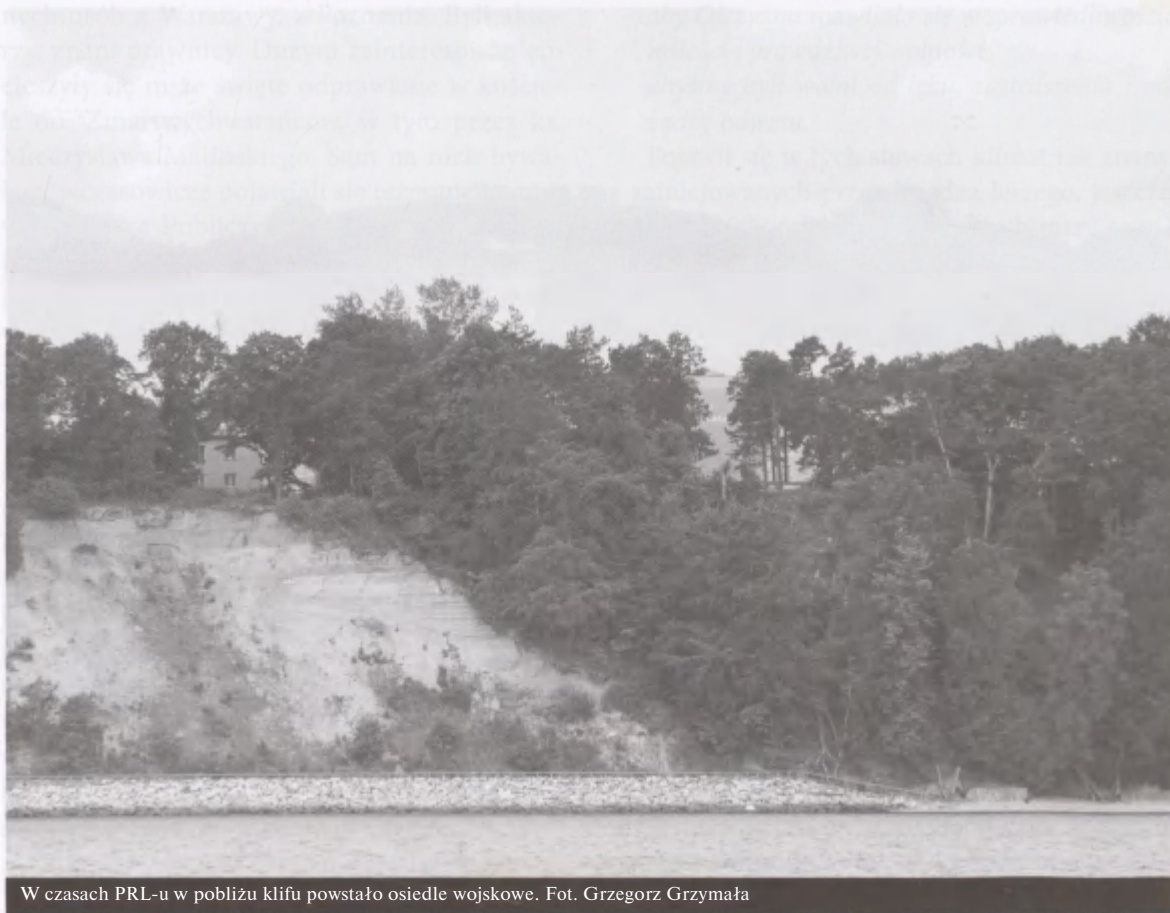
Znany krajoznawca, człowiek zakochany w pomorskim zakątku Bernard Chrzanowski pisał w 1920 roku w swym przewodniku *Na kaszubskim brzegu*:

Babi Dół – to najdłuższy i najdzikszy nabrzeżny jar. Długi prawie dwa kilometry; zarosły krzakami janowca, głogu, grabiny, sosenkami; siedzi bajążwców [borsuków] i lisów; w pobliżu morza, w dole rozszerza się coraz więcej, tworząc ładne polany z kępami buków i olbrzymimi paprociami, prawie wielkości człowieka. U ujścia jaru nad brzegiem morza dużo bardzo ostów nadmorskich. Wśród ludu krąży podanie, że była tu kiedyś wielka, zamożna wieś rybacka, że przyszło morze i wszystko zabrało.

Ludowe podania znajdują częściowo odbicie w źródłach historycznych. Od średniowiecza do pierwszego rozbioru Polski w 1772 roku opisywany obszar był własnością klasztoru cysterskiego w Oliwie, który posiadał tu osadę o nazwie Kochowo. Z pewnością nie była to jednak

zamożna i wielka wieś, którą przywołuje Bernard Chrzanowski w podaniu ludowym. Była to niewielka, skromna stacja rybacka. Pierwszą wzmiankę o niej odnajdujemy w dokumencie z 23 kwietnia 1224 roku. Dowiadujemy się z niego o przekazaniu przez księcia Świętopełka północnej części Kępy Oksywskiej klasztorowi Cystersów w Oliwie. Do tego momentu ta część Kępy była własnością norbertanek z Żukowa, a powyższa decyzja księcia stała się przyczyną wieloletnich sporów pomiędzy dwoma zakonami.

W 1245 roku Kochowo wróciło w posiadanie norbertanek, cieszyły się nim do 1249 roku. W następnych latach należało do zakonu cystersów w Oliwie. Potwierdzenie tego odnajdziemy w kolejnych dokumentach z 1288 roku, wystawionych przez księcia Mściwoja II, który potwierdził zakonowi prawo i wolność do wszelkich czynszów stacji rybackiej Kochowo, jeśli ją sobie odnowią. Prawdopodobnie osada

W czasach PRL-u w pobliżu klifu powstało osiedle wojskowe. Fot. Grzegorz Grzymała

była w ówczesnym czasie niezamieszкана przez ludzi.

Na ślad Kochowa natrafimy jeszcze w przywilejach kolejnych władców Pomorza – Mściwoja II z 1289 roku i króla Przemysła II z 1295 roku. Na podstawie tego pierwszego cystersi jakiś czas potem sporządzili falsyfikat opatrzony datą 25 listopada 1289 roku, powtarzający wszystkie postanowienia księcia, dodatkowo umieściwszy szczegółowy opis granicy swojej części Kępy.

Z archiwalnych dokumentów jesteśmy w stanie wywnioskować, że dawna osada Kochowo leżała na brzegu morza, u wylotu wąwozu zwanego dziś Babie Doły. Ostatnia wzmianka o Kochowie znalazła się w tzw. wielkim przywileju wielkiego mistrza krzyżackiego Ludolfa Kóniga z 31 października 1342 roku, potwierdzającym przynależność tego miejsca do cystersów

W opisie granic parafii oksywskiej z 1362 roku Kochowa już nie wymieniono. Prawdopodobnie osada w tym czasie już nie istniała. Zapewne przestała funkcjonować już wcześniej, na co wskazuje zapis z 1288 roku, gdzie wspomina się o konieczności odnowienia osady. Prawdopodobnie cystersi nie zrealizowali nigdy tego postanowienia. Rolę stacji w Kochowie przejęły Mechelinki.

Ponowne zasiedlenie dawnego Kochowa nastąpiło dopiero kilkaset lat później. Prawdopodobnie przez nieznaną historię relikwii dzielnic – Nowe Obłuże – nazywana jest Babie Doły. Od setek lat w tym miejscu znajduje się jeden wąwóz, nie wiadomo, dlaczego nazwa przybrała liczbę mnogą. Na mapach pruskich występuje jako Babidole lub Hexengrund (Ziemia Czarownic). Nowe Obłuże ma dopiero XIX-wieczną tradycję osadniczą, wcześniej były to tereny wsi Obłuże należące do klasztoru Norbertanek w Żukowie. Obecnie dzielnica Babie Doły obejmuje obszar samego wąwozu, a także położony na północ od niego teren, który do Obłuża nigdy nie należał.

W 1939 i 1945 roku opisywany obszar był areną zaciętych walk. W ostatnich latach Babie Doły były szczególnie kojarzone z lotniskiem i osiedlem wojskowym. Pasjonaci dawnych fortyfikacji lokalizują także wspomniany teren z poniemiecką torpedownią z czasów II wojny światowej, oddaloną o kilkadziesiąt metrów od brzegu. Obecnie dzielnica zajmuje obszar przeszło dwóch kilometrów kwadratowych, a zamieszkują ją blisko dwa tysiące osób.

ANDRZEI BUSLER

rzemieślnicze piwo na straganiarskiej

Jednym z przywilejów, którymi cieszył się Gdańsk od wczesnego średniowiecza, było prawo warzenia piwa przez wszystkich mieszkańców. Jak pisze Zbigniew Gach w książce *X wieków piwa w Gdańsku* (Gdańsk 2007), dopiero gdy osiadający w mieście kupcy z Lubeki oraz rzemieślnicy z Nadrenii i Westfalii utworzyli w 1224 roku samodzielną gminę mieszczańską, niektórzy z nich zaczęli się specjalizować wyłącznie w piwowarstwie.

Jako skupisko ludności stale potrzebującej „napoju życia”, Gdańsk szybko obrastał piwowarniami – pisze Zbigniew Gach. Należy przy tym dodać, że portowy charakter miasta bardzo sprzyjał popularności tego typu miejsc.

Współcześnie piwo również jest jednym z ulubionych napojów gdańszczan oraz turystów licznie odwiedzających gród nad Motławą. Pośród złocistych trunków coraz popularniejsze stają się tzw. piwa kraftowe, które najprościej można opisać jako wyrób niezależnego rzemieślnika.

Jak mówi Tomasz Krupa, który razem z przyjacielem Wojciechem Skorackim prowadzi od jedenastu lat pub o wdzięcznej nazwie Pułapka, klienci bardzo chętnie sięgają po piwa z małych rzemieślniczych browarów, ponieważ szukają nowych smaków, ale chcą przy tym wiedzieć coś więcej o samej metodzie warzenia takiego piwa czy miejscu jego pochodzenia. W przypadku piw kraftowych historia związana z wytwarzaniem napoju potrafi być równie ciekawa, jak sam jego smak.

– Specjalizujemy się w piwie rzemieślniczym z polskich browarów rzemieślniczych. Wybierając

piwa do naszej oferty, kierujemy się przede wszystkim jakością trunku, a nie miejscem jego pochodzenia. Mamy piętnaście kranów, z których jeden zarezerwowany jest na różne odmiany lokalnego cydru z podgdańskiego Otomina. Oprócz cydru posiadamy różnorodną ofertę piw, wszystkie z małych browarów rzemieślniczych – zapewnia Tomasz Krupa.

Pułapka działa w Gdańsku od jedenastu lat: przez dziesięć lat znajdowała się przy ulicy Straganiarskiej 2, a od kilku miesięcy – kilka kamienic dalej, przy ulicy Straganiarskiej 20-23, w sąsiedztwie Domu Kaszubskiego.

– Naszym głównym celem działalności jest rozwijanie kultury pubowej, co wychodzi nam całkiem dobrze. Mamy swoją społeczność skupioną wokół naszego miejsca, dużo stałych klientów, którzy przez te lata stali się naszymi znajomymi, a niektórzy nawet przyjaciółmi. Jesteśmy bardzo otwarci na wszelkiego rodzaju inicjatywy, również związane z kulturą kaszubską, i nie jest to kurtuazja z mojej strony. Organizujemy różnego rodzaju wydarzenia, na przykład dyskusyjny klub książki, czyli spotkanie ludzi zainteresowanych literaturą.

Kilka tygodni temu spotkanie klubowe było poświęcone książce Szczepana Twardocha *Chołoda* oraz całej twórczości śląskiego pisarza.

– Jako pub koncentrujemy się oczywiście na naszej głównej działalności, ale także tutaj wychodzimy naprzeciw oczekiwaniom naszych klientów – mówi Tomasz. – Organizujemy na przykład festiwal Craft Beer Fiesta, na który z całej Polski przyjeżdżają smakosze piwa rzemieślniczego.

Po przeprowadzce Pułapka rozwinęła swoje menu o ofertę gastronomiczną.

– Większa przestrzeń dała nam nowe możliwości. Mając do dyspozycji kuchnię, zdecydowaliśmy się na dołożenie do menu również jedzenia. I tak oprócz znakomitego piwa serwujemy również pizzę w stylu rzymskim, wypiekaną dwukrotnie w blaszce z wybranymi składnikami. Aby podkreślić nowy charakter naszego pubu, wydłużyliśmy nazwę lokalu na Pułapka Craft Beer & Pizza. Poza tym wszystko zostało po staremu – przyjazna atmosfera i dobre piwo to wciąż nasze główne zalety – podkreśla Krupa.

SL

wizyta u hansa w żurawiu

Udajemy się dziś do Żurawia, aby zobaczyć efekt remontu, który zakończył się wiosną tego roku. Choć to jeden z najstojniejszych gdańskich obiektów, wewnątrz pachnie świeżością i nowoczesnością.

Majestatyczny Żuraw pojawił się nad Motławą w 1444 roku. Pełnił funkcję dźwigu portowego, który unosił ciężary, ale również pomagał w ustawianiu masztów na statkach. Był bramą i jednocześnie fortyfikacją obronną. Drewniana konstrukcja skrywa cztery koła, które wprawiano w ruch siłą mięśni ludzi drepających w ich wnętrzu. Żuraw funkcjonował do XIX wieku. Niestety drewniany mechanizm uległ całkowitemu zniszczeniu w 1945 roku, a mury w około 60 proc. Odbudowa zakończyła się w 1960 roku. Od 2021 roku trwa kompleksowy remont obiektu. Objął nie tylko zmianę ekspozycji, ale i modernizację instalacji, stropów, osuszenie fundamentów.

Nowością wystawy w Żurawiu są filmy animowane, których głównym bohaterem jest Hans Kross. Zapewne w XVII wieku korzystał z pomocy dźwigu, by rozładować swoje statki. Kross to postać historyczna. Przybył do Gdańska z Rostoku jako żeglarz. Dorobił się fortuny i stał się kupcem. Posiadał co najmniej cztery statki handlowe, które pływały z drewnem, zbożem i winem. Hans utrzymywał kontakty z Francją, Hiszpanią i Portugalią.

Wchodząc do budynku, możemy zobaczyć kopię dokumentu z 1662 roku, przechowywanego w Archiwum Państwowym w Gdańsku, który zaświadcza, że Hans Kross został obywatelem Gdańska. Śledząc losy bohatera, dowiadujemy się o trudach nawigacji. Na animacji oraz makiecie w pierwszej sali widzimy szlak, jaki pokonała jego flota, czyli żaglowiec handlowy. Po wpłynięciu do portu wraz z Krossem udajemy się do komory palowej. Sala przypomina wnętrze, które mieściło się w Ratuszu Głównego Miasta Gdańska. To tam kupiec przedstawiał rolę, czyli dokładny spis towarów. Na jej podstawie ustalano wysokość cła, tzw. opłaty palowej. Gdy załatwimy formalności, nareszcie możemy towarzyszyć Krossowi przy rozładunku towarów. W kolejnej sali zrozumiemy, jak ciężką pracę mieli

zatrudnieni w kołach Żurawia. Dreptali w nich od 12 do 16 godzin! Gdy towary wylądowały już bezpiecznie w spichlerzach, możemy udać się do kantoru kupieckiego. Tutaj dowiemy się, czym handlowano w Gdańsku i jakie wagi i miary stosowano. Praca kupca polegała na liczeniu, mierzeniu, ważeniu, czyli spędzaniu wielu godzin za biurkiem. Zwróćmy uwagę na niewielki stołeczek z otworami – służył jako podgrzewacz do nóg. Po załatwieniu interesów kupiec musiał jeszcze zatroszczyć się o statek. Dlatego następna sala dotyczy napraw – poznajemy tu bliżej pracę cieśli okrętowych, żaglomistrzów i powroźników. Po ciężkim dniu zasłużyliśmy na odpoczynek – wraz z Hansem Krossem udajemy się zatem do karczmy.

Opuszczając Żuraw, nie przeoczmy gabloty z zabytkami archeologicznymi znalezionymi podczas prac remontowych. Odkryto niemal tysiąc obiektów – monety, medaliki, plomby kupieckie i liczmany (przedmioty pomocne w liczeniu). Największym eksponatem jest tzw. kamień wodny z XVII wieku. Można na nim zobaczyć datę 1651. Przypomina on o wielkiej powodzi, jaka miała wtedy miejsce na Żuławach. Woda dotarła i do Gdańska, jednak nie wiadomo, gdzie była pierwotna lokalizacja kamienia. Znalaziono go od strony ulicy Szerokiej, ale być może trafił tam nierozpoznany z nabrzeża po 1945 roku. Innym eksponatem godnym uwagi jest niewielka cynowa plakietka z wizerunkiem turkawki. Dla jej posiadacza mimo rozmiaru mogła jednak znaczyć bardzo dużo, ponieważ napis na wstędze głosi: *Amor Vincit Omnia*, czyli miłość zwycięża wszystko. Prawdopodobnie właściciel (lub właścicielka) nosił ozdobę na łańcuszku lub przypiętą do szat. Turkawka była symbolem miłości i wierności, ponieważ te skrzydlate stworzenia łączą się w stałe pary. Kiedyś ten gatunek licznie występował w Europie. Niestety obecnie uznaje się je za narażone na wyginiecie.

MARTA SZAGŹDOWICZ

Natalia Bigus

Klas  I-III sp dleczny szk t 

Dzel 1. Z kaszebsczego podwórka to znaczy nasze tuńce i zabaw  Warz ta m szka, Pro ba, Hej h psa sa.

Raz  z nowim szko owym rok  roczim  do w zw skani 
materia w z now g  cyklu scenarnik w „Z kaszebscz g 
podw rka to znaczy nasze tuńce i zabaw ”, cht rne b d 
b ln  p m c  w uczeniu tuńc  a zabaw wnie lenona
 czbach kaszebscz g  j z ka.

Warz ta m szka

Didaktyczne p m ce

Frant wka pt.: *Warz ta m szka* (z ks żczy Paw a Szef-
czy: *Ulubione pie ni dzieci ce z Kaszub i Kociewia*, Gda nsk
1979, str. 53].

Prezentacj  frant wczj pt.: *Warz ta m szka*.

 cniowie sedz  na sw jich m lach szczerow ny skarnia-
ma w stron  szkoln g . Szk lny prezent je frant wk . 1

Tekst frant wczj:

Warz ta m szka, kr pczi warz ta,
a do t ch kr pk w, szpiek  sma  ta.
Tem  p rzn  da a, tem   bieca a,
tem  na miseczce, tem  na sk r pce,
tem  g w k   rwa a i do lasu leca a.

Frant wka spiew n  je prz  ak mpaniamente szkoln g 
(3 min.).

N uka frant wczj pt.: *Warz ta m szka*.

Szk l c  stoj  p  ca i sal  w p rach, szczerow ny skar-
niama do siebie i p wt rzaj  gest  za szkolnym:

Warz ta m szka, kr pczi warz ta – k dzi szkol k trzim 
przed sob   temk  lew  d  n szczerow n  b n  do
g r , a czik  i wskaz j cym p lc  prawi d ni w k n je
k tk  na  temk  lewi d ni, jakb  mieszanie w gr pk ,
a do t ch kr pk w, szpiek  sma  ta – trzimaj c   temk 
lew  d  n, praw  d ni  w k n je ruch „rzucani ”
w czer nk  sw ji lewi d ni,

Tem  p rzn  da a, tem   bieca a – trzimaj c   temk  lew 
d  n, praw  d ni  w k n je gest „d wani ” w czer nk 
lewi d ni dr szczj ab  dr cha, z jacim stoi w p rze,

tem  na miseczce, tem  na sk r pce – z  b  sw jich d -
ni f rm je miseczka i „trzim ” j  przed sob ,

tem  g w k   rwa a –  bie sw je d onie przen sz  na
skarnie w gesce zd wieniu,

i do lasu leca a – szkol c  biegaj  p  ca i sal .

Frant wka spiew n  je prz  ak mpaniamente szkoln g 
(7 min.).

Pro ba

Didaktyczne p m ce

Frant wka pt.: *Pro ba* (z ks żczy Paw a Szefczy: *Ulubione pie-
 ni dzieci ce z Kaszub i Kociewia*, Gda nsk 1979, str. 53-54).

Rekwizyt  br k wn  do inscenizacji frant wczj: j jka,
wr k, garnuszk.

Prezentacj  frant wczj pt.: *Pro ba*.

 cniowie sedz  na sw jich m lach szczerow ny skar-
niama w stron  szkoln g . Szk lny prezent je
frant wk . 2

Tekst frant wczj:

1. M ti smiejek
prosy  pi c k piejek,
Brz d l du i
grozy ,  e m  wkurzi!

2. Prosy  k rk 
  pstrokat  pi rk ,
A szachrajka
skrad a k rce jajka.

3. Prosy  babk 
  czerw n  jabk ,
A str ch M ka
d   sn z g  wr ka.

4. Prosy  napie
ch c ml ka garnuszk,
dosta  kwasu,
zab la  m  brzusk.

Frantówka spiéwónô je przë akómpaniamence szkólnégô (4 min.).

Nôuka frantówczci pt.: *Prośba*

Szkółownicë stoją na salë ustawiony w łāk. Szkólny wëbiérô pôrã uczniów, chtërny bądą przedstawiać inscenizacjã. Szkólny pòkazëje jima rekwizytë, jaczé bądą wëzwëskiwać w inscenizacje: jôjka, wrëk i garnuszk. Reszta szkółków stojącë w łākù spiéwô frantówkã. Szkółcë pòwtôrzają gestë za szkólnym:

1. *Môłi śmiejek*

prosył piãc kòpiejek – uczeń (1) śmiejącë sã prosy swëgò drëchã (2) ò 5 zł

Brzëdól duży

grozył, że mù wkùrzi! – proszony drëch (2) grozy mù pòlcã, uczeń (1) ucékô,

2. *Prosył kùrkã*

ô pstrokaté piórkò – uczeń (1) pódchôdô do kùrczi uczeń (3) i prosy ò piórkò,

A szachrajka

skradła kùrcë jôjka – uczeń (4) chùtkò bierze jôjka uczniowi (3) i ucékô,

3. *Prosył babkã*

ô czerwónéjabkò – uczeń (1) prosy starkã (uczeń 5) ò czerwóné jabkò,

A strëch Mëka – uczeń (6) dôwô uczniowi (1) wrëka i sã śmieje,

dôłsriôżégò wrëka – uczeń (1) pòkazëje smùtk na skarniach,

4. *Prosył napie*

chôc mléka garnuszk – uczeń (1) prosi o garnuszk mléka,

dostał kwasu – uczeń (6) dôwô uczniowi (1) garnuszk z kwasã

zabôłôł mù brzusk – uczeń (1) „wëpijającë” kwas pòkazëje, że bôligò brzëch.

Wszëcë uczniowie, chtërny wëkônëją inscenizacjã chòwają sã za spiéwającyma szkółkami.

Frantówka spiéwónô je przë akómpaniamence szkólnégô (7 min.).

Hej hópsa sa

Didaktické pòmóce

Frantówka pt.: *Hej hópsa sa* (z ksążczy Pawła Szefczy: *Ulu-bione pieśni dziecięce z Kaszub i Kociewia*, Gdańsk 1979, str. 64).

Prezentacjô frantówczci pt.: *Hej hópsa sa*.

Uczniowie sedzą na swóich mólach sczerowónyskarnia-ma w stronã szkólnégò. Szkólny prezentëje frantówkã.

Tekst frantówczci:

Hej hópsa sa,
pôjedzem(ë) do łasa.
Wiezem(ë) całã fórá drzewa,
mëmka nótã dzeckù spiéwa.
Hópsa sa, jachelë do łasa.

Frantówka spiéwónô je przë akómpaniamence szkólnégò (2 min.).

Nôuka frantówczci pt.: *Hej hópsa sa*.

Uczniowie tworzą kòło (abò kòła zanóleżno ód wieloscë szkółków w klasach), stoją skarnia-ma sczerowóny do westrzódka kòła, trzymającë sã za ręce:

Hej hópsa sa

pôjedzem(ë) do łasa – uczniowie pòdskakują w kòle / kòłach rëszającë sã w pierszim czerënkù (w prawo),

Wiezem(ë) całã fórá drzewa,

mëmka nótã dzeckù spiéwa – uczniowie biegną w kòle / kòłach zmiëniwającë czerënk (w lewò),

Hópsa sa, jachelë do łasa – uczniowie pòdskakują w kòle / kòłach wrócającë do pierszégò czerënkù pòrësziwaniô sã, a pò zaspiewanim frantówczci zatrëmują sã i klaszczą jeden róz w dłonie.

Tã frantówkã można wëkônëwać czile razy.

Bédënk zmiänë ùstawieniô: za drëdżim razã można wëkônac frantówkã w ùstawienim tëtã do westrzódka kòła, trzymającë sã za ręce (dali tak samò jak za pierszim razã), a za trzecim razã można wëkônac „znija”, w jaczi uczniowie pòdskakują w tëtch samëtch mòmëntach co za pierszym razã i bez zmiëniwaniô czerënkù biegną slalomã do rëchli wëznaczonégò mòla.

Frantówka spiéwónô je przë akómpaniamence szkólnégò (7 min.).

Tłómaczenië: B. Ùgòwskò.

Natalia Bigus

instruktor i chòreògraf juniorsczich karnów w Kaszëbsczim Karnie Śpiéwù i Tuńca „Sierakowice” ze Serakójc. Jakno muzyk i instruktor tuńca specjalizëje sã w pòlsczi lëdowi tematicë, le przede wszëtëczim w ùkòchónëtch Kaszëbach. Szkólnò ritmiczi a sztòłceniô shtëchù.

1 Wa - rzė-ła mē - szka, krė - pzi wa - rzė - ła, a dotėch krė - pków,

7 ej | j j c_r u ir r in- ^ i r r
szpiek ù-sma - žė - ła. Te-mù pė-rznā da-ła, te-mù ò-bie - ca - ła, te-mù na mi -

14 u j j i
secz-ce, te-mù na skò - rė-pce. Te-mù gló-wkā ù-rwa-ła, i do la-su le-ca-ła.

2 Mô-łi smie-jek pro-sył piāc kō - pie-jek. Brzė-dōl du-zi gro-zył, že mù

8 i
wkù - rzi.

3 Hej hōp-sa sa, pō - je-dzem(ė)do la - sa, hej hōp-sa sa, pō -

je-dzem(ė)do la - sa. m m m
Wie-zem(ė)ca - ła fó - rā drze-wa, mēm-ka nó - tā

dze - ckù spié - wa. Hōp - sa sa, S=S I
ja - che-lēmė do la - sa.

DzĚń w tidzeniu

CĚł ũczbĚ:

pŏznaniĚ sŏlowiznĚ zrzeszony z dniama tidzenia;

PŏdrobnĚ cĚle

ŬczĚn...

- rozmiĚje wĚmienic dni tidzenia za rĚgą,
- rozmiĚje rozszerzĚc kŏdĚ,
- pŏtrafi zapisaĚ pŏzwĚ dniŏw tidzenia;

MetodĚ prŏcĚ

kŏrbiŏnka, didacticznŏ jigra, prŏca z kŏdama

DidacticznĚ pŏmŏce

dodŏwczi ze scenarnika, noŏiczczĚ, pisadŏ, tŏfla

Plan ũczbĚ:

1. WstĚp:

- prĚwĚtaniĚ,
- zapŏznaniĚ ũczniŏw z tematĚ,
- kŏrbiŏnka ō dniach tidzenia.

2. Realizacjŏ tematu:

- rozrzeszeniĚ kŏdŏw,
- zapisaniĚ pŏzwŏw na tŏflĚ,
- stwŏrzeniĚ pŏmŏcĚ do czwiczenia.

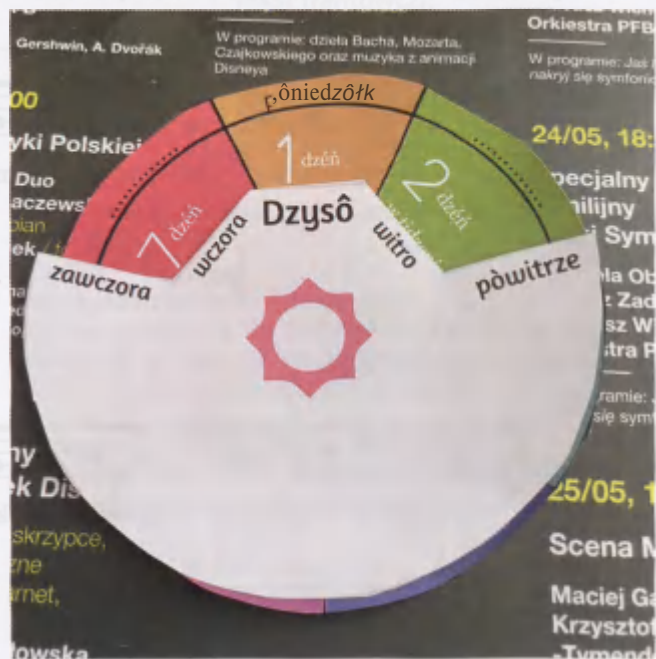
3. PŏdsĚmŏwaniĚ:

- jigra w nŏchutniĚszĚpowiedzĚnie za rĚgą dniŏw tidzenia.

Cyg ũczbĚ

1. Szkŏlny witŏ sĚ z ũczniama i zapŏznŏwŏ jich z tematĚ zajmŏw, a tĚż zadŏwŏ pitania spartĚczŏnĚ z dniama tidzenia np. *Jaczi je Twŏj nŏlepszi dzĚń w tidzeniu? Co tĚ robisz w sobŏtĚ? Co mdziesz witro robiĚ?* Za pŏmŏcĚ taczich pitaniŏw szkŏlny wprowadzŏ kaszĚbsczĚ pŏzwĚ dniŏw, bŏ jich znaczeniŏ jidze sĚ domĚslec z kŏntekstu.
2. Szkŏlny dŏwŏ kŏdzĚmŭ szkŏłŏkŏwi kŏrtĚ prŏcĚ (**Dodŏwk – kŏrta prŏcĚ**). SzkŏłŏwnicĚ majĚ za zadaniĚ rozrzeszĚc kŏdĚ i zapisaĚ pŏzwĚ dniŏw tidzenia. CzĚj ũczniowie skŭńczĚ, szkŏlny prosy jich ō zapisaĚ pŏzwŏw za rĚgą na tŏflĚ.
3. Kŏzdi ũczĚn ũdostŏwŏ ōd szkŏlnĚgŏ kŏto z dniama tidzenia (**Dodŏwk – kŏto**), bĚ dofułowac felĚjĚcĚ pŏzwĚ dniŏw.

4. PŏstĚpno szkŏłŏcĚ majĚ wĚcĚc kŏrtkĚ (**Dodŏwk – dzĚń**), chtĚrna jima pŏmŏzĚ w pŏstĚpnym czwiczeniĚ. WĚkŏnŏnŏ prŏca mŏ pŏmŏc ũczniŏm w nŏŭce pŏzwŏw dniŏw tidzenia za rĚgą.

5. Szkŏlny rŏczy ũczniŏw do zapisywaniŏ w zesziwkŭ felĚjĚcĚch pŏzwŏw dni tidzenia w teksce (nen tekst mŏzĚ skserowac i rozdaĚ szkŏłŏkŏm do wklejeniŏ do zesziwkŭ).

Dzysŏ je	a witro mdze
Wczŏra bĚta / bĚt	
Pierszi dzĚń w tidzeniu to	
Szŏsti dzĚń w tidzeniu to	
Pŏ czwiŏrtkŭ je	

6. Szkŏlny pŏkazĚje, jak mdze jic rĚga, a ũczniowie mŭszĚ jak nŏchŭtni za rĚgą pŏwiedzĚc dne tidzenia. Szkŏlny wŏġcziwŏ stoper i mierzi czas ũczniŏm, a co pŏstĚpny rŏz zachĚcywŏ jich do pŏbicĚ czasu.
7. Na pŏdsĚmŏwaniĚ szkŏłŏcĚ gŏłŏsno recytĚjĚ dni tidzenia i ōpŏwiŏdajĚ, jaczi nŏbarŏzi lĚdajĚ.

Dodŏwk – Kŏrta prŏcĕ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
a	ą	ã	b	c	d	e	é	ë	f	g	h	i	j	k	l	ł
18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34
m	n	ń	o	ö	ó	ô	p	r	s	t	u	ù	w	y	z	ż

1. 25,22,19,13,7,6,33,24,17,15 -

5. 25,13,2,28,15 -

2. 31,28,23,26,15 -

6. 27,21,4,22,28,1 -

3. 27,28,26,33,21,6,1 -

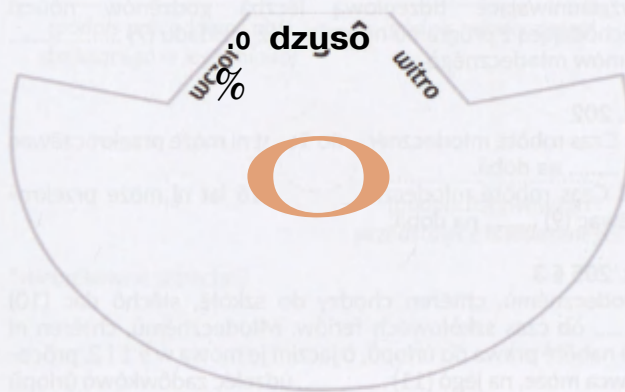
7. 19,13,7,6,33,7,16,1 -

4. 5,33,31,13,24,26,28,15 -

Dodŏwk – kŏło

Dodŏwk – dzĕń

Mikŏłŏj Ridiger

mieszko w Brusach, absolwent kaszĕbsczi etnofilologii, wiceprzĕdnik partu Kaszĕbskŏ-Pŏmŏrsczĕgŏ Zrzeszeniŏ w Brusach i szkŏlny kaszĕbszczĕgŏ jãzĕka w spŏdlecznych szkŏłach.

Mŏgã jŏ jic do robŏtĕ?

„Najŏ Uczba” wrŏcŏ w sĕwniku na kŏrtĕ „Pŏmeranie”, a to znak, ŏe niejedny wrŏcĕł ju do szkŏłĕ, jiny do robŏtĕ, a jĕszjiny i do szkŏłĕ, i do robŏtĕ. I prawie ŏtĕch ŏstatnĕch mdze hewŏtnŏ ũczba. Őb czas wĕfulowiwaniŏ zadaniŏw rãczã do wĕzwĕskaniŏ prawnĕch aktŏw, ŏsobliwĕ kodeksu robŏtĕ, jacji lĕtkŏ mŏŏe wĕszĕkac na stronie: www.isap.sejm.gov.pl.

1. Wĕfuluj luczi w przepisach tak, cobĕ jich zamkŏsc bĕła zgodnŏ z tekstã ũstawu z dnia 26 czerwiŏca 1974 r. Kodeks robŏtĕ (Dz.U. z 2023 r. pŏz. 1465).

art. 190 § 1

Młŏdecznym w rozmienim kodeksu je ŏsoba, chtĕrna ũkuŏczĕła (1) a nie przekrocziĕła (2)

art. 191 § 1

Je wŏlno zatrudniaw lĕno nĕch młŏdecznĕch, chtĕrny:

- 1) ũkŏrziĕłĕ co nŏmni ŏsĕmlatnã (3) ;
- 2) przedstawiã lekarsczĕ (4) scwierdzywajãcĕ, ŏe robŏta dŏnĕgŏ ŏrtu nie zagroziwŏ jich zdrowiu.

art. 192

Prŏcodŏwca je ŏbŏwiãzony zagwĕsnic młŏdecznym prãcownikŏm (5) i pŏmŏc brĕkŏwnã do przĕnaŏŏeniŏ sã do pasownĕgŏ wĕkŏnywaniŏ robŏtĕ.

art. 200² § 1

Prŏcodŏwca ũstawiŏ wĕmiar i rozkŏłd czasu robŏtĕ młŏdecznĕgŏ zatrudnionĕgŏ do (6) robŏtŏw, ũwzglãdniwajãcĕ tidzeniowã lĕczbã gŏdzĕnŏw nŏuczi wĕchŏdajãcã z programŏ nŏuczi, a tĕŏ rozkŏładu (7) zajmŏw młŏdecznĕgŏ.

art. 202

§ 1 Czas robŏtĕ młŏdecznĕgŏ do 16 lat ni mŏŏe przekrocziĕwac (8) na dobã.

§ 2 Czas robŏtĕ młŏdecznĕgŏ wĕŏi 16 lat ni mŏŏe przekrocziĕwac (9) na dobã.

art. 205 § 3

Młŏdecznĕmu, chtĕren chŏdzy do szkŏłĕ, sĕłchŏ dac (10) ŏb czas szkŏłŏwĕch feriŏw. Młŏdecznĕmu, chtĕren ni mŏ nabĕtĕ prawa do ũrlopŏ, ŏjaczim je mŏwa w § 1 i 2, prŏcodŏwca mŏŏe, na jegŏ (11) ũdzĕlĕc zadŏwkŏwŏ ũrlopŏ ŏb czas szkŏłŏwĕch feriŏw.

Ődpŏwiescĕ: (1) 15 lat, (2) 18 lat, (3) spŏdlecznã szkŏłã, (4) ŏwiadectwŏ, (5) ŏpiekã, (6) lĕtczich, (7) szkŏłŏwĕch, (8) 6 gŏdzĕnŏw, (9) 8 gŏdzĕnŏw, (10) ũrlop, (11) wniosk.

2. Na spŏdlim pŏniŏŏszich wĕjimkŏw ŏrzeczeniŏw, dŏj ŏdpŏwiesc na pitania.

Zŏbŏwiãzaniĕ sã młŏdecznĕgŏ zatrudnionĕgŏ w cĕłu warkŏwĕgŏ przĕrĕchtowaniŏ do przĕprŏcowaniŏ naznaczonegŏ czãdu pŏ ũkuŏczeniĕm tegŏ przĕrĕchtowaniŏ ido zwrŏceniŏ zakładowi robŏtĕ

kŏszŏtŏw warkŏwĕgŏ przĕrĕchtowaniŏ w przĕtrŏfkŏ rozrzeszeniŏ przez niegŏ dogŏdĕnkŏ przedminienim te czãduje niewŏŏnĕ.

ũchwŏlĕnk 7 sãdzŏw Sãdu Nŏwĕŏszĕgŏ z dnia 7 gŏdnika 1988 roku, III PZP 32/88.

Do wĕkŏnywaniŏ bez dzieĕ gbŏra „czinnŏscŏw zrzeszonĕch z prŏwadzenim gbŏrstwa” ni majã zastŏsowaniŏ ŏgrãnczeniã tikajãcĕ sã wiekŏ zatrudnieniŏ młŏdecznĕch z art. 190 § 2 i 191 kodeksu robŏtĕ, chtĕrnĕ ŏdnŏsiwajã sã lĕno do zatrudnianiŏ w ŏbrĕmienim stosĕnkŏ robŏtĕ.

postanowienie Sãdu Nŏwĕŏszĕgŏ z dnia 11 gŏdnika 1979 roku, III UZP 10/79.

Niewŏŏzny je dogŏdĕnk ŏ robŏtã z młŏdecznym niŏi 15 lat [ŏd 1 sĕwnika 2002 r. – 16 lat – przĕpisĕnk MK]. Rŏwnak w zŏkrãŏzim prŏcŏwniczych ũprawnieniŏw miŏłbĕŏn bĕc traktŏwŏnyjakno skŏtĕczno zatrudniony prãcownik.

postanowienie Sãdu Nŏwĕŏszĕgŏ z dnia 15 maja 1972 roku, III CRN 83/72.

Maŏlatny, chtĕren ni majãcĕ jĕsz 14 lat [ŏd 1 sĕwnika 2002 r. – 16 lat – przĕpisĕnk MK] pŏdpisŏł dogŏdĕnk ŏ robŏtã i doznŏł w zwiãzku z zatrudnieniem na skŏtk wĕpadkŏ ũszczerbkŏ na zdrowiu, je ũprawniony do dochŏdzeniŏ – przed ŏrganama pŏwŏtŏnyma do rozrzeszowaniŏ spĕrŏw ŏ roszczenia prãcownikŏw ze stosĕnkŏ robŏtĕ – ŏwiŏdczeniŏw [na spŏdlim regulacjiŏw ŏ wĕpadkach przĕ robŏcĕ – przĕpisĕnk MK].

ũchwŏlĕnk 7 sãdzŏw Sãdu Nŏwĕŏszĕgŏ z dnia 26 stĕcznika 1982 roku, V PZP 8/81.

- 1) Zobŏwiãzaniĕ młŏdecznĕgŏ do robŏtĕkŏł gwĕsnĕgŏ prŏcodŏwcĕ pŏ zakŏnczeniĕm warkŏwĕgŏ przĕrĕchtowaniŏ:
 - a) wĕmŏgŏ zgŏdĕ rodzĕcŏw;
 - b) nie je mŏŏlĕwĕ w jinĕch przĕtrŏfkach niŏŏe ŏkreŏlŏne w rozpŏrãdzeniĕm Minystra Robŏtĕ i Spŏłĕznŏwi Pŏliticzi;
 - c) nie je mŏŏlĕwĕ i nie ŏdnŏszŏ prawnĕgŏ skŏtkŏ.
- 2) Robŏta dziecy gbŏra na rodzynnym gbŏrstwie:
 - a) wĕmŏgŏ zgŏszeniŏ do ARiMRu;
 - b) nie pŏdlĕgŏ regulacjiŏm kodeksu robŏtĕ;
 - c) je mŏŏlĕwŏ lĕno pŏ ũkuŏczeniĕm 18 roku ŏĕcĕgŏ.
- 3) Niewŏŏzny je dogŏdĕnk ŏ robŏtã pŏdpisŏny z ŏsobã, chtĕrna:
 - a) nie ũkuŏczĕła 18 lat;
 - b) nie ũkuŏczĕła 17 lat;
 - c) nie ũkuŏczĕła 16 lat.
- 4) W przĕtrŏfkŏ nielegalnĕgŏ zatrudnieniŏ maŏlatnĕgŏ i doznaniŏ bez niegŏ wĕpŏdkŏ przĕ robŏcĕ:
 - a) sĕłchajã mu wszĕlejãczĕ prãcowniczĕ ũprawnienia;
 - b) ni mŏŏe dochŏdzĕc ŏdszkŏdowaniŏ;
 - c) pŏdlĕgŏ ŏn sztrŏfie z Paŏstwŏwi Inspekcje Robŏtĕ.

Ődpŏwiescĕ: 1c, 2b, 3c, 4a.

3. Na spŏdlim włŏсны wiedzĚ i pŏdŏwkŏw nalazłĚch w zdrŏdłach wĚbierzĚ „JO” abŏ „NIĚ”.

PITANIĚ	JO	NIĚ
StosĚnk robŏtĚ z młodecznym je przedmiotā ŏsoblĚwi prawny ŏchronĚ i mŏże bĚc rozrzeszony leno w przĚtrŏfkach ŏkreslonĚch w kŏdeksu prŏcĚ.		
Młodeczny prācownik ni musi sā ŭczĚc do 18 roku ŏcĚcĚgŏ, czej zwĚskŏ zgŏdā rodzĚcŏw i lekarscĚ zaswiŏd-czenie.		
Młodeczny mŏgā bĚc zatrudniwŏny kŏl letczich robŏtŏw, chtĚrne ni mŏgā ŭtrudniwac jima nŏuczĚ i rozwiĚu.		
Młodeczny, jaczi nie dostŏł wĚnŏd-grodzeniŏ ŏkreślŏnĚgŏ w pŏdpisŏnym bez niegŏ dogŏdĚnkŭ ŏ robŏtā, mŏże sŏm, bez zgŏdĚ ŭstŏwŏwĚgŏ przĚd-stŏwcĚ pŏzwac prŏcodŏwcā do sādu robŏtĚ.		
Młodecznym prācownikŏm je wŏlno robĚ w nadlĚczbŏwĚch gŏdŏzenach i ŏb noc.		

ŐdpŏwiescĚ: JO, NIĚ, JO, JO, NIĚ.

4. Na spŏdlim dŏnĚgŏ niŏi wzoru napiszĚ włŏсны dogŏdĚnk ŏ robŏtā z młodecznym. BŏczĚ, ŏe młodecznyma nie je wŏlno prŏcowac kŏl wszĚtczych zŏrtŏw robŏtĚ i tricowac (wĚzwĚskŏj wiadŏmŏscĚ z zadaniŏw 1-3).

DOGŐDĚNK

ŏ robŏtā w cĚlu ŏdbĚcĚgŏ nŏuczĚ warkŭ pŏdpisŏny w (wpiszĚ plac), dnia midŏ reprezentŏwŏnym bez zwŏnym dali prŏcodŏwcā, a absolwentā szkŏtĚ zwŏnym dali młodecznym prācownikā, dzieja-jācym bez ŭstawŏwĚgŏ przĚdstŏwcā, zwŏnyma łączno stronama.

I. 1. StronĚ pŏdpisĚjā hewŏtny dogŏdĚnk na czas **na-
znaczony**.

2. Nŏuka warkŭ / przĚrĚchtowaniĚ do wĚkŏnywaniŏ dŏnĚgŏ warkŭ* (wpiszĚ pŏzwa warkŭ) dĚrĚje miesācy ŏd dnia do dnia zdaniŏ warkŏwĚgŏ egzaminu / czeladnicĚgŏ egzaminu, niĚ dĚŏi rŏwnak jak do dnia

II. 1. WarkŏwĚprĚrĚchtowaniĚ mdzesā ŏdbiwaŏ w (wpiszĚ pŏzwa zakłādu robŏtĚ np. Statczy S.A. z/s w Wej-rowie) pŏd dozĚrā (wpiszĚ miono i nŏzwĚskŏ prācownika abŏ jiny ŭpŏwŏŏniony do dozĚru ŏsobĚ). DozĚrŏcz mŏ warkŏwĚ kwalifikacje (wpiszĚ pŏdŏwczi kwalifikacijŏw), a tĚŏ pedagogicĚne przĚrĚchto-waniĚ.

2. Młodeczny mdze realizŏwŏt ŏbrzĚszk dosztŏłcaniŏ w szkŏłŏwi fŏrmie w (wpiszĚ pŏzwa szkŏtĚ np. Branŏzŏwŏ Szkŏła i Stopnia m. sw. RodzĚnĚ w Nieza-bĚszewie).

3. KŏszĚtĚ teŏreticĚnĚgŏ dosztŏłcaniŏ młodecznĚgŏ pŏnŏszŏ pŏdmiot, ŏ chtĚrny mŏwa w pkt. II ppkt. 2 dogŏdĚnkŭ.

III. Młodeczny ŏb czas nŏuczĚ warkŭ mdze dostŏwŏt miesācznĚ wĚnŏdgradzeniĚ za robŏtā z dołu do 10. dnia kŏŏdĚgŏ miesāca w wĚsŏkŏscĚ:

w I roku (niĚ mni jak 5% - le mŏżesz dac wicy)

w II roku (niĚ mni jak 6% - le mŏżesz dac wicy)

w III roku (niĚ mni jak 7% - le mŏżesz dac wicy)

strzĚdnĚgŏ miesācznĚgŏ wĚnŏdgradzeniŏ w nŏrodny gŏspŏdarce w pŏprzĚdnym kwartale roku, ŏbŏwiāŏjācĚgŏ ŏd 1. dnia pŏstāpnĚgŏ miesāca pŏ jegŏ ŏgłŏszenim bez Prezesa PrzĚdnĚgŏ StatisticĚnĚgŏ Urzādu w Mŏnitorze Pŏlszim.

IV. WszelejācĚ pŏzmianĚ i dofŭlowania dogŏdĚnkŭ musiā miec pisŏnā fŏrmā pŏd rigŏrā niewŏŏznoscĚ.

V. W sprawach, jacĚ nie sā ŭregŭlowŏnĚ w dogŏdĚnkŭ majā zastosowaniĚ pŏwszechnŏ ŏbŏwiāŏjācĚ przepisĚ, ŏsoblĚwie ŭstŏw z dnia 26 czerwiŏca 1974 r. Kŏdeks robŏtĚ (Dz. Ŭ. z 2023 r., pŏz. 1465), a tĚŏ rozpŏrządzeniĚ RadzĚnĚ Minystrŏw z dnia 28 maja 1996 r. w sprawie warkŏwĚgŏ przĚrĚchtowaniŏ młodecznĚch i jich wĚnŏd-grodŏywaniŏ (Dz. Ŭ. z 2018 r., pŏz. 2010).

VI. DogŏdĚnk ŏstŏł spisŏny w dwŭch jednŏbrzmiaĚcĚch eg-
zemplarzach, pŏ jednym dlŏ kŏŏdzi ze stronŏw.

(pŏdpis prŏcodŏwcĚ abŏ
dziejācĚgŏ w jegŏ miono)

(pŏdpis młodecznĚgŏ)

(pŏdpis ŭstawŏwĚgŏ
prĚdstŏwcĚ młodecznĚgŏ)

* niebrĚkŏwnĚ szĚrĚchnij

Mateŭsz Klebba (Klebbŏw Matis)

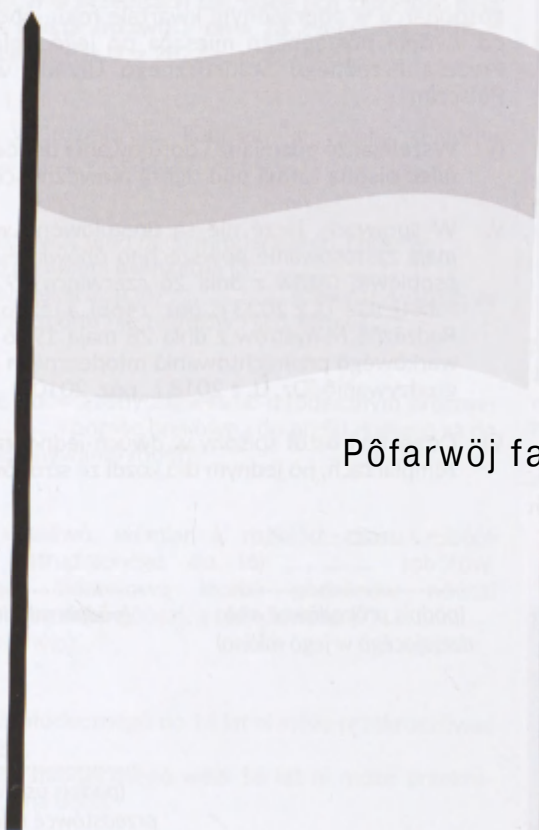
sztudĚra prawa WĚŏszĚi SzkŏłĚ AdministracĚi i Biznesu miona Eugeniusza KwiatkŏwscĚgŏ w Gdini, przĚnŏleŏŏ-
nik RadzĚnĚ KaszĚbscĚgŏ Jāŏka, wespŏłzāłŏzca Kar-
na KaszĚbsczi MłŏdzĚnĚ „Nowŏ TatczĚzna”. Tłŏmacz
i autŏr m.jin. Łacyŏnskŏ-pŏłskŏ-kaszĚbscĚgŏ słŏwarza
grzĚbiznĚ. Zajimŏ sā promŏcjā i ŭczāłim ŏbrobieniem
tematiczĚi prawŏw KaszĚbŏw. Wespŏłtrobi z prawnym
karnā N3.Legal.

MIESZKÔMĚ NA KASZĚBACH

HERB I FANA

xa/)zëjjoloô |(mul 4e czortlo-zôltô.

Pôfarwöj fani i herb.

xxlozëiroczi le/rli "to
czôrivi^ cpl| w icoruiw-
tul zôlt/mtu ojudcllyi/itu

Pôznaka Kaszëb

Aùtorka: Marta Joana Maszota

dobre jabłko podnieca apetyt swoim zapachem, łagodnym kwasem OCTOWYM ; ułatwia trawienie

Mówiąc o Kaszubach, z reguły nie myślimy o sadach. Jest to oczywiste, bo na Kaszubach pełnowymiarowych sadów, które byłyby źródłem zarobkowania ich właścicieli, było stosunkowo niewiele. Prędzej można było spotkać namiastkę sadu przy gospodarstwie. Namiastkę pod względem powierzchni, ale skarbnicę doskonałych jabłek, śliwek i innych owoców.

Tak, gospodynie kaszubskie były znane z tego, że dbały o samowystarczalność wiejskiego gospodarstwa, więc dbały również o to, by w ogrodzie za domem znalazł się nie tylko warzywnik, ale również drzewa, które zapewniały zarówno bieżące urozmaicenie jadłospisu, jak i doskonale nadawały się do przechowywania przez zimę aż do późnej wiosny. Można też powiedzieć, że przy wiejskiej chałupie nie może zabraknąć drzew, które zapewnią przygotowanie w okresie jesienno-zimowym, a także na Wigilię, popularnej zupy brzdowej.

Choć mógłbym opowiadać o każdym z tych drzew, postanowiłem dziś skupić się na jabłkach. Nie, nie obawiajcie się, że tymi od wynalazcy nowoczesnych jabłek prof. Pieniążka, a o starych, wiekowych odmianach.

Czym jest jabłko, wie każdy. Jest źródłem grzechu Adamego. Żarty na bok. Jabłko to oczywiście jadalny, kulisty owoc drzew z rodzaju jabłoni (łac. *Malus*). Naukowcy twierdzą, że obecnie znamy około 7,5 tysiąca odmian jabłek, ale ze względu na nieustające krzyżowanie i polepszanie liczba ta rośnie z wektorem czasu. Oczywiście choć niejednokrotnie podobne, każda z odmian charakteryzuje się swoimi unikalnymi cechami rzutującymi na kolor, konsystencję i smak. Jabłka są bardzo istotnym gatunkiem owocu komercyjnego. Mogą być spożywane zarówno na surowo, jak i po obróbce termicznej.

Kiedyś, gdy tworzone jeszcze przed wojną pierwsze sady w rejonie Werblini, nie chodziło się po materiał szkółkarski do

dyskontów, w których jabłonie zakwitają za pełną słońca szybą już w marcu, a wysyłało zamówienie do jednej z hurtowni ogrodniczych istniejących na Pomorzu. Znam kilka takich składów, ale największy i najpopularniejszy był skład roślin pana Hozakowskiego w Toruniu. Wspomnienia z przywołanej Werblini wyraźnie mówią o tym, że zamówione u briefki jabłonie przychodziły w ciągu kilku dni w bardzo dobrym stanie.

Cóż ten Hozakowski (i inni) mógł sprzedawać? Sprawdźmy, choć sezon na sadzenie dawno już minął.

Jeżeli w dowodzie osobistym masz wpisany PESEL zaczynający się od cyfry 8 i wyższych, to prawdopodobnie nie będziesz pamiętać. Bo kto pamięta odmiany takie jak antonówka, reneta landsberska (zwróćcie uwagę, jak szeroka to rodzina), szara reneta, złota reneta (i wiele odmian pobocznych, a między innymi kalwila), wealthy, cesarz Wilhelm, grochówka, oliwka żółta (papierówka), kronselka, McIntosh, ananas berzeński, grafsztynek, kosztela, melrose, starking, boiken, malinówka oberlandzka...

Dziwicie się może takim bogactwem odmian. Można powiedzieć, że nic w tym niezwykłego, bo w ramach reform gospodarczych w państwie pruskim, które zarządzało terenem Kaszub po wojnach napoleońskich i kongresie wiedeńskim, promowano nie tylko uprawę kartofli, ale również sadownictwo, tworzenie szkółek drzew owocowych. Elementem promocji sadownictwa było między innymi wydawanie przez administrację pruską podręczników w języku polskim. Konsekwencją tej polityki było powstanie wielu sadów w rejonie Gdańska już w XIX wieku.

Ale wróćmy do Kaszub. Lokalna prasa promowała jabłka już po wielkiej wojnie. Na przykład 6 maja 1924 roku w „Gazecie Kaszubskiej” wydawanej w Wejherowie pojawiły się następujące słowa:

Własności jabłka

Zimą mają jabłka niczem nie wyrównaną wartość. Dobre jabłko podnieca apetyt swoim zapachem, łagodnym kwasem octowym i ułatwia trawienie. Znaczna wartość cukru i kwasu fosforowego. W dobrym jabłku nadają mu pod

względem zdrowotnym pierwszorzędną wartość, pomimo, że jabłka nie zawierają dużo białka. Dla wszystkich osób nerwowych, pracujących dużo umysłowo, nie mających należytego ruchu, lecz siadających dużo w pokojach, jabłko jest znakomitą pożywnością, gdyż doprowadza do krwi podniecające sole odżywcze, kwas owocowy, oraz czystą orzeźwiającą wodę owocową, rozcieńczającą krew. Dla osób pracujących umysłowo jest jabłko o wiele lepszym środkiem podniecającym i orzeźwiającym, niż wszystkie inne będące w użyciu denerwujące trucizny, jak tytoń, kawa i herbata. Nawet ciężko chorzy przy ścisłej diecie mogą spożywać z bardzo dobrym skutkiem – marmoladę z jabłek, rozumie się bez goździków i cynamonu.

Tezy te rozwinęto w wydaniu gazety z 11 października 1929 roku:

Jabłko jako pokarm i lekarstwo

Jabłko, ów szlachetny owoc, wabiący nas swym różowym licem, nie jest zwyczajną łakocią, lecz wielce pożywnym pokarmem. Posiada w sobie łagodne i przyjemne kwasy, które na cały ustrój ciała bardzo korzystnie oddziałują. Ma też siłę wzmacniającą: przeto się głównie zaleca osobom, oddanym pracom umysłowym i takim, którzy niezdolni są do fizycznych zajęć. Jest to bowiem dla nich jeden z najlepszych środków dietetycznych. Pożywienie z jabłek wzmacnia zmysły i porusza wątrobę, co właśnie dla takich osób jest nader skutecznym. Oprócz tego ma i tę właściwość, iż krew po nim tłustością

nie zalega jak od krochmalu, lecz płynie łatwiej w żyłach nierozgorączkowana. U wschodnich narodów z tych względów właśnie owoc jest najgłówniejszym pokarmem.

Jabłko posila ciało, jest to prawdziwy domowy owoc, długotrwały, piękny i krzepiący. Najlepszy to z wszystkich owoców, wyjąwszy poziomki, które bardzo krótko nam służą, gdy tymczasem jabłka przez rok cały przechować można. Lubownik jabłek nie będzie się nigdy skarżył na niestrawność i na rozmaite przypadłości gardła. Radzi się używać dojrzałych jabłek: łupinę należy odrzucić, bo takowa strawności przeszkadza. Już starzy Rzymianie wielce cenili skutki zdrowotne pokarmów owocowych. I tak używali jabłek do zaspokojenia pragnienia, dalej do hamowania febry, rozwolnienia i t. d. Lekarze pomału przekonali się, iż owoc, a szczególnie jabłko, jako środek pokarmowy i leczniczy polecać i zastosować należy. Dziś tak zdrowi jak i chorzy używają tego błogosławionego owocu, ale jeszcze nie w takiej ilości, w jakiejby należało. Pewien lekarz w swych złotych regułach naturalnego sposobu życia mówi, iż trzeba codziennie przed spaniem 1 zjeść jabłko, a nigdy się lekarza potrzebować nie będzie.

Wielce to pouczające porady, ale nas interesuje bardziej to, co z jabłek można zrobić.

Jedną z najważniejszych potraw, w których jabłka zabraknąć nie może, jest oczywiście brząda. Czy to jako część postnego obiadu, czy to wręcz jako część wigilijnej wieczerzy. Jabłka suszone na sitach lub na sznurkach zawieszonych przy piecu zachowywały aromat i słodycz na kilka miesięcy. Dodatek kilku innych owoców sprawia, że zupa potrafi być bardzo interesująca.

Zupa to nie wszystko, jabłko w kaszubskich domach leżakowało na szafach, w skrzynkach przełożone wełną drzewną lub trocinami. Każdy gatunek miał swój dedykowany sposób przechowywania zależny od konsystencji, w której zostało zebrane. Dzięki temu jabłko odpowiednio dojrzałe można było spożyć nawet w środku zimy lub wiosną.

Co ciekawe, w wielu przypadkach jabłka, mimo zachowanej świeżości, nie były spożywane na surowo, a poddawane były bądź to zapiekaniu we framugach, czyli specjalnych piekarnikach w piecach grzewczych budowanych w zabudowie miejskiej, w której kuchnia często była mocno okrojona, a więc nie pozwalała na sporządzanie wypieków. Jabłka, wydrążone i następnie nafaszerowane rodzynkami, wiśniami, skórką pomarańczową, były bardzo smacznym deserem. Mięciutkie, wypływające wręcz ze skórki podawane były z odrobiną śmietany lub kleksem ubitego białka z jajka kurzego, które przemieniało się w beżę. Pamiętam je z dzieciństwa, bo choć sam mieszkam w bloku z początku lat sześćdziesiątych, to moja kuzynka mieszkająca w starym Wrzeszczu miała w domu piec z framugami. Wizyta u niej często kończyła się spożyciem tego smacznego deseru.

Nie mniej smaczne są oczywiście jabłka zapiekane w cieście. Niezależnie od tego, czy przybiorą one bardziej formę pączka, czy też spłaszczonej koperty, są smaczne. Szczególnie gdy są posypane odrobiną rozpusztnego cynamonu, grubego cukru i pociągnięte odrobiną wanilii. Choć wielu kontestuje takie dodatki, trzeba powiedzieć, że ogłoszenia sklepów kolonialnych z Kaszub jasno wskazują na to, że zamorskie ingredencje były tu dostępne i w XIX wieku, i w niespokojnych czasach wieku XX.

W tym miejscu warto przypomnieć, że jabłka zapiekane w cieście nosiły często nazwę jabłka w szlafrokach. Kilka kawałków jabłek, rodzynki, cukier i cynamon ułożone na kawałku ciasta, który zamykamy jak kopertę.

Kompot jabłkowy to rzecz oczywista. Przyda się przy każdym obiedzie. Ale czy nie zapomnicie o musie jabłkowym, który można podać jako samodzielny deser? Choć może być również przygotowany i konserwowany w słoikach z myślą o późniejszym wypieku szarlotek na kruchym cieście. Właśnie dzięki musowi jabłkowemu przygotowanie różnego rodzaju szarlotek,

a w tym *krymmel kuchów*, nie było tak pracochłonne, jak mogłoby się wydawać, więc w okresie odwiedzin karnawałowych szybko można było ugościć nawet niespodziewanego gościa. Wystarczyło połączyć na bieżąco przygotowane ciasto z gotowym musem jabłkowym zamkniętym w słoikach Wecka.

Mus jabłkowy to nie tylko składnik ciast, to także doskonały dodatek do wołowiny z rosółu podanej z kartoflami lekko podlanymi rosółem, co nadaje im cudownego aromatu i elegancji.

Będąc przy dodatkach do mięsa, nie mogę zapomnieć o – i tu wrócę ponownie do mojej kuzynki – rajskich jabłuszkach w syropie. Kwaskowaty smak malutkich, czerwonych jabłuszek, zdających się bardziej dekoracją ogrodu niż przetworem przydatnym na stole, jest neutralizowany słodką zalewą. Ze względu na „nizowość” zasobów rajskich jabłuszek był i jest to produkt nieco luksusowy, więc do ciepłych mięs podawany był na specjalne okazje i to po kilka sztuk na osobę.

Rajskie jabłuszka można było zastąpić klasycznymi jabłkami, które marynowano w słodko-kwaśnej zalewie na occie. Wiele osób, a w tym mój niezastąpiony weryfikator kulinarnych meandrów Kaszub Zygmunt Klebba, nazywał je *präsczëjabka*, a marynatę określał jako *burgundë*. Choć Mateusz Klebba, nosiciel wiedzy Zygmunta, nie jest pewien technologii, to jednak czerpiąc z wiedzy europejskiej, można przypuszczać, że chodziło o marynowanie w occie jabłkowym wykonanym w domu na obierkach. Zarówno mieszkańcy Kaszub, jak i mieszkańcy Burgundii z pewnością przygotowani byli przed laty do samowystarczalności i korzystania z każdego źródła pożywienia.

Ostatnią rzeczą, na którą chcę zwrócić uwagę, było zbieranie jabłek opadłych i sprzedawanie ich do fabryk słodczy, takich jak wejherowska fabryka cukierków Magnus. Dzięki sporej zawartości pektyn jabłka dawały się łatwo przekształcić w prostym procesie produkcyjnym bądź to w marmolady, bądź to w marmoladki, czyli rodzaj żelków bazujących właśnie na musie z jabłek.

Niezależnie od tego, w jakiej formie jabłko spożyjecie, nie bójcie się pisać do mnie w celu wskazania tego, co powinniśmy poruszyć w kolejnych odcinkach. Wyślijcie maila na adres poczta@jedzenienakaszubach.pl i czekajcie na kolejny tekst.

RAFAŁ NOWAKOWSKI
ILUSTRACJE: FOT. PIXABAY.COM

Dzieci z ochronki polskiej Macierzy Szkolnej w Trąbkach Wielkich na terenie Wolnego Miasta Gdańska. Z prawej, z uniesionymi rękoma, Kunegunda Pawłowska

w 90. rocznice powstania polskich placówek -wychowawczych macierzy szkolnej w trąbkach wielkich

Dnia 15 listopada 1920 roku utworzono Wolne Miasto Gdańsk. Palącym problemem stało się zapewnienie na tym obszarze opieki wychowawczej i oświatowej dzieciom pochodzącym z polskich rodzin i narażonym na dyskryminację i germanizację. Zadania z tym związane realizowały głównie Gmina Polska w Wolnym Mieście Gdańsku i Macierz Szkolna.

Podstawę prawną dla nich stanowiły: traktat wersalski, konwencja paryska, umowa warszawska i ustawa o nauczaniu polskiej mniejszości narodowej wraz z rozporządzeniami wykonawczymi i instrukcjami oraz późniejsza umowa polsko-gdańska. Dokumenty te zobowiązywały władze Wolnego Miasta Gdańska do zakładania i utrzymywania publicznych szkół podstawowych tzw. senackich, ewentualnie – w zależności od liczby zgłoszonych uczniów – klas (oddziałów) z polskim językiem nauczania lub kursu języka polskiego i nauki religii w języku polskim. Taka polska klasa w szkole publicznej powstała w Trąbkach Wielkich w 1922 roku, ale był w niej bardzo niski poziom nauczania prowadzonego przez niewykwalifikowaną kadrę, oparty na niemieckim programie nauczania. Prócz tego nauczyciele zabraniali uczniom prowadzenia rozmów po polsku na przerwach. Brak było też polskiego przedszkola (ochronki), co powodowało, że dzieci zmuszone były do uczęszczania do ochronki niemieckiej lub pozostawania w domu.

W 1929 roku w Trąbkach Wielkich otwarto bibliotekę Towarzystwa Czytelni Ludowych, a zarząd Macierzy Szkolnej rozpoczął działania przygotowawcze mające na celu rozszerzenie sieci ochronki polskich istniejących na obszarze Wolnego Miasta Gdańska i zorganizowanych przez Okręgową Radę Opiekuńczą. Ochronka miała być umiejscowiona w zakupionym przez Macierz budynku należącym do rzeźnika i handlarza Maxa Starosty i jego żony Johanny, którzy wyprowadzali się do Gdańska. Za posesję Macierz zapłaciła Starostom, pozostawiającym jedno mieszkanie składające się z dwóch pokoi z kuchnią, kwotę 17 500 guldenów. Notarialna umowa kupna posesji wymagała jeszcze zatwierdzenia przez senat gdański, który odmówił zezwolenia na przewłaszczenie bez podania przyczyny. Po odmowie przewłaszczenia Macierz Szkolna zawarła z Johanną Starostą umowę dzierżawną, wchodząc tym samym 22 listopada 1929 roku oficjalnie w użytkowanie posesji. Następ-

1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1932	1933	1935	1936
47*	63*	50	* 51*	29*	25*	34*	24	11	27	19	22

Liczba uczniów w oddziale polskim szkoły senackiej w Trąbkach Wielkich (* razem z Elganowem)
Źródło: H. Polak, *Szkolnictwo i oświata polska w Wolnym Mieście Gdańsku 1920–1939*, Gdańsk 1978

Kierownicy polskiej szkoły i ochronki w Trąbkach Wielkich: Brunon Bronk (1934), Paweł Damrath (1934–1937), Zygmunt Kurek (1937–1939), ochraniarka Kunegunda Pawłowska (1932–1939)

nie przeprowadzono niezbędną adaptację pomieszczeń¹. W dniu 1 lutego 1930 roku nastąpiło otwarcie ochronki dla trzydziściorga dzieci, której kierowniczką została ochraniarka Kunegunda Pawłowska wspomagana przez higienistkę². Niestety nie obyło się bez wielkich sporów z senatem gdańskim, zarzucającym Macierzy Szkolnej bezprawne wykupienie i objęcie lokalu i tłumaczącym, że we wsi funkcjonuje już niemiecka ochronka. Koniec końców 30 sierpnia 1932 roku ochronka została zamknięta, ale po interwencji wysokiego komisarza Ligi Narodów otwarto ją ponownie 6 września 1933 roku³.

W tym też czasie trwały intensywne prace związane z przygotowaniem do otwarcia polskich szkół Macierzy Szkolnej w Trąbkach Wielkich i Ełganowie. Działania te wspomagali tak zwani nauczyciele wędrowni, delegowani w teren przez Macierz Szkolną: Franciszek Stankowski, Jan Regliński, Teodor Wrześciński i Jan Błaszk, którzy później objęli funkcje kierowników polskich szkół w Ełganowie i Szymankowie⁴.

Dnia 18 września 1933 roku podpisano umowę polsko-gdańską, która stwarzała korzystne warunki i możliwości dla szkolnictwa polskiego na obszarze Wolnego Miasta Gdańska. Komisarz generalny RP wraz z Macierzą Szkolną, wykorzystawszy pozytywną koniunkturę polityczną, wydelegował wizytatora szkolnego i architekta do miejscowości, w których planowano utworzyć polskie szkoły, między innymi do Trąbek Wielkich. Celem lustracji było przyspieszenie prac nad przystosowaniem zakupionych lub wydzierżawionych pomieszczeń do celów szkolnych⁵.

Wiosną 1934 roku przybyli oni do Trąbek Wielkich w celu wykupienia dzierżawionych pomieszczeń i spowodowania opuszczenia przez lokatorkę drugiej połowy domu, by móc przeznaczyć ją na szkołę. W celu uzyskania pomieszczeń zajmowanych przez

lokatorkę Macierz Szkolna wynajęła dla niej mieszkanie, ale po rozmowie z miejscowym żandarmem odmówiła ona opuszczenia mieszkania. W tej sytuacji Macierz Szkolna przeniosła ochronkę do lokalu wynajętego dla lokatorki, a szkołę – do wyremontowanego pomieszczenia po ochronce⁶.

W środę 25 kwietnia 1934 roku Macierz Polska we współpracy ze Związkiem Polaków, mimo nieotrzymania zgody senatu gdańskiego, otworzyła dwie czteroletnie jednoklasowe szkoły powszechne w Trąbkach Wielkich i Ełganowie. Uroczystości zaszczylicili swą obecnością reprezentujący komisarza generalnego RP w Wolnym Mieście Gdańsku przewodniczący Związku Polaków Ignacy Ziętkiewicz, radca Behrendt reprezentujący senat gdański i liczni goście z Gdańska. Wydarzenie rozpoczęło się o godzinie 9.30 Mszą Świętą, połączoną z pięknym okazjonalnym kazaniem, koncelebrowaną przez księdza Franciszka Rogaczewskiego w kościele parafialnym i odśpiewaniem hymnu modlitewnego *Te Deum*, po czym mieszkańcy i goście przeszli do nowej szkoły przybranej w zieleń i barwy narodowe. Tu Klara Bobrowska wygłosiła wiersz zatytułowany *Witaj nam polska szkoło*, po niej Hildegarda Chill wiersz *Jak kochać Ojczyznę*, a dzieci z ochronki zaśpiewały pieśń *My chcemy Boga*. Potem uroczystego aktu otwarcia szkoły dokonał wiceprezes zarządu Macierzy Szkolnej dyrektor Bolesław Paszota, który wygłosił patriotyczne przemówienie. Przypominał w nim, że zgodnie z art. 10 umowy polsko-gdańskiej do tej szkoły mogą uczęszczać zarówno dzieci obywateli gdańskich pochodzenia lub języka polskiego, jak również dzieci obywateli polskich. Kierownictwo szkoły przekazał w imieniu zarządu Macierzy Szkolnej nauczycielowi Brunonowi Bronkowi. Po nim głos w imieniu mieszkańców zabrał robotnik kolejowy i prezes miejscowej filii Związku

¹ St.K. Szwentner, *Polacy z Piekła rodem*, Wydawnictwo Morskie 1966, s. 52–54.

² Tamże, s. 53.

³ G. Danielewicz, M. Koprowska, M. Walicka, *Polki w Wolnym Mieście Gdańsku*, Gdańsk 1985, s. 102–103.

⁴ Tamże, s. 58–59.

⁵ St.K. Szwentner, *Polacy z Piekła rodem...*, s. 82–83.

⁶ Tamże.

1934	1935	1936	1937	1938
29	45	48	33	30

Frekwencja w polskiej szkole Macierzy Szkolnej w Trąbkach Wielkich. Źródło: Sprawozdania z działalności Zarządu Macierzy Szkolnej [...] za lata 1927–1937

Polaków, a także przyszły kandydat w wyborach do senatu gdańskiego Paweł Bobrowski, który podziękował wszystkim za przybycie, a władzom i Macierzy Szkolnej – za to doniesie wydarzenie w imieniu komitetu rodzicielskiego. Uroczystość zakończyła deklaracja złożona przez członka zarządu głównego Mańczyka w imieniu Związku Polaków, że będzie on bronić praw miejscowej ludności w myśl hasła „Jeden za wszystkich, wszyscy za jednego”, a także kierownika szkoły, że będzie się starał wychowywać maluchy na dzielnych Polaków i gorliwych patriotów, odśpiewanie hymnu polskiego i wspólna fotografia. Następnie goście udali się do Ełganowa w celu otwarcia kolejnej polskiej szkoły⁷.

Dopełnieniem dzieła tworzenia polskich placówek oświatowo-wychowawczych w Trąbkach Wielkich były: utworzenie polskiego harcerstwa, zimowe kursy języka i literatury polskiej oraz otwarcie i poświęcenie 16 grudnia 1934 roku, dzięki inicjatywie i wsparciu Związku Polaków w Wolnym Mieście Gdańsku, polskiej świetlicy⁸. Kierowali nią nauczyciele Paweł Damrath i Zygmunt Kurek. Kadra do prowadzenia świetlic została przygotowana na kursach prowadzonych przez Wydział Wychowania Obywatelskiego Związku Polaków, a hasłem świetlic było „Frontem do Polski!”⁹.

Do okręgu szkolnego należały prócz Trąbek Wielkich Kłodawa, Kleszczewo i Gołębiewo. Dzieci z Kleszczewa przywoził do szkoły furmanką opłacany przez Macierz Szkolną Albin Zielke, z Kłodawy Klemens Maza, a z Gołębiewa autobus¹⁰.

Nauka w szkole odbywała się zgodnie z programem nauczania w szkołach powszechnych pierwszego stopnia, obowiązującym w Polsce, który honorowały władze oświatowe Wolnego Miasta Gdańska, umożliwiając na podstawie jego świadectwa końcowego dalszą naukę w szkołach gdańskich oraz przy pomocy polskich podręczników i materiałów. Uczniowie klas I i II uczyli się razem, tworząc jeden komplet, w klasie III byli uczniowie 3. i 4. roku, w klasie IV – 5., 6. i 7. roku nauki. Wszystkie roczniki uczyły się w jednym pomieszczeniu. Według osobne-

Mury polskiej szkoły w Trąbkach Wielkich oszpecone niemieckimi antypolskimi napisami

go programu odbywała się w klasach III i IV nauka języka niemieckiego¹¹.

Od 22 maja 1934 roku kierownikiem i nauczycielem w polskiej szkole w Trąbkach Wielkich był Paweł Damrath, który z powodu choroby zrezygnował z prowadzenia szkoły. Zastąpił go w połowie maja 1937 roku Zygmunt Kurek pracujący dotąd w polskiej szkole w Nowym Porcie.

Dnia 1 września 1939 roku wybuchła II wojna światowa, na której początku zdemolowano polską szkołę w Trąbkach Wielkich, spalono jej wyposażenie i aresztowano ochroniarzkę Kunegundę Pawłowską, którą przewieziono do obozu koncentracyjnego, skąd już nie powróciła. W tym czasie nauczyciel Zygmunt Kurek na polecenie kierownictwa Macierzy Szkolnej opuścił teren Wolnego Miasta Gdańska i wziął udział w wojnie obronnej. Po kapitulacji trafił do obozu jeńckiego¹².

W dniu 8 września 1939 roku gauleiter Albert Forster i senator odpowiedzialny za sprawy oświaty Adalbert Boeck wydali rozporządzenie, na mocy którego zamknięto polskie szkoły i ochronki, skonfiskowano ich mienie i zwolniono polskich nauczycieli z pracy bez żadnych praw do emerytury¹³. W dawnej polskiej szkole w Trąbkach Wielkich urządzono miejsce zakwaterowania jeńców angielskich, którzy pracowali przy pracach rolnych w miejscowym folwarku.

DARIUSZ DOLATOWSKI

⁷ D. Dolatowski, *W 90. rocznicę powstania polskich placówek oświatowo-wychowawczych Macierzy Szkolnej w Ełganowie w gminie Trąbki Wielkie*, „Pomerania” nr 5, 2024, s. 28–30.

⁸ „Gazeta Gdańska” 15.12.1934 r., nr 283.

⁹ *Drugi rok pracy Związku Polaków w W. M. Gdańsku 1934–1935*, Gdańsk 1935, s. 34–37.

¹⁰ Z. Kurek, *Trzy lata w Wolnym Mieście Gdańsku 1936–1939*, Bydgoszcz 1987, s. 31; H. Polak, *Szkolnictwo i oświata polska w Wolnym Mieście Gdańsku 1920–1939*, Gdańsk 1978, s. 140.

¹¹ Z. Kurek, *Trzy lata w Wolnym Mieście Gdańsku...*, s. 31–32.

¹² Tamże, s. 71–76.

¹³ „Amtliches Schulblatt der Freien Stadt Danzig” 1939, nr 8.

CHCEMĚ KASZĚBSCZI REWOLUCJI W INTERNECE

Jakub Włoszak

Na darmôk aplikacji do kòmunikacji, co sã zwie Discord, òd dwóch lat jistnieje kaszëbsczé karno, jaczé zrzeszô przede wszëtczim młodëch lëdzy. Ò jegò pòczatkach i dejach gòdómë z ùdbòdówòczama: Aleksã Czoską i Jakubã Włoszakã.

„Pomerania”: Jesta zrëchtowelë kaszëbsczé karno na Diskòrdze. Zdówò mie sã, że dzysdnia wëstrzòd spòłëznowëch mediów na Kaszëbach wcyg nòwiksi òbjim mò Facebook...

Alex: Wiémë, że Facebook je dali pòpùlarny na Kaszëbach, przede wszëtczim wëstrzòd starszich lëdzy. Ale më chcemë, żebë platformë dlô Kaszëbów bëłë rozmajité. Niech je Facebook, ale téż Discord, TeamSpeak, WhatsApp... Wòzné je, żebë rozkòscerzac Kaszëbską.

A jeżlë chtos z tëch, co czëtają ten tekst, bë chcòł stwòrzec jinszé karno na Diskòrdze abò gdzie jindze, to zachacywómë. Më tegò ni mómë za jaką riwalizacjã, chcemë, żebë jak nòwicy bëło kaszëbiznë w Internece. Niech bądze na Diskòrdze karno anime pò kaszëbskù,

ò Biblëji abò Kòranie pò kaszëbskù, Minecraft, Pokemon... Równò co! Wòzné, żebë bëło to pò kaszëbskù. Jò bë chcòł, żebë doszło do „kaszëbsczé rewolucji w Internece”, żebë jak nòwicy bëło naju w sécë.

Skądka przësła ùdba na waje karno w aplikacji Discord?

Jakub: Zaczãło sã òd tegò, że më so gòdelë na Diskòrdze ò rozmajitëch jãzëkach, bò to naju interesowało.

Alex: Jesmë chcelë robie kònlandzi [conlang – sztëczny, skòonstruówóny jãzëk – przep. red.], jaz jednégò dnia Jakub zaczął mie gadać ò Kaszëbsce. To bëło w wakacje dwa lata nazòd. Jò sã òd tegò czasu zaczął *ùciëc* kaszëbsczégò i czëtac ò kaszëbiznie. Pòznówòł jem téż coròz wicy lëdzy, co sã zajima-

ją Kaszëbską. Na zôczątku to karno na Diskôrdze miało bëc le dlô mie i môjich drëchów, żebë më sã razã ùczëlë kaszëbsczégò. Bëlë pierszé ùczbë, jaczé jô prowadzył, ale mie sã nie iidałë, bô bëł jem jesz na lëchi równiznie znajomôscë jãzëka.

Pôzni karno sã robiło corôz wiksze i zmieniwalë sã naje cële. Jesmë chcelë miec chöc jednégò człowika z kôzdegò gardu na Kaszëbach. Naszą rojitwą bëło, żebë miec w karnie kôl tësãca lëdzy, w tim wiele aktiwnych. Promôcjã jesmë robilë na Tik-Tokii, bô na ti platformie je baro wiele młodziżnë. Më twôrzëlë filmiczi, w jaczich jesmë pôkazywelë Kaszëbë w jak nôlepszim widzë.

W pierszych miesãcach dziejaniégò naje karno przechôdzëło rozmajité „rewolucje” – chtos przëchôdzył, chtos ôdchôdzył, jãz kùreszce doparłãcził do naju jeden brëkôwnik, co mô pôzwã Mëslów Lasota (Hubert Szirk). To bëło wnet rok nazôd. Przedolmaczył ôn nama całi serwer, pôzwë karnôlów itd., bô më mielë wiele felów. I zaczął ùczëc kaszëbsczégò. Tłômaczył téż katëzmùs i sëlôł

corôz wicy swôjich bédënków. Dzãka niemu karno sã baro rozwinãło.

Gôdôsz, że jesta planowelë, że bãdze kôl tësãca brëkôwników wajégò karna, a jak to wëzdrzi w praktyce?

Jakub: Do tësãca sã nie ùdało nama dônc. Je naju kôl 200 lëdzy.

Alex: Nie je letkô przëchôscëc wiele brëkôwników. Jedny przëchôdzą, drëdżi ôdchôdzą, nié wszëtcë sã aktywny. Niechtërny sã blôs pô to, żebë bëc, a jak sã jich „wëkwaszi”, to mają z tim tôkel i sã ôbrôżają.

Tej jak chtos sã zapisze i nick nie robi, to je wësztrichniãti?

Jakub: Żelë ni ma jinëch ôpcjów.

Waje karno mô jakã pôzwã?

Alex: Nié. Ale je to nôwiksze karno ô Kaszëbsczi na Diskôrdze. Czasã czëjã, że to je takô kôntinuacjô fôrum Nasze Kaszuby. Nie wiém, czë tak je, ale baro zanôlégò nama na tim, żebë fôrum sã rozwijało.

Dlôcze wôrt dolażëc do karna?

Jakub: Można tam pogadać po kaszëbskù, poznać wiele lëdzy, chtërný interesëją sã kaszëbizną, są téż ùczbë jãzëka, rozmajité tekstë do czëtaniô...

Widzôł jem téż rôczbë do pôspólnégò graniô w rozmajité jigrë online pò kaszëbskù...

Alex: Czedës jesmë czãscy sã ùmôwiëlë na taczé granié, np. z leżnosćë Gôdów abò na Nowi Rok. Móm nôdzeja, że do tegò wrócymë. Móm téż w planach przetłómaczëc jigrã Gartic Phone na kaszëbsczi. W dzëlu móm ju to zrobioné. Czej to skuńcã, bãdzemë òrganizowelë co tidzeń jigrë dlô lëdzy, co bë chcelë so pògrac pò kaszëbskù.

Nôwôzniészë je tej to, żebë stwôrzëc w Internece rum, dze lëdze bądã möglë gadać i pisac pò kaszëbskù?

Alex: Jo, ale téż jidze nama ô to, żebë zrzeszac Kaszëbów, nawetka tëch, co nie rozmiejã gadać pò kaszëbskù, dopierze sã ùczą jãzëka... I to je naja nôwôzniészô deja.

A jak to sã stało, że kaszëbizna tak waju zainteresowała?

Jakub: Mõja starka gôdô pò kaszëbskù. Jô ju ôd dzecka mësłôł ô tim, kógum jô jem. Më wiele z Aleksã gôdelë ô najim jãzëkù, ô kulturze. Më siebie nawzôj pôdskacywelë do kaszëbiznë.

Jesta sã znelë téż „w realu” czë blôs wirtualno?

Jakub: Më sã znelë ze spôdleczny szkôłë, jesmë bëlë dobrima drëchama.

Alex: Ù mie doma më ni mielë kaszëbsczi swiadë. Gôdelë mie tak: „jes sã ùrodzył w Polsce, môsz pôlszczë ôbëwatelstwô i jes Pôlôcha. Ni môżesz bëc Kaszëbã, bô Kaszëbi to..., Kaszëbi to..., a Kaszëbi tamto”. Ale jô wiele czëtôł i to sã ù mie zmieniało. Nôprzôd jô sã pòczuł i Kaszëbã, i Pôlôchã. A pôtëm jô sã dowiedzôł jész wicy i dzysô mësłã, że jem Kaszëbã. Móm wiôldzé ùwôżanié dlô lëdzy z Pôlszczi, téż do Kaszëbów, co sã czëją Pôlôchama, ale jô czëją sã blôs Kaszëbã.

Dzysdnia wiele kaszëbszczich dzejarzów pôdczorchiwô, że młodi lëdze czësto ôdeszlë ôd kaszëbiznë, że nie chcą gadać pò kaszëbskù. Wa jesta na gwës młodi: Jakub mô 15 lat, Alex 16. Czë jesta sã dzywno westrzôd swôjich rówieników czë môże môta drëchów i drëszczci, co téż sã interesëją kaszëbizną?

Alex: Jô mësłã, że Kaszëbskô sã bûdzy westrzôd młodëch. Më corôz barzi mómë mœcnã kaszëbskã swiadã, żëjemë kaszëbszczima sprawama. Zdôwô mie sã, że wiele młodëch chce sã wëapartnic ôd Pôlôchów. A apartnimë sã ôd nich m.jin. jãzëkã, dlôte w najim karnie zachãcywômë: „Rozmiejesz pò kaszëbskù, to gadôj pò kaszëbskù”. Jak pùdziesz

do krômu, to nie gadôj „mleko”, „woda”, ale „mlékô”, „wôda”. To je prosté do zrozumieniô. Mie sã widzało na Zjezdze Kaszëbów w Kôscérznie, gdzie wiele bëło gôdaniô pò kaszëbskù abò bënômni z kaszëbizmama. Tak bë miało ù naju wëdzrec wiedno.

A jak to je kôl ciebie, Jakub? Jak twõja familiô odbiérô twõje zainteresowanié kaszëbizną?

Jakub: Na przikłôd dlô mõi starczy to je dzywné, ale ona je ród, że jô sã ùczã kaszëbszczégò i z nią gôdôm pò kaszëbskù. Mõja mëmka nie rozmiejë, dlôczë jô to robiã, ale ni mô z tim jiwru.

A jak to je z drëchama?

Jakub: Wiele z nich sã ùczy kaszëbszczégò, a ti, co sã nie ùczą, téż ni mają jiwru z mõją kaszëbskã swiadã.

Nie je tej tak, że młodi człowiek, co gôdô pò kaszëbskù, je egzotycznym zjawiszczã?

Alex: Nié, mómë baro wiele drëchów, co gôdają abò sã ùczą. Wiele z nich je prawie z nama na Diskôrdze, w kaszëbsczim karnie.

Wiele lëdzy z tegò karna znaje sã téż „w realu”?

Alex: To je rozmajice. Niechtërný sãznają, a jinszi nié. Jô sã chãtno z nima pôtikôm. Móm dzãka temù drëchów z Pucka, Żukôwa, Wejrowa, Rëmi, Gdinie, Gduńska, Człëchôwa, Kôscérznë, Stołpa, Lãbôrga, Bëtowa... Tak pò prôwdze z wszëtczich starnów Kaszëb.

Jes rzekł rêchli, że wa chcelë miec chöc jednegò brëkôwnika karna z kôzdegò miasta na Kaszëbach. To sã udało?

Alex: Do kuńca nié. Ze wszëtczich miast ni mómë, ale z wikszoscë jo.

Jeżlë chtos pò przeczëtanim naji rozmówë bãdze chcôł sã zapisać do wajégò karna, to co muszi zrobić? Do mie jesta wësłëlë rôczbã z pówrózka. Z jinszima téż tak je? Jak waju nalezc i jak ôstać nôleżnikã wajégò karna?

Alex: Sygnie wpisać w internece taczi adres: <https://discord.gg/jZrhajamEK>, abò napisać do mie na Diskôrdze – móm tam miono Czibaba.

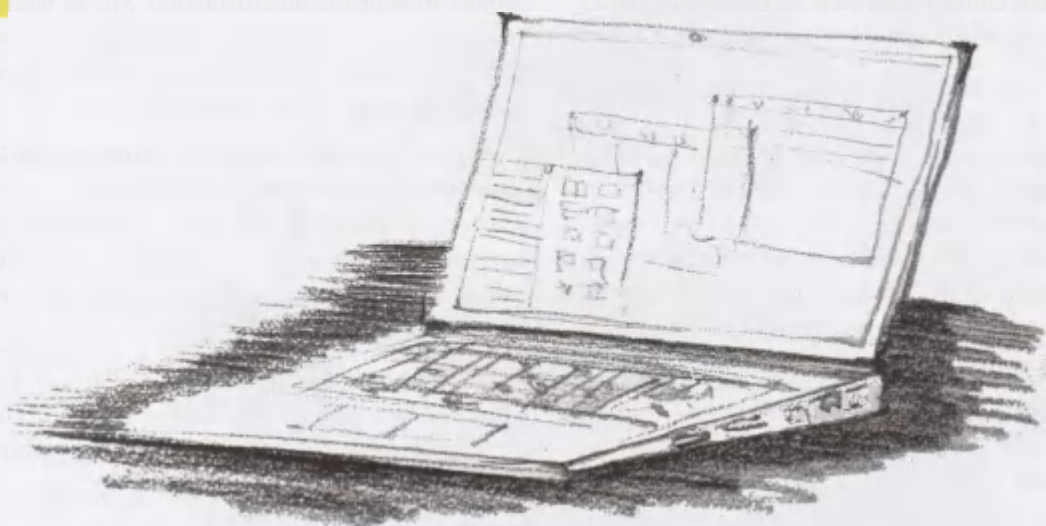
I ni ma niżôdnëch pôczãtkówëch warënków dlô nowëch brëkôwników? Kôzdi sã môże zapisać?

Alex: Jo, ale jak sã ju zapisze, to chcëmë, żebë bëł aktywny. I nie jidze ô to, że mô ôstac wiôldzim kaszëbsczim dzejarzã. Mô tej-sej napisać, co ù niego je czëc, co gó czekawi, skãdka je itd.

Alex, jes téż jednym z niewielnëch kaszëbszczich streamerów. Grajesz w Minecraft i kômentëjesz pò kaszëbskù. Bãdziesz to cygnãł dali?

Alex: Jô. Robiã to na mójim karnôlu pikachu_rpg110. Serdeczno rôczã do ôbzëraniô i kômentowaniô.

GÔDÔŁ DARK MAJKÔWSCZI

jak mój z moją

PART I

Wrócómë do znónëch nama pòstacëjów. Czë môżeta so jész przëbòczëc historëjã Krësztofa a Aleksandrë? Òn – chłop pò robòce w wiôldzim miesce, co wrócył na rodną wies, kupić tam stòrã fersztówkã a je jachtarzã. Òna – miastowé dzëwczã, lubòtniczka robieniégò òdjimków, procëmniczka jachtarstwa. Na krótkò sparłãczëła jich zëmówò przigòda, a chòc nibë czësto jiny, równak pòtrafilë so pòmòc. Òd tégò dnia minąj jaczis czas.

Tak jak sã rzekło, Krësztof bël jachtarzã. Tim razã mùszòł sã rëszëc ze swòji fersztówczy a jachac do miasta, do Gduńska. Tégò nie lubil nigdë. Kò prawie terò nie bëło to aż tak cãżczë dlò niego, bò jachòł do siedzë jachtarszi stowòrë. Chòc w miesce, to òstówòł w swòjim świece. Òstòł wëbróny dokòmisëji promòcji a rozkòsczerzaniò jachtarzeniò. Prawie zaplanowónë bëło ji zéródzenië.

To òtemk ókrągòwi łowczy. Kòrbie bëło ò czym. Jachtarze w slédnëch latach ni mielë letkò. Coròz wicy mielë procëmników. Lëdzy, co rozmielë, że nòtëra pòradzy so sama, bez nizòdny pòmòcë. Wszeljaczich argumëntów ò szkodach kòł gbùrów, ò wëpòdkach na szasëjach a jész jinëch – slëchac nie chcelë. Kò nie-przekònónëch sã tak czë tak nie przekònò – tak wiele lëdzy mësłalo. Terò równak bëło jész gòrzi. Pò welacjach zmienił sã rząd, kòzdi wzeròł za czims lepszym, le to rzòdkò przechòdò samò. Prawie człowiekã, co bë miòł dbac ò lesnëch a jachtarzów, òstòł człowiek, co glosno gòdòł ò tim, że je jich procëmnikã, a że to wszëstkò mùsi pòzmieniać, „ùkrócëc”. Krësztof w głowã zachòdòł, jak to tak môże bëc? Gòdòł jinym – kò jakbë czerowca w pekaesu dërch wcëskòł lëdzóm, że autobusë sã do nidocz, to bë gò z robòtë wërzëcëlë... a tu?

– Tim wòzniészò je nasza robòta, òsobiwie robòta kòmisje, żebë òpòwiadać ò jachtarzenim, ùczëc, jaczë óno je pó pròwdze. Mùszimë jak naszi procëmnicë jic do Jinternetë, do mèdiów – klarowòł łowczy.

– Mèdia nie mdą ò nas dobrze gadać, takò je terò mòda – òdrzek jeden z starszych jachtarzów.

– Mùszimë tedë jic do tëch mòlëch, lokalnëch, regionalnëch, òni czerëją sã jinymë geszeftamë. A tedë kòzdi z nas doch znajë mòlowëch gazétników. Mësłã, że to môże bëc dlò naji Stegna. Trzeba prosto do nich trafie a jich przekònac. Ròczëc na wszeljaczë akcje, rozegracëje, a téz bëłno to wszëstkò rëchtowac – òdpòwiódòł chtos mlòdszi.

Tak òni kòrbilë. Krësztof miòł so rozłożonë swój kòmpùter a prawie przezëròł lëché wpisë, ò jaczich czul przed sztócëkã. Wzëròł, że wicy bëło procëm. Tëch drëdżich bëło mni, ale zdòwałë mù sã jaczës barzi kònkretne. Nawetka dół òbachc, że ònë mielë wicy nëch pòlubieniów. To bël jaczis bëłny sztrik. W jednym sztòce zaczął czëtac wpis dzewiisa ò tim, że je procëmniczkã, le òd jaczégòs czasë zaczinò wicy ò tim jachtarzenim czëtac, sprawdzać, a chòc swòjégò mësleniò nie zmieniła, równak widzy, że to nie je wszëstkò taczë prosté. Tam dali lëdze z nią wchòdalë w kòrbiòn-kã. W kiińcu òna napisała, że zacząna zbierać wiadła

põ tim, jak põzna jednégõ, co jachtëje, a to, jaczi to je człowiek, dało ji do mësleniõ. To mù terõ za czims szlachõwalo. Przëdzdrzõl sã òdjimkõwi tégõ dzëwcë-ca, ale nen bël malinczi. Wlõz na ji kónito. Tam põkaza mii sã czile snõzich òdjimków rodë, òdjimk ti personë a miono: Aleksandra. Ùsmiõl sã sóm do se. Kõ to bëla ta jégõ göscka z zëmë. Nalõz jã w ten czas w smiotach ze skråconã szpërà, zabrõl do bialczy we wsë, co põtrafti w tak czims pòmõc, bõ snieg bël taczi, że do miasta bë nie dojachalë. Aleksandra mùszala òstać kòl niégõ na noc, a chõc baro sã nerwõwa, że prawie òd jachtarza mùsza pòmõc przëjic, to z czasã zaczałë sã dogadëwac. Wiele tedë ò jachtarstwie gòdalë. Krësztõf terõ ùceszil sã, że chõc nie dala mù nic põznać, to jakõs wplënan na ji mëszenië. Kõ mòze to z czasã przëszo. Nigdë téz nie pòmëslõl, żebë sznëkrowac za nią w Jinternece. To do niégõ nie pasowãlo. Terõzka równak przëbõczil so, że pòlubił to pëskatë dzëwcã, pòmëslõl a nacësnan na mës. Le co napisac? W tim zmerkòl, że cos do niégõ gòdajã. Òck sã.

– Krësztõfie, wez tã co rzecze...

– Në – òn nie wiedzõl za richtich, ò czim ju terõ bëla gòdka, ale põtrafti sã radzëc wtaczich sztõtach – jõ tu prawie przëczrajã te jinternetowë wpisë, a wrõcając do mòlowëch mèdiów, to jõ swõjégõ czasë z taczima wespółrobil. Mógã wlec z nima w kòntakt a cos zabédowac. Mësłã, że nie mdze z tim kłopotu. Jima czãsto felëje témów.

To przëszo, kòrbiõnczi pòszlë dali. Òn pówzërõl nazõt w mònitor. Co napisac? „Kõ nie napisã ji tak wprost, czë mòzëmë sã spõtkać... nibë za czim? – mësłõl – tu wierã trzeba zagrać, że jõ brëkujã jakãs pòmõc”. Põlce same zaczanë wanozëc põ knapach z lëtramë, a Krësztõfowi wëszo z tégõ tak cos:

Mõjn Aleksandro! Piszã, do Ciebie – tu pòmianã sprawã tégõ, jak jã nalõz – bõ móm kłopot. Jõ brëkujã bëlnëch òdjimków rodë, naszich strõn. Të zarõ przësza mie na mësł. Põ prõwdze nie znajã nikõgõ jinégõ. – Tu chcõl napisac, czë tim razã òna gõ ùretõ, ale skasowõl to, doch tedë mógła bë sã czëc zmuszonõ, napisõl ji naczci. – *Je taczi projekt, chtëren mòze mdze sã Tobie widzõl.* – Terõ bëlo to nõbarzi drãdzë do wëcësnieniõ: – *Jõ prawie jem we Gduńskii, jezlë Të bë nalazla kqsk czasë na kawã, tojõ bë Cë wszëstkõ wëklarowõl.*

Wësłõl. Terõ mësłamë wrõcył do placu, w chtërnym bël, do zcëndzeniõ. Òdezwoł sã czile razy, ale to wszëstkõ ju szlo do kuńca. Òczë szlë jemù co sztõcëk na kòmputër, ale òdpowiedzë nie bëlo. Przëdnik ju zamk õbgõdczi, Krësztõf miõl ju zbierac swõje rzeczë a prawie tedë wëskõklo wiadlo. Òtemk, pisała Aleksandra. Krõtkõ. Ò tim, że fejn co jã nalõz, że równak przëprõszõ, ale ni mó czasë, że mòze òn wëbierze jaczës òdjimcziz z ji kónita w Jinternece, jezlë je chùtkõ mùszci miec.

To mù nie plazëlo. Mùszõl sã zlõmac, żebë napisac do ni na taczi òrt. Terõ jesz mù òdmõwiã. Põzãlowõl tégõ, że napisõl. Spakowõl sã a wëszed.

Nie pójachõl òd razu dodóm. Szed jesz do jach-

tarsczégõ krõmù, chtëren bël stronã. Tam czile rzecziz kùpił, òbezdrzõl, co je nowégõ, pógõdõl ze znajõmkamë. Kùreszce wsõd w autõ a rëszil. Bël równak głõdny a ùdbõl nõprzõd wjachac na jëstkù w jeden plac, co znõl a lubił za bëlnë móltechë z rib a jinégõ mórsczégõ brzadë. Tam zamõwił a żdõl.

W restauracëji nie bëlo za wiele lëdzy. Czas pólniõ bël ju miniony, a do wieczierzë jesz bëlo dalek. Chłõp zdrzõl so za òkno, a põ szëkõwnym bënie. Rzõdkõ tam biwõl, ale czedë miõl okazjã, to lubił. Përzna bël òd se przez tã całã historëjã z pisanim do Aleksandrë. Dzywil sã nawetkã, że to jégõ tak õbeszõ. „Zjëm a zarõ rëgnã do siebie” – ùdbõl w mësłach. Òtemklë sã dwiërze, wlazła jakõs bialeczka. Nie dala òbachte na Krësztõfã, ale òn sã ji przëdzdrzõl. Bëlo to fõrsz dzëwcã, jasné wlosë, mòdrë òczë. To bëla Aleksandra. Sadła dwa stolë dali, stronã do niégõ. Zamõwiãla cos, wëcygnãla telefon a knypsala cos na nim. Òn wzërõl. „Co mie tu przëszo dzysë! – mësłõl – mòze jakõs sã wësłëznã? Kõ jõ doch móm zamõwionë a do placeniõ! Zarõ kelner zrobi ramór. Co tu robie?!”. Tëz wëcygnãl telefon a wzërõl w niégõ z głowã w dole, tak żebë dzëwcã jégõ nie põznało. Wtim w telefonie wëskõk beszët, że przëszo wiadlo. Wzërõ. Prawie òd Aleksandrë.

Przëprõszõm, że jõ Cë tak sëchõ òdpisała. Jõ mia wiele do robõtë, ale wiész co, mie sã përzna plan dnia zmienil. Jem terõ na miesce, jezlë Të jesz nie ùcek do zatacony w lasach chëczë, to mòze ùdõ sã ùzdrzec. Fejn bë bëlo.

Jemù az sã jakõs dzywno zrobiło. Wzãl glãbszi dëch. Mùszõl zlõmac sã ju drëdzi róz tégõ dnia. Wstõl, pòdszed do stolë, gdzie sedzala òna.

– Dobri dzëń, Aleksandro, jesz nie jem zwiorniony. Pëszo ce widzec!

Òna zrobiãla zdzëwionë, wiõldzë òczë. Põdskõkla ze stolka a z krzikã wëscëska jégõ, czegõ òn sã wcale nie spõdzëwõl.

– Dobri dzëń, Krësztõf! Sadnij do mie! Ciebie téz baro fejn ùzdrzec. Skãdka tã sã tu nalõz?! Mëst równak mõsz co do czënieniõ z tima waszima wiesczima czarã, co? A mòze tã mie sledzil? – gòdalo chùtuszkõ dzëwcã ze smiëchã.

– Ani jedno, ani drëdzë. Jõ znajã nen plac a lubiã tu zazdrzec, czedë jem w Gduńskù.

– Ó! Jõ téz tu lubiã zjesc tej sej. Ju móm zamõwionë. Mòze zawõlac kelnera?

– Nić, jõ tu ju zamõwił, põprõwdze jõ widzõl ciebie zarõ, jak tã wlazła, ale nim tã napisa, to jõ nie chcõl sã òdezwać. Nawetka jõ mësłõl, żebë zwiornac.

– Të bël na mie zli? Że jõ zarõ nie napisała: jo, jo, Krësztõfkù, ju do ciebie nëkóm?

– Kõ nić! Nić – zaczan òn sã tlõmaczëc, bõ widzõl, że lëchõ ji òdrzek. – Blõs tak jõ so mësłõl, że jes zajatõ.

Tak gòdka szła jima chùtuszkõ dali. Jakõs tak ani òn ni mùszõl gadać ò projekce z òdjimkamë, ani òna ò to nie pitala. Kòrbiõnka sama sã ùklõda. Do czasë.

MATEUSZ BULLMANN

Tekst z niechtërnyma znankama nordowi kaszëbiznë.

Jerzi Zmuda Trzebiatowski pōkazėje plac, gdzie mają bēc pōchōwōny czerwōnoarmiscē. Ōdj. K. Rolbiecczi

czerwonoarmisce swōjich mielë za nic

– Chōc to Ruscë, a jich ōstatno mało chto lubi, to w lëstopadniku zapōlóm jima swiēcżka. Jich rodzëńcë pewno nawetka nie wiedzą, gdzie leżą jich blisczi – gōdō Jerzi Zmuda Trzebiatowski z Prądzoncz. Kōle jegō chēcżów mają leżeć radzecczi żōłnérze.

Prądzonka to mōłō, ale piakno pōłożonō wies w gminie Stëdnice. Szasëjō, jakō bez niā jidze, chōc dzys wąskō, przōdë miała strategicznë znaczenië.

Przed wōjną krōtkō bëła grańca, a droga szła wedle ni. Wnetka na sarnim kuńcu wsë jegbùrstwō Jerzégō Zmuda Trzebiatowszczégō. Chōc nie je za wiōldżë, mō cekawą historiã.

– Jem tuwō przecygnał z Kramarzë-nów 28 lat temu. Ō tim, jak tu

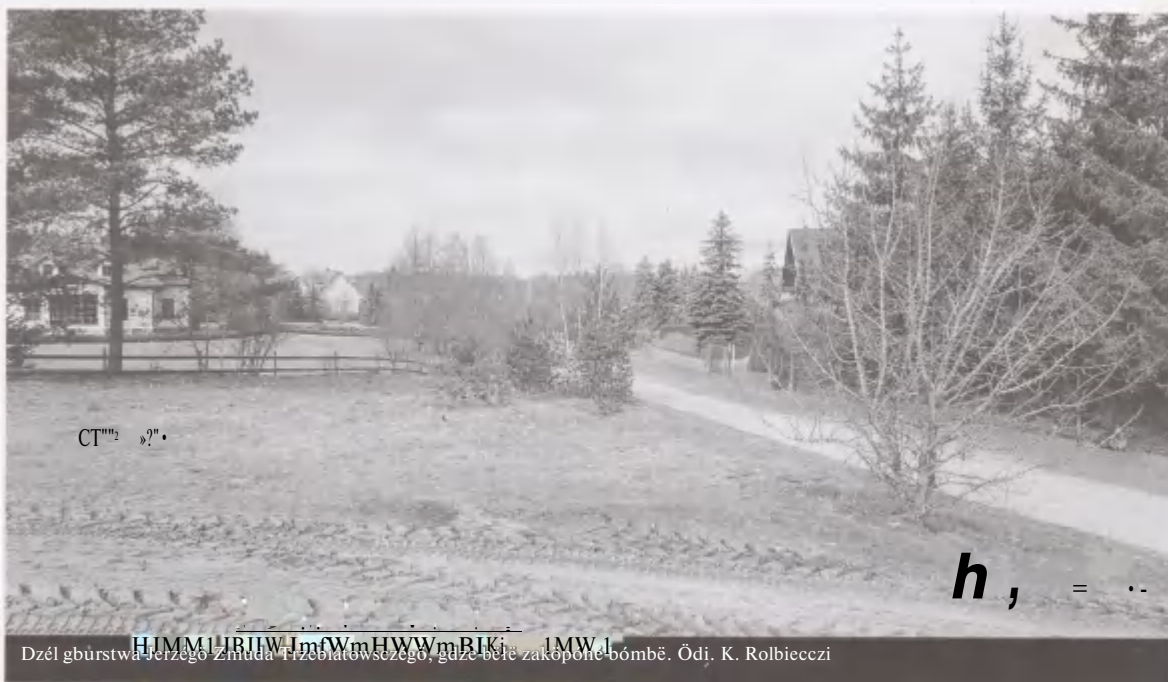
pierwi wëdzrzało i co sã dzejało, ōpōwiōdelë mie ōjc mōji białczci i sąsōd – rzecze Zmuda Trzebiatowski.

Wiele w ny historie tikało radzecczych żōłnérzów, chtërny przëszlë razã z frontã. Familia jegō białczci i sąsada wëwiezlë jaż za Kōscëcznã. Gbùrstwa zajalë żōłnérze.

– Czedë wrōcëlë, na placu ùzdrzelë przede wszët-czim zniszczone bûdinczi. Całë szczescë, że nadōwałë sã do mieszkaniō. Po Ruskach, w wiklinowëch kōszach, ōstało wiele

Bûdink dzysdniowi szkōłë, wjaczi dōwni bët lazaret. Ōdj. K. Rolbiecczi

CT^{m2} »?"

h, = ..

Dzél gbúrstwa Jerzego Zmuda Trzebiatowszczégò, gdzie bëłë zaköponë bómbe. Œdj. K. Rolbieczi

amunicje. Zaköpelë ja. Pö latach, przë jaczis robötach na gbúrstwie, jem na nią trafił. Zawiadomił jem szandarów i wszëtkö zabrelë – öpöwiódö mie Jerzi. A tej cygnie dali: – Czedë jem köpöł fundament pöd garaż, öjc biaczci rzekł do mie, zebëm öpasowöł, bö tam jesz bómbe östałë. Na szczescë na nick jem nie natrafił, choć widzec, że chüdzzi zemia tam bëła przeköpönö.

Göspödüörz z Prądzonczci wiele mô téż czëtëö tim, co dzejało sã we wsë öb czas przechödzeniö frontu.

– Ruscë złapelë młodégò niemiecczégò zöłnërza. Starszi lëdze, chtërny to widzelë, wspöminelë, że mógł miec kół 18, möze 20 lat. Co ön kömü bëł winny? Czerwönoarmiscë wzälë gö na bök i leno mü rzekłë: „Terö wëslëmë ce do mëmczci” i palnälë mü w łeb. Jegö cało bëło ekshümöwónë pö wojnie – gödö möj rozmöwca.

Ökazëje sã, że nie je to jedurnö mödżiła we wsë. Krótkö gbúrstwa Zmuda Trzebiatowszczégò öb czas wöjnë bëł lazaret, a köstnicã czerwönoarmiscë zrobilë w jednym z göspöduarszczich büdinków.

– Z öpöwiescë wiëm, że Ruscë dlö swöjich kamratów ni mielë niżödnégò üwöžaniö. Za nodzi cygnälë jich do ti smiertelnicë. Czasã jesz zëwëch. Ümiérëlë w nym büdinkü – przëbödciwö wöspöminczci starszych lëdzy Zmuda Trzebiatowszczci. Zöłnërzów chöwelë naprocëm gbúrstwa, przë drodze. – Dzël z nich ekshümöwelë i przewiezëlë na smätörz w Üpiłce. Równak nie wszëtczych. Ö tim rzekł mie möj sasöd.

Dzys möł, gdzie mają bëc pöchöwóny czerwönoarmiscë, apartni sã leno öbniženim terenu.

– Gödöł jem ö tim z naszym wöjtã Bogdanã Riszã [pöl. Ryś]. Nick sã równak nie zmieniło. Nie wiëm, czë jesz chtos ö pöległëch pamiätö. Na Wszëtczych Swiätëch zapöliwóm jim świeczkã, chüdzzi robił tak öjc möji slëbny. Czasã, czëj chtos jedze drogã, zatrzymie sã i zapitö, czemu znitë półã sã na püstim placu – gödö göspödüörz.

Jerzi Zmuda Trzebiatowszczci öpöwiódö mie nie leno ö Prądzonczce:

– Möj öjc mieszköł na püstkach, niedalek pölskö-niemiecczi granicë. Nöstarszi brat tatka östöl zastrzelony bez pögranicznika za szmüglowanië. Nómłodszi bez całą wöjnã sã ükriwöl. Nie chcöl jic do niemiecczégò wöjska. Chöc rodzëna wiedzała, gdzie je, nick nikömu nie rzekła. Nawetka czedë Niemcë jima grozëlë, że wszëtczych zabijã. Przë küncu wöjnë ükrywajacy sã stracył üwöžnosc. Mëslöl, że to ju künc. Chtos gö rozpöznöl i wëdöl. Złapelë gö i rozstrzelëlë jakno dezertëra.

Jegö öjca i wüja wcelëlë do Wehrmachtu. Öb czas wöjnë ni mielë ö se niżödnégò wiadła. Pötkelë sã bez przëtröfk w Italie.

– Czedë Niemcë skapitulöwelë, zöłnërzy östawiłë samëch sobie. W jednym z lögrów öjc öböczil chłopa, chtëren czëszczil swöjã menażkã. Nie bëł gwë-sny, ale pödeszedł do niego, klepnął gö w remiã i sã spitöl: „Lëön, jes to të?”, „Jo” – üczuł. Tatëk wiedno ö tim wöspöminöl – rzecze Zmuda Trzebiatowszczci, a dodöwö: – Ju razã wröcëlë dodóm. Do Miastka bana, a dali piechti.

Chcemë równak wröcëc do radzeczczich zöłnërzów. Plac, gdzie mają bëc pöchöwóny, slëchö do gminë Stëdnice.

– Ta tëma je mie znönö. Sprawã zgłosyl Jerzi Zmuda Trzebiatowszczci, chtëren równoczasno wsközöl, gdzie pöchöwóny sã czerwönoarmiscë. To równak leno gäbnë wiadło, jaczë nie östało pöcwierdzonë. Ale chcemë sã tim zajac, zainteresowac pasownë instytucje, zebë wszëtkö wëjasnic. Tej bädzemë möglë zadbać ö üpamiätnienië pöległëch krziza czë töflã. Müszimë miec wiacy införmacji – gödö wöjt Stëdnic Bögdön Risz.

ŁUKÖSZ ZÖŁTKÖWSCZI

nie je wôżné to, czego ni moga robić – wôżné je to, co móga

– z Krěsztōfā Najdą, szkolnym, fōtofistą, lubótnikā kaszëbsczi kùlturë, co wespółprowadzy zespół Ecekon Karno dzejający w Europejskim Centrum Kulturalnym Pôuczënië Osób z Niepełnosprawnością (pół. Europejskie Centrum Edukacji Kulturalnej Osób z Niepełnosprawnością; ECEKON) we Gduńsku – rozpówiôdô Tómk Fópka.

Nië tak dówno temu, 3 lëpińca, jęsta miała gôścëtwą z Ecekon Karno w Tëchòmiu (gm. Żukowò) na Wieczorze z Kaszëbską Kùlturą. Swójim wëstąpą jęsta dobëła achnienië pözeszłëch. Wastë podòpieczny lubią publicznë pòkòzczi?

Publicznë wëstąpë, w całoscë te pòza mùrami ECEKONU, to je cos, na co kapela robi bez cali czas. Kòżdi z ji nòlëzników cwiczi, cobë jak kòżdi artysta mógł pòkazać swòje ùmiejãtnoscë, trim czë pasją wikszi publicznoscë. Jo, lubią publicznë wëstąpë. Leno jedno sproczenië. ECEKON nie je dozérną (òpiekùńczą) placówką. To je szkoła, dze lëdze z niepełnosprawnościami ùczą sã grë na różnëch instrumentach a spiewaniò. Bierzą ùdzël w różnëch kamach, cobë rëszno dzejac w mùzyczny kùlturze. Temù w mól „podòpieczny” bëm zabédowòł „ùczniowie”.

Jak to sã zaczęło z Ecekon Karno? Skądka pòzwą? Chto grò, spiewò? Chto pòmògò w prowadzenim karna? Co je drãdżë dlò nòlëzników, a co dlò prowadząccëch?

Z kapelą zaczęło sã czësto z nicze. Dòminik Sykóra (Dominik Sikora), chtëren je òd wiele lat mójim ùczniã w klasë akòrdionu, je lubótnikā kaszëbsczi kùlturë, w całoscë mùzycki. Ò swi chãcë graniò kaszëbsczi dokòzków nië róz mówił Ryszardowi Pópòwsczëmu (Ryszardowi Popowskiemu), chtëren je metodycznym a meritoricznym czerownikā w ECEKONie. A Ryszòrd mii na to: „Dòminik, czëj të chcesz grac kaszëbsczë sztëczczë – to załòżë kapelã”. I tak òd słowa do czënu. Ryszòrd, wiedzącë ò mójji pasji i miłocë do kaszëbsczi mùzycki, rzeknął leno: „Dzejòjta”. Në ale sòm akòrdiòn to je za mało, cobë stwòrzëc kapelã. Ale co to je za tòczel, żelë w ECEKONie je klasa kòntrabasu, a szkolnym je Jack (Jacek) Birr. Jack jest Kaszëbą i mùzykā Pòlszczi Bòłtëcczi Filharmonie (Polskiej Filharmonii Bałtyckiej). Chãtnégò do graniò ùcznia dlugò ni mùszòł szëcac. Szëmón (Szymon) Romańczuk òd pierszi próbë jãż do dzysò je kòntrabasystą w kapelë. To bë sã przëdało jęsz jaczci „kaszëbsczi” instrument do kapelë włączëc. Tuwò bëło lzi, bò òrkestra Vita Activa, w jaczci jem tész bez pòrà lat griwòł,

miała na swõjim stõnie diõbelszczé skrzëpice, co je bëło wëzwëskiwné do „Welewetczy”. Jo, tak-cos bëło w repertuarze. Mómë tej diõbelszczé skrzëpice, ale chto bë na nich zagrôł...? Nen bédënk dostôł Błazëj Kiszewsczi (Błazëj Kiszewski). Nié rôz brôł ùdzël w kònkursach graniõ na perkùsjowim zestòwkù dlõ uczniõw ECEKONu a nié rôz je wëgriwôł. Z lëgõtą dõłączył do Dòminika i Szëmõna.

W taczim hewó karenkù bëła pierszõ próba. Ju sã zaczął, równak më nie wiedzelë, czë to chwëcy, czë knõpi bądą chcelë dżëzi óstac w kaszëbszczich tematach. Ókõzało sã, co to bëło prawie to! Je wiedzec, zgranië sã, ùtrzëmanië równégò tempa, pùlsacje – to bëłë spòdlowé zadania do wëkõnaniõ. Z próbë na próbã to szło corõz lepi a lepi, jaz... 30 lëpińca 2016 roku kapela wëstąpiła w Chmielnie w õbrëmim Festiwalu Kaszëbszczich Tradicjõw (Tradycji Kaszubskich). To bëł nasz debiut pòza ECEKONã. Tedë jesz më sã nie nazewelë jak terõ. Mùszõł sã jakõs nazwać. Gwësnë bëło, co w nazwie mò bëc ECEKON, në jo, ale co dali. Nõlepsze sã nõproscëszë rozrzeszënczi. Skórno kapela grõ kaszëbską mùzykã, tej je wòrt, cobë w nazwie sã jacze kaszëbszczé słowò nalazło. Ale jacze? I tak przëszło „karno”, co je cos rzeszi, [lëdze,] co mają co pòspòlnégò do zdzejaniõ: gromada, ekipa... Stãdka sã wzała nazwa „ECEKON Karno”. Põ jaczims czasu më jãlë so brãtwic, marzëc. A czejbë tak jesz miec mrëczka (bùrczibasa)... Në i mómë, równak sòm mrëczk nie mdze grõł, a to je statk na troje mùzykañtów. Do kapelë doszłë pòsobné osobë: Michòł Bòrzëszkòwsczi (Michał Borzyszkowski), Emiliõ Matejòk (Emilia Matejak) a Joana Òrlikòwskõ (Joanna Orlikowska). Wprowadzenie mrëczka do niejednëch dokòzków mòckõ ùbòkadniõ kapelowé wëstãpë. Chùtkõ wëszło na to, co je dzël wicy chãtnëch. Je òczëwidné, co wszëtcë to sã uczniowie ECEKONu. Doszło dwõje grającëch na trãbce: Nadiõ Barańskõ (Nadia Barańska) a Przemësłòw (Przemysław) Richert.

Wiòldzim doswiõdczenim bëł dlõ nas czãd pandemii. Põjediñcznë a karnowé zajãca muszãłë sã òdbëwac zdalno. Põjediñczno to jesz jakõs szło, cos mòżna bëło zwënegõwac, chòcõ je wiedzec, co to ni ma nad lekcjã w zalë midzë szkolnym a uczniã. A jak zrobić próbã kapelë òn-line? Wszëtcë sã łączëlë, jo, na znakaczinelë graci... maricznóm (masakra). Przësiñiãca w zwãkù bëłë taczë, co Dòminik kuñczył grac „Na czòtnie”, a Nadiõ jesz bëła przë refrenie... To bëło straszne. Tej jesmë miëniãlë òrt prowadzeniõ próbë – kòzdi czuł leno akòrdiõn, jakno instrument z melodiã, a reszta sã do niégò dopasowiwała. Tak jesmë rakarzëlë, nie rechujãcë na mùzyczny zwësk. Ókõzało sã òbczas pierszi próbë ju na żëwõ – co to wërkujë. Czedë më sã pòtkelë z kapelã, to nawetkã Jack nie dõł znaku na granië, a kapela sama zaczęła „Kutrowã pólka”, tak bëłë stëskniõny pòspòlnégò graniõ a bëcõ ze sobã. Bëlësmë tej z Jacekã ale ród. Dokòzczi, co jesmë je wëkõnywelë, nabrałë czësto jinégò wërazu. Bez

dludzi czas jesmë grełë leno w instrumentalny wersji. Felowãło nama spiëwaniõ. Wiëmë, kuli snõzich tekstów mòże spiëwac pò kaszëbskù, dlugò bëł z tim kłopot, bõ nìcht w kapelë nie spiëwôł. To sã pomału zmieniwõ, bõ mómë w kapelë dwie nowe nõleżniczczì: Aniã Sonta (Anië Soñta) i Karolënã (Karolinë) Jaroszewicz. Ania grõ na klarnëce i rëchtjë sã do spiëwù. Karolëna ju spiëwõ i szëkuje sã na nowe dokòzczi. Je nõdzejã na pòsobny artisticzny pòkrok w kapelë. Midzë tim a nym (w miëdzyczasie) kapela sã wzbógacëła ò reñczók a zwònkówé berłõ, a nõslëdnëszim nabëtka je bazuna.

Jak ju bëło gòdónë, nõleżnikama kapelë sã uczniowie ECEKONu. Uczã sã grë na rónnëch instrumentach, co nie sã wëzwëskiwné w kapelë. Michòł uczi sã grac na saksofõnie w klasy Beniamina Baczewszëgò (Baczewskiego). Asza w kapelë pòmógò przë mrëczkù a uczi sã grac na kontrabasie w klasy Jaceka Birra. Karolëna uczi sã spiëwù kòl Irenë (Ireny) Jasman. Ania to je uczõnka Beniamina Baczewszëgò. Przemk mò uczbã na trãbce, co jã prowadzi Ròbert Bracczi (Robert Bracki). Błazëj grõ na kòclach w òrkestrze Vita Activa, co jã prowadzi direktora ECEKONu, Mirosława Lëpińskõ (Lipińska). Ti lëdze, szkolny, mają swõj wiòldzi wkłõd w przërëchtowanië swëch uczniõw do wëstãpów kapelë. Je to we wikszoścë karnowé dzejanië. Niedochatniõny sã w tim tãż rodzycë nõleżników kapelë, w całoscë òd starnë òrganizacyjny. Òni sã nõwiërnëszima przëstõjnikama, pòmòcnikama przë òrganizacji naszich wëjazdów, wëstãpów. To òni dbadã, cobë bëł kùch, czej chto mò ùrodzëne, cobë jakõs dojachac na plac, òni prowadzã kronikã karna. Sã w karnie, bõ karno rzeszi do grëpë.

Żimkòscë... sã rónne. Jedno to je to, co nië wiedno znajemë nõtë, i bez to nië kòzdi mòże z nótowégò zõpisu kòrzëstac. Co jinégò to je czas. Cobë duñc do cëlu, brëkujemë wicy czasu. Kuli? To nie jidze na pòczãtkù rzec. Wicy i tëlko. Je wòznë, cobë dokòzk bëł bëlno zagrõny, tej zelë je nót wicy czasu na jégò przërëchtowanië – më gò nalëzemë.

Jem zmerkòł, cove waszim repertuarze sã dokòzczi lëdowé a autorszczë, m. jin.: Witolda Trëdera, Aleksandra Tomaczkòwszëgò i Antoniegò Peplińszëgò. Sã kaszëbszczë piesnie, co òne sã pasowniëszcë do wëkõnywaniõ bez niefulnosprawnë osobë?

Fakticzno, dokòzków nëch autòrów je nõwicy w repertuarze kapelë, równak to nie je tak, co òne jakõs specjalno sã dopasowónë pòdluż osobów z niefulnosprawnoscama. Je wiedzec, co kòzdo òsoba mò swõje ògrãnczenia, ale tãż kòzdo òsoba mò swõje mòżlëwòscë – i to je prawie ta droga. Nie je wòznë to, czegò ni mògã robie – wòznë je to, co mògã, i to wëzwëskiwnë. Gwëсно, ni ma jednégò zlotégò strzòdka, ni ma paròt kònspektów a rozrzeszënków na pòszëkù. Òsoba z niefulnosprawnoscã mòże brac rësny ùdzël w wëkõnaniõ kòzdcégò dokòzku, czë to mdze kaszëbsczì dokòz czë klasycznõ mùzyka. Kòzdi mòże miec tuwõ swõj ùdzël. Jak le mòżlëwòscë

pózwola, mni abö wiacy. To je prawie przédny cël naszych mùzycznëch dzejaniów: ùdzél w mùzyczny kùlturze na 100% swòjich mòżlëwòtów. W przëtrófkù kapelë ECEKON Karno – ùdzél w Kaszëbsczi Mùzyczny Kùlturze.

Mòże bëc kaszëbskô mùzyka wëzwëskiwónô w öbrëmim terapie? Jaczé są Wastë doswiôdczenia?

Më tegò tak nie traktëjemë. Nie jesmë terapeutama, ani jó, ani Jack. Ùczimë grë na akòrdionie czë kòntabasu. Ùczimë graniô w karnie, bëcò ze sobą, budo-waniô fejnëch łączbów... Mùzyka dlô kòzdégò mòże bëc terapeutycznô. Wiém, co w przëtrófkù kapelë samò granië, próbë, wëstąpë, wëjazdë – są czims, co lubią, co je dlô nich wòzné. To dôwô pòczëcë bëcò dzëła karna, wòznym dzëła czegòs, co òd nich zanòlë-gò. To mòże miec terapeutycznë skùtëczë, równak są to ùbòcne skùtëczë.

Przë jednym z òdjimków, co je mòże nalezc na Wastë fejsbùkòwim profilu, czëtómë: *A tu dziadek Stefan... To „przez niego” ciągnie mnie do lasu... On mi o zwierzętach opowiadał i miłości do lasu nauczył. Ökróm mùzyczny a szkólnowsczi pasje realizëje Wasta dobëtno swòje zamiłowanie do òdjimkarstwa, fòtosticzi. W Internece jidze nalezc m.jin. przesnòżë òdjimczë rodë, w całoscë lasowëch zwierzątów, a òriginałné, achtniwónë bez artistów i òrganizatorów fòtorelacje z rozegracjów, co są òdbiwają na Kaszëbach. Òd wicy jak dwóch dekadów Wastë dokażë jidze pòdzywiacna wëstów-kach. Rzeczëce-że kask ö ti pasje. Na ùmiejãtnosc zatrzëmiwaniô w kadrze przëdówò są w robócë w ECEKONie?*

Mòja przigòda z ECEKONã prawie òd òdjimków są zacząła. A pò richtoscë òd òrkestrë Vita Activa. Tak w skrócënkù... W gödniku 2009 roku, dokład-no 8 gödnika, jem trafił na Aksamitną 4a we Gduń-skù, cobë... zrobić fòtorepòrtaz na temat òrkestrë. Jem chcòł zrobić czile òdjimków, cobë je wëslac na kònkùrs. Òstòł jem baro cepłò a serdeczno przëjãti. Miòł jem tam bëc kòl dwóch tidzeniów, przinëc na sztërë próbë – cobë zrobić seriã òdjimków, cobë bëłë zajimné. Òdjimczë jem zrobił, równak jem jich nie wëstòł na kònkùrs, bó mie zafelało czasu, cobë kònkretnyma òdjimkama zamknãc całi cy-kel. Z òdjimków pòwstòł wëstówk, co gò dwa raz pòkòzywelë: we filharmonii a w ùrządżë miasta Gduńska. Nen mòł, lëdze, co jò jich tam pòtkòł, kli-mat... – to wszëtkò sprawiło, co jem tam òstòł na dłëzi. Jò òdjimòł, przëzëròł są próbòma. Tej prawie pòwstòwòł ECEKON. Nie bëłò klasë akòrdionu, a jakno że bëł jem ùczony na tim instrumencie – òstòł jem jaknò szkólny òd akòrdiona, a tej wëspół-prowadnik kapelë. Mòja pasjò, co nią je òdjimanië, w całoscë rodë – baro pómògò. Zdrzenië na wëstãp karna gòłim òkã òd zdrzeniô òkã ùbarnionym – je różné. Zdrzacë bez aparat, widzã wicy. Co mòże lepi zrobić. Ustawienië lëdzy, ùłożenië instrumen-tów. To wszëtkò, co towarzi wëstãpówi. Sama mùzyka je nówòzniészò, równak öbròz, wizerënk są równo wòzné w òdbiorze. Taczé rzeczë jidze mie dzãka òdjimaniu dozdrzec i pòprawie.

Je Wasta Méstrã Pòlsczi w zażiwanim tobaczi. Czemu je wòrt zażëwac? Jaczé są dodatné a ùjemné plusë?

Jo, titel Méstra jem zdobél 6 lat temù, to je w 2018 roku. Zaziwanié tobaczi to je zwëk, co na niego zdrzą wszelejaki. Nôwiksze zastrzédzi może miec ód ti zdrowót-ny starnë, chöcö... Zdrzącë na historia Kaszëbów, na to, co je tak möckö na Kaszëbach zakörzeniony nen zwëk, na to, jaczim wóznym dzélä kaszëbsczi jawernotë je czestowanié tobakä – widzą wicy nëch dodatnëch plusów jak ùjemnëch. Czej wëstąpiwómë z kapelä, czästo mómë ze sobä ògromnä tobaczëra

i czestëjemë (nóczäscy to Jack robi) öbzërników, gösców tobakä – co jä sóm robiä. Z nä tobaczëra to je ösobnö historiö... Wästnö Kristina Mrëgalskö (Krystyna Mrugalska), honorowö prowadniczka PSONI¹ podarowälä ECEKONowi czile swöjich ösobistëch pamiätk. Jednä z nich bëł zachtny róg, co më z niego delë zrobić tobaczëra. Në i jak tuwö nie zażëwac? Chcemë le...

**Na internetowi starnie karna je pödöny Wasz art-
styczny doróbk, w tim köncertë, warkównie. Móta
ju nagrönë swöjä płatkä? Jak mdzeta swiätowac
latosy jëbleusz 10-lecö karna? Jaczë móta üdbë na
pösobné lata?**

Karno jesz ni mô nagrönë swöji plitë. Leno nas jidze nalezc na You Tube. Dzäka tim nagranióm jesmë möglë wëstartowac w könkursu „Jawor”, co gö Radio Gduńsk robiło. Dostelë jesmë tam wëprzëdnië. To bëło stolëmnë dobëcë. 30 lëstopadnika mdzemë fejrowälë nasze 10-lecë. Przëgötowiwómë sä do tegö wëdarzeniö. Bädze czile nowëch doközków, wicy z wókalä. Nie zafelö téz kaszëbsczich smaczków. A co do üdbów... jic z niwiznä w górä, ùlepsziwac to, co ju mómë, zdobëwac nowë binowë doswiödczënczi, bar-zi pöznowac kaszëbskä kulturä.

Czegö Wama žëczëc?

Wëtrwäłoscë, róczbów na wëstapë – cobë më möglë całowno brac üdzël w rozköscerziwanim a twörënim kaszëbsczi kulturë, w całoscë na muzycznym pölu.

ÖDJ. ZE ZBIORÖW ECEKON KARNO

¹ Polskie Stowarzyszenie Osób zNiepełnosprawnościami.

co kömü namienioné, tegö TO! NIE MINIE

Störi i mädrü žëcym Michöl z Remüsowégö püstköwiö pöwtörzöl, że *co kömü namienioné, tegö to nie minie*. I müszü pöwiedzec, że miöl pröwdä. Na köždëgö z nas przündze gödzëna, w jaczi störi zëgar z czeladny jizbë przëstönie pölikac czas, nasz czas, bö ten czas prosto sä sküńczi. Jo, jidze ö küńc žëcëgö, ö smierc, jakö rozmieje przüfc na człowieka cëszü kôta i pözmienic wszëtkö wköl. Z prawnégö püktu widzeniö smierc je prawnym zdarzenim (jistno jak ürodzenië, żeńba abö przedanië būdinkü), chtërno pöwödëje przëndzenië prawów i öbrzëszków ümarłëgö (spödködwëcë) na jegö prawnëch pösobników (spödköbiërców). Nen proces nazëwö sä spödköbranim (erböwanim) i rządzü sä prawama wëchödującymä z cywilnégö ködëksu. Möže w nim wëapartnic etapë, chtërne mają wiöldzi cësk na prawnä stojiznä spödköbiërców. I prawie ö tim mdä hewötnë prawnë rozwözania z „Pömeraniä”.

Co to je ten cali spösób?

Spösób (spödk) to całownota prawów i öbrzëszków ümarłëgö (spödködwëcë), chtërne z chwilä jegö smiercë przëchödują na prawnëch pösobników (spödköbiërców). Jinaczi gödującë, do spösöbu slëchają wszelejaczë aktiwa i pasywa, jaczë miöl spödködwëcä i jaczë z jegö smiercä przëchödują na spödköbiërców

pöwötönëch do spödku na spödlim testamentu, a czej gö ni ma, na spödlim üstawil.

A chto je tim prawnym pösobnika?

Jak gwëspamiätösz z östatnégö dzëla prawnëch rozwözaniów z „Pömeraniä”, pölszczi üstöwca (üstawödwëcä) döwö pierszosc erböwanü na spödlim testamen-tu, co öznöczö, że prawnym pösobnikä w całoscë

abò w dzelu może być osoba, chtërna spòdkòdowca pòwòłòł do spòdku w testamencie. Czej spòdkòdowca nie òstawił testamentu abò zòdna z òsobów, chtërne pòwòłòł, nie chce abò ni może erbòwac, dochòdò do spòdkòbraniò na spòdlim ustawù. W taczim przetròfkù w pierszi rédze spòdk słèchò dzecom spòdkòdowcë i jegò slèbnémù w równèch dzélach, z tim zastrzeżeniem, że ùdzél slèbnégò w spòdku ni może być miész jak ¼ ùdzélu w spòsobie. Żlè dzieckò spòdkòdowcë nie dozèłò òtemkniąc spòdku (smiercë tatka), jegò ùdzél przechòdò na jegò dziecë (wnuczi spòdkòdowcë) w równèch dzélach. Stojizna robi sã kask barzi zložonò, czej ùmarłi ni miòł dzecy. Tej do erbòwaniò dochòdò slèbny i starszi spòdkòdowcë. Czej starszi spòdkòdowcë w chwilë smiercë ju nie żèją, do erbòwaniò pòwòłony sã bracy i sòstrë, a czej z te karna chtos nie żył w chwilë smiercë spòdkòdowcë, krag spòdkòbiérców dali sã pòszeriwò, tã razã ò dziecë bracy i sòstrów spòdkòdowcë. To dosc wiòldzë karno prawnèch pòsobników nazèwómë spòdkòbiércama ustawòwima. Jak widzisz, w zwiãzku z wielèną ustawòwèch spòdkòbiérców wèklarowanie, chtò je prawnym pòsobnikã spòdkòdowcë, nié wiadno je taczé prosté. To prawie temu tak wòznè je, żebë spòdkówé sprawë regulowac na krótkò pò smiercë krewnèch.

Jem spòdkòbiércã, muszã jò co robie, żebë nen spòdk dostać?

Co do zasadë nié. Jak ju jesmë pòowiedzëlë, erbòwanie òdbiwò sã z chwilã òtemkniąc spòdku (z chwilã smiercë spòdkòdowcë), równak 6 miesacy òd czasu, czej jesmë sã dowiedzëlë ò pòwòłanim do spòdku (w practice w przetròfkù nòblèjszych krewnèch òd smiercë spòdkòdowcë) możemë zložec òswiòdczenie ò przèjãcym spòdku. Taczé przèjãcë może sã òdbëc na dwa zortë – wprost (mdzemë òdpòwiòdelë za całosc dlëgów spòdkówèch, nawetkã czej mdã wiksze nigle czèstò wòrtosc spòdku) abò z dobrziñstwã miectwa (nasza òdpòwiòdzalnosc za spòdkówé dlëdzi je ògrãnczonò do wòrtoscë spòdku, czej dlëdzi sã wiksze nigle wòrtosc spòdku, nie mdzemë za nie òdpòwiòdelë). Równak w przetròfkù niezloženiò taczégò òswiòdczeniò z dógã prawa nabiwómë spòdk z dobrziñstwã miectwa.

A jò tegò spòdku nie chcã, kò to sã same dlëdzi!

W tim sarnim czasie możesz tãż w sãdzë abò kòl notariusza zložec òswiòdczenie ò òdrzuceniu spòdku. Nòczascy chcemë òdrzècëc spòdk, czej slèchają do niegò le pasywa (dlëdzi), czej jich wòrtosc je wiele wiksze jak wòrtosc aktywów abò czej nie jesmë gwëсны, co tak zarichtich do tegò spòsobu wchòdò (ni mielë jesmë kontaktu ze spòdkòdowcã za żècò). Baczë równak, że zloženiè taczégò òswiòdczeniò z narëseniem terminu pòwòdèje, że nie òdnòszò òno skutku, a tã nabiwòsz spòsòb.

Nie chce erbòwac – to jesz rozmieja, le ni może, co to òznòczò?

Òsoba, chtërna ni może erbòwac, to òsoba, chtërna w sadowim pòstãpòwaniu òsta ùznònò za niegòdnã erbòwaniò. Za niegòdnégò erbòwaniò może być ùznònò m.jin. òsoba, chtërna dopusca sã ùmëslno cãzczégò przestãpstwa procëm spòdkòdowcë abò nie zajima sã spòdkòdowcã w chòrobie, abò tãż nòremno nie placëła zasãdzonèch na spòdkòdowcã alimentów. Enumeratiwny katalog przèczèznów ùznaniò za niegòdnégò erbòwaniò zamikò art. 928 § 1 cywilnegò kòdeksu. Òsoba, chtërna òsta ùznònò na niegòdnã erbòwaniò, je wèłãczonò ze spòdkòbraniò tak, jakbë nie dozèłta smiercë spòdkòdowcë.

Jò ji móm dzecy, bialczy ani jinèch krewnèch i co terò?

Nie jiscë sã, pòlszcë spòdkówé prawò nie przewidëje mòzlwòscë jistnieniò spòdku, jaczégò nicht bë nie erbòwòł. W taczim przetròfkù spòsòb slèchò gminie placu òstatnegò zamieszkanìò spòdkòdowcë, a czejbë ùmarłi ni miòł taczégò placu wòbòndze pòlszczégò pañstwa abò placu taczégò nie dało sã ùstalëc, spòdk slèchò Skarbòwi Pañstwa jakno ustawòwémù spòdkòbiércë.

Jidze to ùstalëc, co kòmu slèchò pò smiercë spòdkòdowcë?

Baczë, że spòdkówé pòstãpòwaniè mò dwa etapë. Pierszim z nich je scwierzeniowé pòstãpòwaniè, jaczé może być prowadzoné abò przed sądã i skuñczëc sã wëdaniem pòstanowieniò ò scwierzenim nabëcégò spòdku, abò przed notariuszã, jaczì spisze akt pòswiòdczeniò erbòwaniò. Zakuñczenie taczégò pòstãpòwaniò pòcwierdzywò Twòje prawò do spòsobu i ùdzél w tim prawie (ùdzél w prawie włòsnoscë). Pamiãtòj równak, że erbòwaniè spòdku w 1/3 nie òznòczò, że z trzèjizbòwi chëczë slèchò Cë jednò jizba. Na tim etapie razã z pòóstałima spòdkòbiércama możesz zwëskiwac z całégò spòdku zgodno ze swòjim ùdzèlã, le ni możesz jesz pòowiedzec, co kòmu slèchò z wèłãczeniem jinèch.

Kò tej jak to zrobic, żebë wszètkò bëło klòr?

Pòstãpnym krokã mdze pòstãpòwaniè ò dzél spòdku, w chtërnym drobnotno ùstaliwò sã, jaczì skłãdnik majãtku i w jaczim dzelu mdze slèchòł kònkretnémù spòdkòbiércë. I prawie ò tim, na pròsbã jednegò z Czètiñców, mdze pòstãpnny dzél prawnèch rozwòzaniów z „Pòmeraniã”.

A jesz jedno, mògã jò wiadno wëbrac notariusza?

Nié, w niejednèch sytuacjach wèklarowanie spòdkówèch sprawów wëmógò zãloženiò sadowi sprawë i przeprowadzeniò w ji òbrëmim dowòdowégò pòstãpòwaniò. Ò drobnotach ju w pòstãpnym dzelu!

Mòsz prawné pitaniè abò tóczel, chtëren miòłbë być òbgòdòny w rodny mówie? Napiszë na adres: klebba2@onet.pl – w pòstãpnèch dzélach Prawnèch rozwòzaniów z „Pòmeraniã” mdã miòł starã òdpòwièdzc na pitania Czètiñców.

KLEBBÓW MATIS

Zamanówszy dobre przykłady

Tygo lata była goróncz – będziemy wspominać, choć może już tak będzie w kolejnych? No

a *latoś* na naszym Kociewiu działo się...

Coraz częściej nazwa regionu obecna jest we współczesnej kulturze. U nas na południu też, nie tylko w powiecie starogardzkim czy tczewskim. Kolorowe plakaty zachęcały do udziału w hucznej imprezie „Kociewskie lato z folklorem”. Po rozśpiewanych i roztańczonych grupach z Ukrainy, Turcji i nawet Meksyku radowały serca nasze Kociewianki z Jeżewa. Zespoły bawiły folklorem też w sąsiednim Chełmnie. Tak *ulażło się* nam, że za Wisłą na wzgórzach jest bardzo obecne od wieków w historii Pomorza Chełmno zwane Krakowem Północy. Choć raz w życiu trzeba tam dotrzeć, koniecznie. Natomiast na pograniczu Borów Tucholskich, w Tleniu – popularnej miejscowości wypoczynkowej, urządzono „Kociewski pokojowy festiwal muzyczny z rokowym pazurem”. Aż zdziwił mnie bliski sercu przymiotnik. Czyli region coraz bardziej ożywia się i pięknieje.

Nieraz myślę, czy byłoby tak, gdyby kiedyś nie dotarł tu wielki Kaszub dr Florian Ceynowa, co to na wieki wpisał się w dzieje Bukowca Pomorskiego, w Świeciu nad Wisłą prace swoje drukował, potem spoczął w Przysiersku. Miał świadomość regionalną, skoro i *frantówki* kociewskie zauważył. Potem inny, też wybitny – ks. dr Bernard Sychta. Na pomorskim *Kóncewju*, pracował w Pelplinie; gdy tylko tam jestem, zapalam mu światełko pamięci. Wielcy, kochani – Kaszubi! Przebudzenie, ustawienie drogowskazów – to ważne dzieła. Mądrzy regionaliści (znam takich wielu), obdarzeni dobrą miarą rzeczy, doceniają to, przypominają następcom w dziele, nie szukają podziałów, a łączą, kształtując świadomość, że wszystko, co pomorskie, mieści się w historii i barwach Polski. Trzeba ogarnąć większą przestrzeń, choć ciekawe są i opłotki, by znaleźć właściwą perspektywę.

O wdzięczności dla wielkich Kaszubów wspominałam, ale jako humanistka, gwaroznawczyni mam też świadomość, że gdyby na początku XX wieku krakowski profesor nie zadziwił się mową znad Wisły, Wdy, Wierzycy... Pewnie teraz nie cieszyłoby mnie pisanie felietonów „Z Kociewia” do „Pomeranii”.

Coraz częściej nazwa regionu obecna jest we współczesnej kulturze.

Nieraz radości przychodzą nieoczekiwane. Tak stało się na początku lipca. Mamy w Świeciu nad Wisłą zastrużone Liceum Ogólnokształcące im. Floriana Ceynowy, wyraźnie wpisane w dzieje grodu Grzymistawa, Świętopełka, Mestwina... Patrona szkoły wybrano później i bardzo trafnie. Jego format historyczny zobowiązuje. Nieliczna już grupę licealistów, którzy „kopę lat temu” zdawali tu maturę i pozostawili niezwykle ważną kronikę, spotkała się... Takie sentymentalne spotkanie po latach. Ze świata muzyki i jednocześnie greckiej wyspy Korfu dotarła zawsze pełna fantazji Bożena O., z Torunia – taki zawsze filozof i intelektualista Ryszard W., z bliskiego nam Chełmna

– Krystyna S. no i my – ze Świecia. A co w tym wszystkim jest niezwykle? Współczesna grupa licealistów z klas III i IV, która na początku wakacji, gdy reszta już buja w obłokach, zechciała spotkać się wokół *uczby* i losów dawnych absolwentów. Zrobili zdjęcia, przeprowadzili wywiady. Obecna też była dyrektorka szkoły i polonistka. Gdy wspomniano o takim pomyśle, nie mogłam uwierzyć, że jeszcze są tacy ciekawi przeszłości... Za zgodą młodzieży podaję ich nazwiska: Paulina Migalska, Oliwia Mrowińska, Marta Rusak, Marcin Krzyżanowski. Dedykuję im zdanie z *Szyfowych prac* Stefana Żeromskiego: *Nauka jest jak ogromne morze, im więcej pijesz, tym bardziej jesteś spragniony...* Patron szkoły zobowiązuje, więc obiecałam sobie, że jeszcze dotrę do nich nie tylko z „Pomeranii”, może też porozmawiamy o szczęśliwym Syzyfie...

Obiecując też w tym roku wypadło Święto Kociewia podczas Jarmarku św. Dominika. Było nas wielu, jeszcze więcej niż w poprzednich latach. Od Zielonej Bramy wędrował kolorowy pochód wesoły i huczny. Rozdawano chorągiewki, folderki. Atrakcją dla przyglądających się dzieci były postacie na szczudłach. W grupie starogardzkiej szli strojni przedstawiciele Bractwa Kurkowego. My ze Świecia mieliśmy znanego wszystkim lokalnie Krzyżaka. Ucieszyła mnie rozmowa w autokarze, że na przyszły rok trzeba będzie jeszcze bardziej się postarać, toć się nie można *dać na ludzi...* Kto zna ten zwrot?

MARIA PAJĄKOWSKA-KENSIK

KANADYJSCY STOLEMOWIE

Gail Olsheski, *Öpöwiescë z Kaszëb*
/ *The Kaszuby Stories*, Zómk
Zôbörschi – Toronto 2024

Kaszubi kanadyjscy mają swoje opowieści fundacyjne. Dla najstarszych pokoleń były to historie o ich podróży z europejskich Kaszub do Ameryki Północnej, o pierwszych doświadczeniach na ziemiach, które w połowie XIX wieku były jeszcze kolonią brytyjską, o pierwszych weselach, narodzinach i pogrzebach, które dokonywały się w osadach położonych przy drodze ku jezioru Opeongo. Następne generacje przeżywały kolejne wydarzenia i do swoich opowieści tożsamościowych włączały coraz częściej opowiastki o realiach życia w hrabstwie Renfrew. Powoli, z pokolenia na pokolenie, dziedziczone narracje rodem z europejskich Kaszub mieszały się z fabułami

o pochodzeniu kanadyjskim i tworzył się z tego ciekawy emocjonalny przekaz literacki o ludziach, którzy żyjąc w dzisiejszej Kanadzie, stale pamiętają swoją ojczyznę w Europie.

W przekazywaniu doświadczenia identyfikacyjnego kanadyjskich Kaszubów ważną rolę odgrywa Gail Olsheski (ur. 1950), autorka działająca na niwie literackiej od kilkudziesięciu lat, gdyż zaczęła publikować w języku angielskim w latach siedemdziesiątych zeszłego wieku. W polskim i kaszubskim kręgu kulturowym jej utwory nie są powszechnie rozpoznawalne. Bez większej reakcji czytelnicznej lub krytycznej wyszła drukiem jej bardzo ciekawa powieść *Co się stanie z wisienkami* (oryg. *Where the cherries end up*, 1978), która na język polski została przetłumaczona przez Beatę Janiżankę w 1985 roku i wydana w znanej serii Klub Interesującej Książki warszawskiego Państwowego Instytutu Wydawniczego. Z kolei po kaszubsku kilka lat temu (2019-2022) publikowane były w „Stegnie” jej opowiadania przełożone z języka angielskiego przez Stanisława Frymarka i Bożenę Ugowską. Teraz zaś, w 2024 roku, wychodzą w zbiorczym wydaniu zatytułowanym *Öpöwiescë z Kaszëb* / *The Kaszuby Stories*, które się ukazało nakładem Zómk Zôbörschiégö.

Zbiór opowiadań Olsheski to 12 krótkich form literackich podawanych równolegle w dwóch wersjach językowych, zaopatrzonych w *Przedstów* Dariusza Majkowskiego oraz dodatki

wydawnicze, czyli drzewo genealogiczne autorki, objaśnienia fotografii, które się pojawiły w książce, i wreszcie biogram Gail Olsheski. Wszystkie te elementy składowe tomu pozwalają dość dobrze dostrzec realistyczno-obyczajowy kontekst zamieszczonych utworów. Można zatem poddać się narratorce zbioru i jej narracyjnego głosu z zaimkiem „my”, przez co uzyska się efekt zapoznania się z ogólną, a chwilami i szczegółową charakterystyką kaszubskiej zbiorowości kulturowej. Owa zbiorowość wypracowała model swojego istnienia trochę z powodu surowych warunków życia, w jakich się znalazła, trochę z racji sytuacji politycznej i rozwiązań administracyjno-prawnych, jakie panowały w Kanadzie XIX i XX wieku, wreszcie trochę z własnego wyboru samych Kaszubów, którzy szukali dla siebie nowego i lepszego miejsca do życia. Realia opowiadań Olsheski nie są światem współczesnym, to raczej rodzaj wspomnień snutych z perspektywy lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych zeszłego wieku. Nie ma tutaj jeszcze agresywnego kapitalizmu, rewolucyjnego postępu technicznego czy liberalnych idei społecznych. Jeszcze trwała jest tradycja obyczajów przodków i nie słychać, aby podważało się znaczenie Kościoła katolickiego, choć zmiany kulturowe już nadchodzą i niektórzy z bohaterów utworów Olsheski dobrze o tym wiedzą.

Narratorka przedstawia rzeczywistość kanadyjskich Kaszub, przypo-

minając sobie czas dzieciństwa. To zaś przynosi ze sobą określone konsekwencje. Po pierwsze, powiększa się znaczenie napotykanych ludzi lub wydarzeń, przez co ukazywany świat jest intensywny, wyrazisty i jedyny w swoim istnieniu. Kiedy w zbiorze pojawia się pierwsze opowiadanie pt. *Ôpôwiescë i rozskacenia / Of stories and ecstasies* główną bohaterką, siostrą zakonną Therisitą, bardzo wyraźnie widać, jak jej cechy osobowościowe naznaczyły swą specyfiką cały okres dzieciństwa narratorki i w jak silny sposób stała się dla niej wzorcem etycznym i duchowym. W innym opowiadaniu pt. *Samôtny wilk/Lone rjeden* z mieszkańców kaszubskiej osady uosabia w oczach opowiadaczki najbardziej charakterystycznego mieszkańca całej wspólnoty: zaciętego, surowego, twardego mężczyznę, który wszystkimi siłami stara się bronić tradycji i zwyczajów przodków. W opowiadaniach występują również dzieci, z którymi narratorka dzieliła swój czas wczesnej młodości. W *Kanadijszim bobrze / Canadian Beaver* przywołuje się młodego chłopca – Piekarsciëgö, który był tyleż zajądłym, ile pechowym łowcą bobrów, czy też jego siostrę Werónkę – klasową pięknisię wprowadzającą przyjaćiółki w lokalną modę. Postacie te zapamiętane zostały w ostrych konturach osobowości i znaczących gestach, utrwalając się w narratorskiej pamięci niczym najważniejsze obrazy egzystencji.

Druga konsekwencja narracji opowiadań napisanych z punktu widzenia utraconego dzieciństwa to mityzowanie rzeczywistości. Polega to na typizowaniu i nadawaniu zwykłym doświadczeniom egzystencjalnym, przeżywanym na łonie rodziny czy grupy społecznej, znaczeń uniwer-

salnych, odnoszących się do niewzruszalnych prawd etycznych czy filozoficznych. Bardzo dobrym przykładem takiej narracyjnej strategii jest opowiadanie *Stół/Table*, w którym jeden tytułowy przedmiot skupia przy sobie życie całej społeczności. To przy nim manifestował się hierarchiczny model kaszubskiej rodziny i na nim kładzione było proste bogactwo jedzenia chłopów i robotników leśnych. Przy tym samym stole po śmierci jednego z domowników zbierali się również żałobnicy podczas pustej nocy. Opis mebla w ujęciu narratorki nie służy tutaj zatem jedynie realizmowi, lecz prowadzi ku bardziej zawiłym znaczeniom symbolicznym. Także w ponadobyczajowych kontekstach warto odczytywać opowiadanie *Gdowi zdënk/ The widow's wedding*, w którym głównym tematem jest ślub ludzi dojrzałych, wchodzących w związek małżeński po przekroczeniu 70. roku życia. Z jednej strony znajdziemy w utworze opis wielu kaszubskich obyczajów weselnych przeniesionych z Europy do Kanady, z drugiej jednak napotkamy sugestywny obraz miłości i szacunku, jakie ofiarowują sobie wzajemnie ludzie starzy. Łącznie opowiadanie świadczy, jak silną mocą są uczucia, potrzeba zrozumienia i chęć wspólnego życia.

Krótkie formy literackie Gail Olsheski to dla emigracyjnej literatury kaszubskiej (napisanej po angielsku) propozycja bardzo ciekawa. Przy docenieniu jej oryginalności, jednocześnie można ją komparatystycznie porównywać z twórczością niedawno zmarłej pisarki amerykańsko-kaszubskiej Anne R. Pellowski (1933-2023) z Winony, u której tematyka dziecięcego doświadczenia egzystencjalnego oraz opis tożsamościowego wzrastania w środowisku emigranckim są

równie ważne. Oczywiście przykłady pisarstwa Pellowski prowadzą w inną stronę, bardziej ku literaturze dla dzieci i młodzieży oraz ku wielostronnemu opisowi wrażliwości dziecięcego bohatera. Mimo to opis losów dziewczynek poznających świat wartości swoich dziadków wykazuje w realizacjach Pellowski i Olsheski wiele podobieństw na poziomie motywów i tematyki.

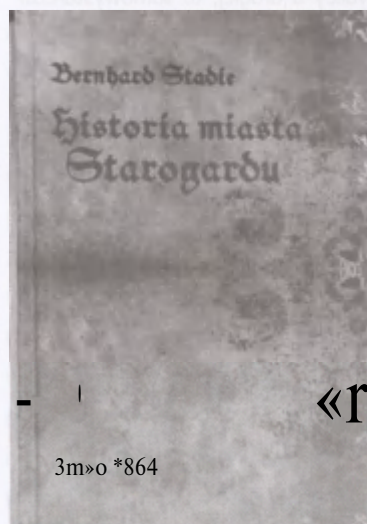
Bardzo frapującą koincydencją jest również zestawienie prozy Olsheski ze wspomnieniami Anny Łajming zawartymi w tomach *Dzieciństwo, Młodość i Mój dom*, dostępnymi również w języku angielskim dzięki tłumaczeniom autorstwa Blanche Krbeček i Stanisława Frymarka (wydanych przez Instytut Kaszubski w latach 2014-2017). Zarówno Łajming, jak Olsheski przywołują rzeczywistość, która przestała już istnieć. Enklawa kaszubska na Gochach i Zaborach u pierwszej z autorek, a Madawaska Valley u drugiej, to samowystarczalne skupiska ludzi ciężko pracujących, „stwardniałych” osobowościowo od warunków życia, z godnością jednak poświęcających się na rzecz lepszej przyszłości dla siebie i swoich rodzin. W zaskakująco bliski tematycznie i stylistycznie sposób dwie różne literatki ukazały, jak w wyglądała miłość do ziemi rodzinnej, własne domostwo, członkowie rodzin i najbliższe środowisko. Taka sytuacja wskazuje na pewną trwałość i tradycjonalizm kaszubskiego modelu uczestniczenia w świecie.

Gail Olsheski to autorka, która w dzisiejszej rzeczywistości kulturowej opisała, jak wyglądało życie Kaszubów w Kanadzie przed kilkudziesięciami laty. Zarysowała początek procesów cywilizacyjnych, które dzisiaj są bardzo silne i ukazują się w for-

mach wielokulturowości, liberalizmu, globalizmu oraz indyferencji. Nie omijają owe zjawiska także i społeczności kaszubskiej w Kanadzie. Można oczywiście zaklinać rzeczywistość i snuć mity o niezmienności, czystości czy prawdziwości kaszubszczyzny w prowincji Ontario, lecz Olsheski sygnalizuje w zbiorze *Ôpôwiescë z Kaszëb / The Kaszuby Stories*, że procesy modernizacyjne działają już i wśród potomków dziewiętnastowiecznych kaszubskich osadników. Jej opowiadania są jednak dowodem, że kanadyjscy stolemowie mając do wyboru „silne”, atrakcyjne języki i wzorce kulturowe, wciąż cenili dawność, rodzimość i swojskość. Na ile jest to możliwe współcześnie, powinien sobie odpowiedzieć czytelnik tych opowiadań.

DANIEL KALINOWSKI

SPACER PO HISTORII STAROGARDU

Bernhard Stadie, *Historia miasta Starogardu*, tłum. Dariusz Kaczor, wyd. Muzeum Ziemi Kociewskiej, Starogard Gdański 2023

Wydana przez lokalną oficynę starogardzką Fr. Kienitza (druk u Ch. Grigoleita) w 1864 roku praca *Geschi-*

chte der Stadt Stargard wyszła spod pióra miejscowego rektora szkoły miejskiej i zarazem kaznodziei parafii ewangelickiej Bernharda Stadiego (1833-1895). Wobec braku dostatecznej bazy źródłowej oparł ją autor głównie na wzmiankach w ówczesnie dostępnej literaturze historycznej, ograniczając się zasadniczo do ukazania dziejów Starogardu w czasach krzyżackich oraz w epoce I Rzeczypospolitej do jej upadku w 1772 roku, wzmiankując jedynie pobieżnie o losach miasta od momentu włączenia do Prus. W tej postaci praca Stadiego przyjęta została jako dysertacja wystarczająca do przyznania autorowi w 1865 roku tytułu doktora filozofii przez uniwersytet w Jenie.

Jako pierwsza w piśmiennictwie historycznym tamtej epoki monografia Starogardu zyskała uznanie o tyle, iż sięgano do niej w każdym czasie, ufając merytorycznym walorom niewielkiej w sumie książki, w której odnajdywano interesujące fragmenty dziejów, ujęte w opowieść kreśloną obrazowo, emocjonalnym stylem kaznodziei, bez obciążenia narracji nadmiernie uczonym tonem. Wobec wciąż ubożego piśmiennictwa na temat przeszłości miasta jeszcze w 1928 roku Jan Buchholz, publikując *Królewskie miasto Starogard -stolicę Kociewia*, najdawniejsze karty dziejów przejął z pracy Stadiego (nawet nie podawszy jego imienia), a za nim to samo czynili kolejni autorzy. Dziejopisarstwo starogardzkie, świadomie i z konieczności, właśnie na publikacji Stadiego uzyskało swój zasadniczy fundament. Obecne wydanie jego pracy w polskim tłumaczeniu Dariusza Kaczora znacznie ułatwi kontynuowanie tej tradycji.

Inicjatywa wydania reprintu (pełny tytuł: *Historia miasta Starogardu z licznych dotąd niepublikowanych*

źródeł archiwalnych, dawnych kronik oraz wielkich dzieł historycznych, które zebrał i opracował Bernhard Stadie – drugi pastor ewangelicki i nauczyciel klas realnych szkoły miejskiej w Starogardzie wraz z przyczynkiem do dziejów powiatu) w przekładzie na język polski podyktowana była zapewne kilkoma przesłankami. Główną niewątpliwie była ta, iż publikacja stanowiła podstawową pozycję w bibliografii prac dotyczących dziejów miasta, chociaż ze względu na jej niełatwą dostępność (nieliczne biblioteki, zbiory prywatne) oraz formę poligraficzną (czcionka gotyk) współcześnie mało wykorzystywaną przez potencjalnych zainteresowanych. Doraźnie korzystano też z tłumaczeń różnych translatorów. Innym powodem upowszechnienia przekładu był zamysł wprowadzenia do szerszego obiegu czytelniczego tej legendarnej wręcz pozycji – na dziś i w przyszłości. Znaleźnieniu sponsorów (Urząd Gminy, przedsiębiorstwa STARKOM, STAR-WiK) urealniło ten projekt, a sama promocja książki sfinalizowała to szczytne dzieło. Odbędzie się ona w Miejskiej Bibliotece Publicznej im. ks. B. Sychty w Starogardzie Gd. w czerwcu tego roku. Uczestnicy spotkania mieli okazję poznać też szczegółową biografię Bernharda Stadiego – autora *Dziejów* i kilku innych prac historycznych, którą przedstawił Ryszard Szwoch. Stadie był wszak postacią niepospolitą, zarówno jako duchowny starogardzkiej wspólnoty protestanckiej w połowie XIX wieku, jak i w późniejszych latach – po opuszczeniu Prus Zachodnich.

Wobec wymogów współczesnej historiografii książka Stadiego nie obroni się, jednak dla czytelnika ma nie mały walor jako ciekawa opowieść

o miejscach i ludziach, dzięki indeksowi zawartemu w jej polskim tłumaczeniu łatwo odnajdywanych na kartach *Dziejów*. Pewnie też zdziwi niejednego, co sygnalizowano na i po promocji książki, rażące w polskim tłumaczeniu tytułowanie autora na karcie tytułowej „drugim pastorem”, podczas gdy był on jedynie kaznodzieją (*Predigei*), jak to sam zaznaczył w oryginale swej pracy. Zdumiałby się na pewno, skąd w *Przedmowie* jego pióra (z 1863 roku) *Pr. Stargard\ui\est* Starogardem Gdańskim (sic!, str. 17).

O tych i innych ciekawostkach czytelnik wydanej obecnie (pod red. Mariusza Brodnickiego) przez Muzeum Ziemi Kociewskiej książce Stadiego poduma, wertując jej stronicę z uwagą, na jaką zasługuje ten spacer po historii miasta.

RYSZARD SZWOCH

WIECZNY CHŁOPIEC

Stanisław Janke, *Bënë buten*,
Wydawnictwo Region,
Gdynia 2023

Literatura kaszubska jak każda z literatur narodowych podlega tym samym procedurom interpretacyjnym,

a w związku z tym można podjąć się opisu dominujących w niej motywów i tematów. Już Andrzej Bukowski, a w ślad za nim Jerzy Samp czy Jan Drzeżdżon wyznaczali powtarzające się ujęcia narracyjne z takimi tematami przewodnimi, jak *rodnô zëmia* czy *rodnô mowa*. W nowszych opracowaniach, np. w dyskursie antropologii literatury, jak prezentuje to Adela Kuik-Kalinowska, pojawiają się bardziej wnikliwe analizy kreacji postaci mężczyzn (dumny, sprytny, rycerski, wierny, słaby) czy kobiet (zakochana, matczyna, dzielna, agresywna, pro-rocza, boska). I właśnie w nawiązaniu do przedstawionych w literaturze kaszubskiej postaci mężczyzn warto zastanowić się nad prozą Stanisława Jankego, a zwłaszcza nad jego najnowszą powieścią *Bënë buten* wydaną w zeszłym roku przez gdyńskie Wydawnictwo Region.

Głównym bohaterem utworu Jankego jest mały chłopiec Czesław/Czeszk, przedstawiany od czasu wczesnego dzieciństwa przez wiek przed-szkolny i szkolny aż do egzystencjalnej cezury, czyli nagłej śmierci ojca. Precyzyjnie rzecz ujmując, bohater nie tyle jest przedstawiany, co sam opowiada o swoich doświadczeniach i emocjach niczym w jakimś specyficznym pamiętniku. Opisywane zdarzenia stają się przez to intymne, uczuciowo bliskie, oczywiście bardzo ważne, a przez to czytelnik jest wówczas skłonny dużo głębiej zaangażować się w losy protagonisty. Najbardziej dawnym wspomnieniem głównego bohatera/narratora utworu jest wizyta z matką u wiejskiej pielęgniarzki, kiedy otrzymywał lecznicze zastrzyki. Czeszk był bowiem chłopcem delikatnego zdrowia, wrażliwym i bardzo mocno związanym emocjonalnie ze swoimi rodzicami. Owa więź z rozdziału na

rozdział wzmacnia się w rozlicznych sytuacjach życia rodzinnego, w codziennym życiu i w uczestniczeniu w wiejskich wydarzeniach. Chłopiec obserwuje pracę ojca szewca, patrzy na matkę dbającą o dom i domowników, napotyka krewnych i wchodzi w bliższe relacje ze znajomymi ze wsi. Niemal cały czas dzieciństwa chłopiec spędza w rodzinnej wiosce, gdzieś na południowo-zachodnich Kaszubach, z rzadka wyruszając z kimś dorosłym do innych miejscowości, w których żyją krewni. Choć w powieści nie odnajdziemy nazw realnie występujących osiedli ludzkich, to można dopatrywać się w nich odbłasku Lipusza, Bytowa i okolicznych wiosek, co daje asumpt do odczytywania utworu w nurcie autobiografizmu.

Zarysowana w *Bënë buten* przestrzeń postrzegana jest oczyma dziecka, dla którego wszystko wokół ma posmak nowości, odkrywającej się w coraz to innych elementach życia. Chłopiec poznaje coraz to szerszy krąg rzeczywistości, najpierw rozszerzając wiedzę o własnym domu, później spotykając się z rówieśnikami na terenie wioski, w lesie i na polach, wreszcie trafiając do większych zbiorowisk społecznych, jak szkoła, w których próbuje się odnaleźć ze swoją cichością i delikatnością. Przedstawiany przez dziecięcego narratora świat nie jest nadzwyczajny i nie posiada w sobie magicznego nastroju. Jest raczej bogaty w szczegółach materialnych, nie zaś groźny w swoim funkcjonowaniu. Czeszkowi wiele spraw wydaje się niezrozumiałych, ale nie powoduje to panicznego lęku przed życiem. Mimo że boi się straży pożarnej, już po pierwszej przejażdżce wozem strażackim jego obawy znikają; kiedy przylepia się do niego pijawka, jest zaniepokojony, lecz reakcja bliskich zupełnie go uspokaja;

wreszcie oglądanie niestosownych obrazków w książkach dla dorosłych wzburza mu myśli, ale nie deprawuje jego umysłu i naiwności. Chłopiec chłonie mnóstwo bodźców zewnętrznych, ale nie potrafi jeszcze ich głębiej osadzić w wewnętrznym systemie wartości. Może zresztą trudno oczekiwać, aby taki system w nim istniał, skoro ma dopiero kilka, a pod koniec powieści zaledwie kilkanaście lat życia. Jest co prawda w stanie zanotować sporo szczegółów, a to ze sfery obrzędowej (np. wygląd świąt bożonarodzeniowych) albo obyczajowej (np. relacje interpersonalne w szkole), nawet kulinarnej czy odzieżowej, ale czyni to na zasadzie zwykłego reagowania, nie zaś przemyślnych wyborów.

I w takim momencie można zastanawiać się, czy figura Czeszka wykreowana przez Jankego w *Běně buten* jest prawdziwie interesująca? Co jest w niej nowego, jeśli ją porównać z figurami rodem z prozy Aleksandra Majkowskiego (Remus jako chłopiec żyjący na Pustkach), Józefa Ceynowy (losy wiejskiego chłopaka z powieści *Marcin i jego czas*) czy Stefana Fikusa (doświadczenia chłopca z powieści *Dola młodego Skowrona*)? Czy Jankę potrafił rozwinąć choćby własne pomysły zawarte w jego wcześniejszych epickich utworach napisanych po polsku czy kaszubsku? Czy wyzyskał zarysowane w swojej najnowszej powieści momenty napięć fabularnych, choćby co młodociany bohater *Běně buten* wyniósł ze swojego doświadczenia szpitalnego? Albo czy Czeszk przemyślał sytuację, kiedy nieomal się utopił? Na ile głęboko uczestniczył w nabożeństwach kościelnych albo odczuł chorobę psychiczną swojej matki? Na te pytania otrzymamy w najnowszej powieści Jankego bardzo skrótowe, banalne i schematyczne

odpowiedzi. Wychodzi na to, że Czeszk jest może i wrażliwy na świat zewnętrzny, ale niekonieczne refleksyjny w świecie wewnętrznym. Potrafi więc na wiele pytań odpowiedzieć, ale nie potrafi ich zadać.

Szczególnie mocno doskwiera w rysie psychologicznym i mentalnościowo-światopoglądowym literackiej postaci chłopca jego uboga wyobraźnia. Jakby nie miał marzeń, snów, wierzeń i projekcji... Jakby dzieciom nie zdarzały się duchowe wglądy, poruszające wyobrażenia co do rodziców, szkoły czy Kościoła. Albo odwrotnie: jakby nie były okrutne wobec zwierząt, nie oszukiwały rodziców czy po prostu nie czyniły zła. Tych wszystkich aspektów dzieciństwa w *Běně buten* nie odnajdziemy. Może i nie musiały się w utworze w ogóle pojawić, jeśli utwór miał być przykładem literatury idealizującej i przedstawiającej świat dzieci przed ich doświadczeniem bólu i śmierci... Ale czy na pewno taki był zamysł artystyczny w powieści?

Powieść Stanisława Jankego ma ciekawy oraz intrygujący tytuł. Mimo zbieżności w brzmieniu i semantyce wyrazów na pewno nie można tutaj znaleźć związków ideowych z nazwą międzywojennego czasopisma „*Běně ě buten*”, inspirowanego przez Friedricha Lorenza. Natomiast dla powieściowego miana *Běně buten* uzasadnienie jego użycia można zauważyć w jednej ze scen, kiedy bohater kaszubskim powiedzonkiem *běně buten jō nĕkóm ruten* wprowadza w zakłopotanie gdańskich letników, którym się wydaje, że rozumieją kaszubszczyznę. Jednakże pojedyncza sytuacja w fabule utworu to zbyt mało, aby opatrywać nią wszystkie powieściowe postacie i wydarzenia. Wydaje się zatem, że tytułowa formuła *běně buten* to narratorska chęć jednoczesnego odwo-

rowania rzeczywistości zewnętrznej i wewnętrznej, w jakich sytuowany jest główny bohater. To dążenie do opisu wypośredkowanego, próba wskazania, że z jednej strony Czeszk przekształca się w wymiarze życia biologicznego, na tle rodziny, grupy rówieśników, świata szkoły i społeczeństwa, oraz ze strony drugiej, że zmienia się również jego rozumienie, pogłębia postrzeganie rodziców, znajomych i oczywiście samego siebie. Po lekturze powieści trzeba jednak zauważyć, że z zamysłu koncepcyjnego *běně buten* tylko druga z części została zrealizowana bardzo dobrze: bohater ocalał w swojej świadomości mnóstwo składników otaczającej go rzeczywistości zewnętrznej. Jednakże pierwsza z części znaczeniowych tytułu powieści zaistniała jedynie sładowo, naskórkowo i blade. Bohater nie zrozumiał zachowań dorosłych, nie pojął własnych reakcji i nie odkrył głębszego znaczenia pojawiających się wydarzeń. Mogłoby to nastąpić, gdyż – jak udowodnił to Jankę w swojej dużo wcześniejszej powieści *tiskawica* – młody człowiek potrafi pozaracjonalnie, dzięki przeczuciom, wrażliwości i intuicji, wnikać głębiej w siebie i wyzwolić dojrzałego ja. Jednak w najnowszej powieści Czeszk to jeszcze jeden kaszubski chłopiec, który przechodząc przez doświadczenia, niewiele się nauczył, a jeśli już – to głównie bezpiecznego zachowania się w życiu społecznym, bez większego wysiłku pracy intelektualnej lub duchowej. Istnieje niebezpieczeństwo, że taki zostanie w życiu dorosłym. Czy będzie kolejnym wiecznym chłopcem? A może zbuduje w sobie odpowiedzialność? Co z jego reakcją na aktualność i wyzwania współczesności? Jaka męskość wyłoni się z chłopca?

DANIEL KALINOWSKI

ö czim przëbôcziwô gôrszc sztradowégô piôsku

Ö plastikówëch bûdlach abö nézkach pö cygaretach, ö papiorach i co tam jesz świni nasze sztradë, tej-sej je czëc przë leżnoscë rozmajitëch akcjów zbiëraniô smieców. Wiele mni môżemë sã doznać w mass-mediach ö tim, czegò ni ma widzec, czegò nicht nie sprzątô, to je ö mikronôkalënach, ôsoblëwie ö mikroplastikù. Dzysô w naszym nòrcëku nié ô żëwim, le ô tim, co żëwémù szkôdzy.

Ni ma nato równy miarë. Dlôjednëch mikroplastikto zdebôlczë mniészë jak dwa milimétrë, abö i nawet jesz mni, wedle jinëch kask wiakszë. Wôżné, żebë nie dało jich widzec. Na świece je jich z kôżdym rokã wiacy a wiacy. Mikroplastik nalëzemë w mòrzach, jëzorach a rzëkach, w lëfcë, glebie i corôż czãscy w jëstku. Öd mikroplastikù nie sã wôlnë téż nasze pòłniowôbôłtowë sztradë. W 2022 r. badërowie z Institutu Oceanologie Pòlszczi Akademie Nôùków, co mô sedzba w Sopôce, öpùblikôwelë articele prawie ö tim jiwrze.

Próbëzi piôskù wzälë w 11 placach öd wschôdnégô kraju Pòmòrszczégô Wikù do Wiślany Dardzi, w tim pôrã z Kaszëb. Mikroplastik trafilë wszãdze, równo, czë sprôwdzalë sztradë krótkò trzëgardowëch pòrtów, czë ten snôzi a cëchi w Słowińszim Nórôdnym Parkù. Wszãdze górã bëłë drobnë nitëzi plastikù (strzédno jãż 97%), do tegò wiacy jak pòłowa mia miodro-czôrnã farwã (dosc pòdobné wëniczi dostelë niejedny badërowie wjinëch placach). To pòkazëje, że plastikowë mikronôkalënë nie pòchôdzą z nôblëższëgó ókóló, le wãdrëją w strzôdowiskù na rozmajitëch distansach. Na sztradë trôfiãją z wódë, kó téż halô je wiater. Wedle badërowaniô strzédno w jednym kilogramie pòłniowôbôłtowégô piôskù bëło öd 118 do 1382 drobinów mikroplastikù. Dlô przërównaniô w mórsczi wódze (próbëzi wzaté krótkò brzegù) maksymalno 2,7 drobinów na liter. Pòdobné wëniczi dostelë jiny badërowie w jinëch mólach Eùropë.

Badërowie z IÖ PAN nie nalëzëlë ódpowiescë, co kònkretno je zdrzôdlã mikroplastikówëch nòkalënów nalazëlëch na naszich sztradach. Kò jinë nôùkowë dokażë dôwają nama szlachë do domerkaniô sã. Jednym sã ökrátë. Tec na naszim mólüm Bòlce (nawet nié 1,2 promila wiëchrzëznë mórsczi wódë na Zemie) kòncentrëje sã kòl 15% całëgó światowégò mórsczégò transportu. Pòstãpnym zdrzôdlã je rëbaczenië a mùtkarstwò – stórë sęcë, pòwrózła, żilczy itd. Swòje doszmërgiwô turistika. Kó nôwiacy mikronôkalënów dochódó z ładu, ôsoblëwie wiele przënôszają rzëczy. Tu wórt nadczidnac, że wódã odprowadzonô z jednégó le praniô ruchnów w pralce môże niesc nawet pôrã tësãców mikroplastikówëch nitków. Ta jidze do óbczëszczalniów, a stamtãdka pòżni rzëkama do mórzów. A to leno jedno z wielë ładowëch zdrzôdlów mikronôkalënów w mòrzach.

Badërowania IÖ PAN nieödkrëłë nowégò, pòkòzałë równak skalã zjawiszczã, a téż pòcwierdzëlë, że ni ma ju na świece czëstëch placów. Zemla, w tim nasz Bòłt, to jeden òrganizm. Më, chtërny jesmë jëgó dzëłã, ju öd wielë lat bezrefleksyjno gö trëjemë. Przë leżnoscë trëjemë samëch siebie. Mikroplastik je pòdezdróny ö wpłiw na rost lëczbë chórëch na reka, zwikszenië niepłodnoscë i czile jinëch chórôsców. Czas, żebë më przëszëlë do se, ju dówno minãł, nawet czejbë më wszëtcë szmërgnalë plastik w cemny nòrt, jeszprzez wielë lat jëgó mikrodebełka bada nama wdórzałë stórã głëpôtã.

PD

WEJROWO, KASZĘBĚ. SZUKAJĄ KASZĘBSCZICH UŹWÓRCÓW

Muzeum Kaszëbskô-Pòmòrszë Pismieniznë i Mùzyczë we Wejrowie rëchtëje stójny wëstòwk tikający sã kaszëbsczégò jãzëka w lëteraturze i mùzyce, chtërën wëfùlëje rum wejrowsczégò pałacu. Na wëstòwkù mają bëc prezentowóny wszëtcë ùtwòrcowie, co dzysdnia piszą w kaszëbsczim jãzëku.

Dłòte MKPPiM prosy àutòrów i àutòrczi dokazów, jaczé bëłë pùblikowóné równo czedë pò kaszëbskù, ó wëfùlowanié specjalny ankëtë, jakò je na starnie https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSd35vbinEToxOvUOEXmaf5sBO_hTeWFOo-By401-EsX-WXwROW/viewform?usp=sf_link.

W ankëce są przede wszëtczim pytania ò personowé pòdòwczë. Òkòma tegò mùsz je m.jin. wpisać wëbrónycytat ze swòjégò ùtwòrstwa, jaczë bądze zaprezentowóny na wëstòwkù, a téż wëbrać lëteracczé abò mùzycznë òrtë, w jaczich twòrzą ùsòdzcë.

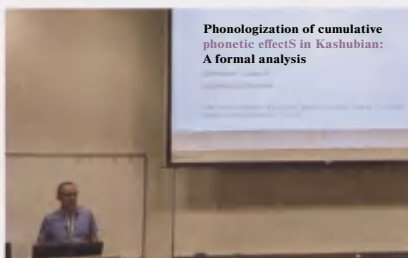
Jak czëtómë na starnie www.muzeum.wejherowo.pl, dò to mòżlëwòtã robòtnikóm Muzeum pòkòzaniò àutòrów na wëstòwkù i pòmòże w trzimanim kòntaktu òb czas realizacjé projektu.

Ròczimë tej kaszëbsczich àutòrów i àutòrczi dò zgłòsiwaniò sã dò MKPPiM i wëfùlowaniò ankëtë.

RED.

PROVO. Ò KASZĘBSCZIM ÒBCZAS SŁOWIAŃSZI KONFERENCJE W UTAH

W dniach 15-17 zëlnika w Brigham Young University w Provo w stanie Utah (USA) bëło 19. coroczne zëndzenie słowiańszë lingwistyczny stowòrë, na jaczim dr hab. Bartłòmién Czaplëc-

czy z Institutu Anglisticzi Warszawszëgò Òniwersytetu wëgłòsył prelekcjã pòd titlã „Phonologization of cumulative phonetic effects in Kashubian: A formal analysis”. Bądëra a wielelatny bëtnik Latny Szkòlë Kaszëbsczëgò Jãzëka òmówił historyczny rozwij samòzwàków w kaszëbsczim jãzëku na tle jinszych słowiańszich jãzëków ò przedstawił gò w ùjmiñacu dzysdniowëch jãzëkòznòwczich teòriów tikajacëch sã foneticzno mòtiwówóny jãzëkowi zmianë.

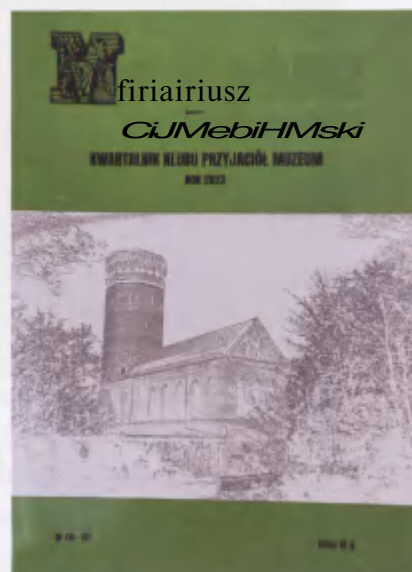
Kaszëbsczë jãzëk òdròżniwò sã òd pòlsczégò m.jin. rozwijã tzw. jerów (krótczych samòzwàków). W òbëdwùch jãzëkach mùszëbnym kòntekstã dlò ùchówaniò jerów bëła òtemkłò szlabiza. Równak w kaszëbiznie jerë, zëbë òstac ùchówóné, dodatkòwò mùszãlë bëc bezpòstrzédno przed zwàcznym spòłzwàkã. Kòntekst taczë je definiowóny jakò kùmulatiwny, bò wëmògò pòjawieniò sã jednoczasno dwùch warënków. Warszawszë bądëra zaprezentowòł analizã ùchówaniò i ùtratë jerów w kaszëbsczim jãzëku przë ùżëcim teorie, chtërna zakłòdò dostãp fònologie dò pòdòbnych fòneticznëch informacjów, taczich jak kòntekstualnë wzdłużenie samòzwàków w òtemkłi szlabize, w mòcnym metrikalnym pòłożeniu ò przed zwàcznym spòłzwàkama.

PAUL WICZIŃSKI

CZŁUCHÓW. TRZY DEKADY „MERKURIUSZA”

W zamkowym anturażu Muzeum Regionalnego odbyła się prezentacja najnowszej edycji (numery 114-117) „Merkuriusza Człuchowskiego” – kwartalnika Klubu Przyjaciół Muzeum.

Spotkanie miało charakter jubileuszowy, jako że tytuł ten ukazuje

się nieprzerwanie od trzydziestu lat. Zawartość czasopisma przedstawił redaktor naczelny dr Marian Fryda. Człuchowski regionalista przypomniał téż sylwetki współtwórców periodyku i ukazał rys jego historii. Nie zabrakło jubileuszowego tortu.

Ad multos annos, autorzy i wydawcy „Merkuriusza”!

KMJ

WEJROWO. BÓG ATI PROGRAM SYMPOZJUM RKJ

W dniach 28-29 czerwińca w Muzeum Kaszëbskô-Pòmòrszë Pismieniznë i Mùzyczë bëło XVIII Sympòzjum Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. legò pòwòdnò téma to „Kùlturowé znanczi Kaszëb”. Pierszégò dnia nòlëżnicë RKJ i wielny gòsce wësłëchelë referatu Marka Cybùlszczégò i Darka Majkòwzczégò „Bezzmiłkòwë i lëché fòrmë w kaszëbsczim lëteracczim jãzëku”. Pòtemù wësłapiła Joana Ginter, chtërna gòda ò tekstach, co sã pòjawiłë òb czas Kaszëbsczégò Diktanda („Kaszubskie dyktando jako tekst pułapka. Analiza

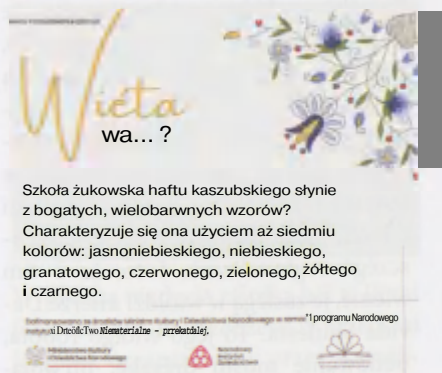
spodziewanych trudności i popełnionych błędów – na wybranym przykładzie”).

Drëdzi dzień sympòzjum zacząła Adela Kuik-Kalinowskô, jakô ôpowiadała ô symbolice w kaszëbsczi kùlturze i lëteraturze. Pô ni swój referat ô białkach w kaszëbsczi lëteraturze wëgłosza Elżbieta Bugajno. Ôb czas pôreny sesji wëstapilë jesz: Daniël Kalinowski, chtëren gôdôł ô lëteracczim môtowie kônia i kùczra, Adóm Lubócczi ô grifie jakno symbòlu Kaszëb, Eugeniusz Prëczkòwsczi ô zrzeszińcach: Sztëfanie Bieszkù i Janie Rómpsczim na spòdlim jich kòrëspòndencji do ks. Fracëszka Grëczë, a Bòżena Ugówskô ô ùtwòrstwie GailOlsheski. W pòsobnym dzëlu sympòzjum swój referatë wëgłoszëlë: Mark Cybùlszi („Porównanie elementarza kaszubskiego z kociewskim”), Dušan Paźdzerszi („Projekt komparacji działań w zakresie polityki językowej na kaszubskim obszarze językowym i innych obszarach słowiańskich”), Piòter Dzekanowsczi („Kaszubskie neologizmy z dziedziny geografii”), Danuta Stanulewicz („Nazwy barw w języku kaszubskim – skojarzenia i prototypowe odniesienia”). W óstatny sesji ôb czas XVIII Sympòzjum RKJ Tomòsz Fòpka ôpòwiëdzôł ô môtowie matczy w kaszëbsczi mùzyce, Karolëna Serkòwskô-Secechòwskô ô kaszëbszczich lëdowëch instrumentach, Eugeniusz Prëczkòwsczi ô żëcym i dziejanim Tónë Ôbrama, a Klebbów Matis ô prawno-karny ôchronie Kaszëbów jakno etnicznégò karna.

Wszëtczë wëgłoszonë referatë bądą ôpùblikòwónë w „Biuletynie Radzëznë Kaszëbszczégò Jazëka”.

RED.

KASZUBY. POWSTANĄ NOWE WZORNIKI HAFTU

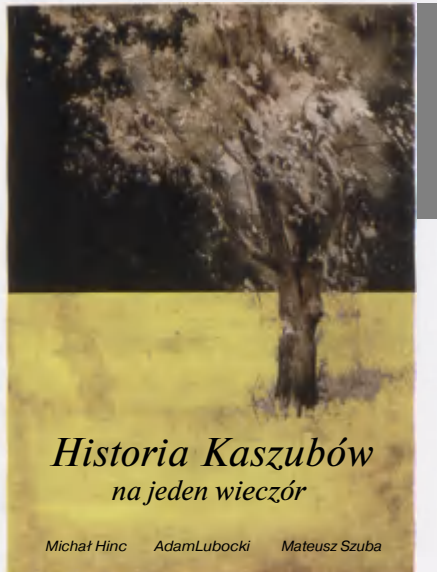
Fundacja Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego otrzymała dofinansowanie na realizację zadania pn. „Wydanie teczki z wzornikami haftu kaszubskiego” w ramach programu „Niematerialne – przekaz dalej” Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Efektem projektu będzie opracowanie nowych wzorów szkół haftu kaszubskiego, dostosowanych do współczesnego zapotrzebowania. Stworzą je członkinie Klubu Siedmiu Kolorów działającego od połowy lat 70. XX wieku przy Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim w Gdańsku. Fundacja wyda również teczkę haftu z tymi wzorami.

Jak czytamy w uzasadnieniu wniosku o dofinansowanie: *Realizacja zadania przyczyni się do zaspokojenia potrzeb społeczności regionalnej w zakresie dostępu do współczesnych wzorów haftu kaszubskiego przygotowanych zgodnie ze sztukę opracowywania wzorów haftu kaszubskiego pod nadzorem osób zajmujących się tematyką haftu kaszubskiego zawodowo.*

Program „Niematerialne – przekaz dalej” realizowany jest ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

RED.

WEJROWÔ. Ô NASZI HISTORIE PÔ NASZEMU

W Mùzeùm Kaszëbskô-Pòmòrszi Pismieniznë i Mùzyczki we Wejrowie pòmalë kuńczy sã robòta nad tlómaczenim na kaszëbsczi jazëk ksążëci *Historia Kaszubów na jeden wieczór*.

Utwòrcama ti publikacji sã trzej historie spartaczony z wejrowsczim mùzeùm: Michòł Hinc, Adóm Lubócczi i Mateusz Szuba. Pókazywają oni dzeje Kaszëbów przede wszëtczim z pòzdrzatkù na żëcë zwëklëch lëdzy i z kaszëbszczégò pònkту widzeniù. Ksążka je pòdzelonô na sztëre partë: Pòmòrzë w pògańsczim czãdze, Strzëdnówiekówë Pòmòrzë, Kaszëbi w nowòżëtnym czãdze, Kaszëbi w XIX i XX wiekù.

Ju wnetka bądze mòżlëwòta czëtanio *Historii Kaszubów na jeden wieczór* pò kaszëbskù.

– Chcemë, bë ksążka, jakô pòtkala sã z zainteresowaniem czëtińców, bëła tész wëdónô w rodney mowie. Zarô kaszëbsczi tekst trafi do jazëkówi kòrektë. Jesz latos, wiera ôb jesëń, publikacjô pùdze do smarë. Na spòdlim ti ksążëci chcemë zrobić tész cykl wëkładow – gôdô Adóm Lubócczi, chtëren tlómacził publikacjã na kaszëbsczi.

RED.

PLÓTOWÔ. MIONOWI DZËN BÔROWI COTCZI

Ósmi róz 15 zëlnika Zòpadnokaszëbsczë Mùzeùm w Bëtowie zòrganizowało w Plótownie Mionowi Dzëń Bôrowi Cotczi. Latos do Domòctwa Stip-Rekòwsczich w Plótownie (òddzëlu bëtowsczczégò mùzeùm) zjachało wiacy jak pól tësaca lëdzy. Na binie zaspiewalë dwa karna: Płomikòwë Nótëczki z Tëchómka i Sami Swòji z Tëchómia, a czile szpòrtów pò kaszëbskù ôpòwiëdzôł Gabriël Brëza.

Na ôdwiëdzajacëch żdalë rozmajitë warkòwnie: grónkarsczë, pleceniò wiònków, robiëniò wiklinowëch kòszów, malowaniò na dëlach i na taszach. Pójawilë sã lëdowi żłobiarze,

kółta wieszcich gōspōdēniów i jinszi wēstōwcē.

Nie zafelało i jestkū. Chlėb przedōwała Karolėna Bōber i młodi ōgniarze z OSP w Płótowie, chtėrny zbiėrelė dėtēzi na stanicā dlō swōji jednostci. Długō rėga lėdzy stojała do Płótowszczich Bōrowėch Cotkōw, chtėrne czāstowałė zupama, chlebā ze szmōłtā, salōtkama i miodnoscama. Młodszi baro chātno szpacėrowelė z alpakama i lamama z Fūndacjie Alpaczi na Kaszėbach.

ŁZ

JASTARNIŌ, WARSZAWA. SOBŌTKA NA LĒSCE UNESCO

Ōdj. <https://niematerialne.nid.pl>

Sobŏtka z Jastarnie ōstała wpisōnō na Krajewā Lėstā Niematerialny Kūlturowi Spōdkōwiznė UNESCO. Je to pierszi zwėk z nordowėch Kaszėb, jaczi pŏjawił sā na ti lėsce prowadzony przez Minysterstwō Kūlturė i Nōrodny Spōdkōwiznė wspōł z Nōrodnym Institutā Kūlturė. Jastarnicczzi zwėk je wpisōny pōd numrā 103 z taczim ōpisėnkā:

Wyjątkowość zwyczajów na Półwyspie Helskim polega na tym, że rok obzędowy jest tu związany z rytmem morza, a nie z ogólnokrajowymi świątami agrarnymi. Tutejsi mieszkańcy, zwani Mórzanami, czerpią również z tradycji marynarskich. Życie rybackie wymaga pracowitości, wiedzy i szczęścia, dlatego tutejsza ludność cechuje się przesądnościami. Codzienne i świąteczne rytuały, zwłaszcza podczas Sobŏtki, podkreślają symbolikę ognia, który daje ciepło, bezpieczeństwo i chroni przed złem.

Dla rybaków z Jastarni sobŏtkowy ogień miał wręcz moc oczyszczającą. Tradycyjnie tylko w tym ogniu palono zużyte sieci, co podkreślało ich szczególne znaczenie. Był to zwyczaj praktyko-

wany w czasach, gdy sieci wykonywano z włókien naturalnych (do końca lat 70. XX wieku). Obecnie, gdy są one produkowane ze sztucznych, syntetycznych materiałów, zaprzestano tego rodzaju praktyk.

Współczesna Sobŏtka w Jastarni to widowisko łączące stare i nowe rytuały, głównie z lat 80. i 90. XX wieku. W Jastarni Sobŏtki obchodzone są 23 czerwca, w wigilię św. Jana Chrzciciela. Tradycyjnie rozpalany jest symboliczny ogień w beczkach na wysokich drągach, co ma naśladować światło latarni morskiej. Dawniej nieuczciwi mieszkańcy wykorzystywali te ognie do zwabiania statków na mielizny w celu rabunku. Współczesne uroczystości nawiązują do tych pirackich tradycji poprzez symbolikę i stroje. Część uczestników wierzy, że ogień w beczce niszczy zgromadzone zło. Obecnie taka forma palenia sobŏtkowego ognia konsekwentnie zachowana jest tylko w Jastarni. Mieszkańcy innych rybackich miejscowości ograniczają się do palenia na plażach naziemnych ognisk.

Dawniej przygotowanie sobŏtkowej ceremonii było obowiązkiem młodzieży męskiej z rocznika poborowego. Obecnie zajmują się tym 19-latkowie, zarówno chłopcy, jak i dziewczęta, którzy przejmują zadanie rok wcześniej od starszego rocznika. Przygotowania trwają rok i obejmują wybór lidera, przydzielenie ról oraz planowanie techniczne i strojów.

Współczesna Sobŏtka w Jastarni zaczyna się o godzinie 20.00. Mieszkańcy i turyści zbierają się na placu przy skrzyżowaniu ulic Mickiewicza i Bałtyckiej, by w korowodzie przejść przez udekorowane ulice. Korowód prowadzi Rybacka Orkiestra Dęta z Jastarni, za którą jedzie wóz z drągiem i beczką. Nad Zatoką, na Placu Sobŏtkowym, 19-latkowie ustawiają drąg z beczką i strzelają rakiетnicami, próbując wzniecić ogień. Bohaterem wieczoru zostaje ten, komu się to uda.

Wpisanie Sobŏtki z Jastarnie na Lėstā Niematerialny Kūlturowi Spōdkōwiznė UNESCO bėło mōżlėwė dzāka starŏm Stowŏrė Kūlturowi Spōdkōwiznė Szlachā Nordė [Stowarzyszenie Dziedzictwa Kulturowego Szlakiem Pŏłnocy]. Wniosek ōstŏł zrėchtowŏny przez Mirosława Kūklika we wspŏłrŏbŏce z Elżbiėtā Szwedkŏ.

RED.

LĒPUSZ. DAVID SHULIST HŌNORNYM ŌBĒWATEŁA

Kanadijszczzi Kaszėba David Shulėst 29 czerwińca ōstŏł wėprzėdniony przez wėszėznė Gminė Lėpusz titlā Hŏnornėgŏ Ōbėwatela. Przŏdkŏwie laureata pŏchŏdzilė z lėpuszczzi parafii, skādkā wėmigrowelė do Kanadė w pŏłowie XIX wieku.

David ōdkrił swŏjā kaszėbskā juwernotā w 1997 rokū. Przeczėtŏł wnen czas ksāżkā ks. Alojza Rekŏwsczėgŏ, w jaczi autŏr ōpisŏł Kaszėbė i kawie emigrantŏw do Kanadė i USA (*The Saga of The Kashub People in Poland, Canada, USA*). Na pūblikacjŏ zmienila pŏzdratk Shulėsta, chtėren zaczął sā interesowac historię swŏji familie i nŏrodu.

Ōb czas czerwińcowi ōroczėznė w Lėpuszu laudacjā na tezā Davida wėgłŏsył Eugeniusz Przėczkŏwsczczzi, chtėren m.jin. przėbŏdził swŏje sŏwa wėrzekłė pierszi rŏwz w 2012 roku, czedė Shulėst dostŏwŏł Medal Stolema:

– Na naszich ōczach bŏdėje sā mŏcny mŏst, dzāka chtėrnėmu całė Kaszėbė w Pŏlsce widzā i czėjā, że w Kanadze – przez piāc pŏkŏlŏniŏw, przez 150 lat – zachŏwelė kaszėbskā mŏwā i swiadā. To je przikłŏd patriotizmŏ, ōmŏłowaniŏ rodny mŏwė i Tatczėznė, jaczėgŏ nie widzŏł swiat. To je fenomen kaszėbiznė bŏdŏj nŏwikszi z tėch, jaczė dałė nŏm dzeje kaszėbszczėgŏ regionalizmŏ. I to, że ō tim wiėmė, je zasłėgā w wiŏldzi mierze Davida Shulėsta. To jegŏ wiŏlgŏ robŏta, bŏdŏwanie mŏstu drėszbė, ōtrwŏla-

nie kaszëbiznë, pödnôszanië môle tradicji, kulturë i jãzëka za Wiôlgã Wódã, sprôwiô, że më, Kaszëbi w Polsce môżemë czerpac z tegò przykładu i sã ùczëc kaszëbsczi tożsamôscë, dlô chtërny fundamentã je kaszëbsczi jãzëk.

Prëczkôwsczi pödczorchnãł tãż miłotã Davida do rodnëch strôn swòjich prastarków, to je Lëpùsza i ôkôlegö:

– Honorowe Obywatelstwo Gminy przywraca mu – w wymiarze symbolicznym, ale i jak najbardziej realnym – status mieszkańca tej gminy, i to status honorowy cieszący się szczególną estymą. Należy dopowiedzieć, że w pełni zasłużenie, gdyż laureat bardzo miłuje i wybitnie promuje tę ziemię daleko w świecie. Promuje też na naszych Kaszubach, od Helu po Chojnice. Bo, chciałoby się rzec – parafrazując słowa narratora z *Żëcö i przigöd Remùsa Aleksandra Majkowskiego* – „Któż na Kaszubach nie zna Davida Shulista?”. Znają go i nadal długo poznawać będą i starsi, i młodszy. A dzięki jego licznym dokonaniom i bezcennej książce *Discovering Kashubia Europe. The Fatherland of my Kashubian ancestors / Ôdkrywającë Europejszë Kaszëbë. Tatczëzna môjich prastarków* będą opowiadać o jego odkrywaniu kaszubskiej tożsamości, charyzmie, czasami też błędzeniu po meandrach naszej bardzo trudnej historii, ale zwłaszcza o umiłowaniu Kaszub i *kaszëbiznë*.

Pöcwierzenië nadaniô Honornegò Ôbëwatelstwa (je to decyzjô Radzëznë Gminë Lëpùsz) wrócił Shulëstowi wójt Mirosłôw Ebertowski wespół z przedniczkã Radzëznë Bögumiã Mókwińską.

RED.

RËMIÔ. XXX KASZËBSCZI JÔRMARK

W pierwszą niedzielã zëlnika bëł w Rëmi jëbleùszowi, ju trzëdzësti Kaszëbsczi Jôrmark ôrganizowóny przez Kaszëb-

skö-Pömörsczë Zrzeszenië i Mieszczi Dodóm Kulturë. Jak rok w rok nôwôżniészô tegò dnia bëła kaszëbskô kultura i lëdowé ùtwòrstwò. Wëstãpiłë dwa kaszëbsczë karna: Przodkowianie i Kartuzi, a tãż kaszëbsczi chùr Rumianë.

Chcącë pödczorchnãc latosë ôbchödë 800-lecö jistnieniô nôstarszegò znónégò dokùmentu, w jaczim pöjawiłã sã pözwã Rëmi – Rumina (łac.) – ôrganizatorzë ùdbelë zacząc rozegracjã przemarszã, jaczi prowadzëlë: datô ôrkestra Gminë Gniewino, a tãż lëdze przezeblokli za swiãtã Barbarã, ksãca Swiãtopółka i ricerzów na kóniach i w zbrojach z czasów pómòrsczych ksãzãt. Za nima szlë przedstôwcowie wëszëznów miasta, zrzeszenië i jinszi ùczãstnicë wëdarzeniô.

Ôb czas jôrmarku bëło wiele kònkùrsów dlô publiczni i rozmajitëch atrakcjów, ôsoblëwie dlô dzëcy. Swòje wërobinë prezentowelë lëdowi ùtwòrcë, bëłë bitë leżnoscowë medale, mógł tãż wzac ùdzël w turnieju cëskaniô w baszkã ô nôdgrödã przednika KPZ Part Rëmiô.

W bëlny zabawie zawôdzało wiodro. Wiöldzi deszcz przerwôł rozegracjã pó czile gôdzënach, tej zaplanowónë kòncertë karnów Leszcze i Mitra ôstałë ôdwołónë.

ZDRZÖDŁO: WWW.KASZUBI.PL

BANINO. MSZÔ W INTENCJI PATRONA ROKU

Westrzód ùdbôdôwôczów ùchwôleniô latoségò roku Rokã ks. Hilarégò Jastaka bëł banińsczi part Kaszëbskö-Pömörsczë Zrzeszeniô, jaczi włącziwô sã w rozmajitë dzejania przëbôciwającë pöstacjã tegò kaszëbsczë krôla. 7 lëpińca w parafialnym kôscele w Baninie ksãża znóny ze swójégò dzejaniô dlô Kaszëb, Bartłomiën Wittbrodt i Krësztof Tusk, wespół z mólówim probôszczã ks. Janã Kùcharsczim ôdprawilë mszã swiãtã w intencji patro-

na 2024 rokù. W przërëchtowaniù ùroczësti liturgii pômôglë nôleżnicë klubù „Cassubia”. Nie zafelowało tãż staniców czile partów KPZ: z Gduńszëgò Pruszcza, Gdinie, Lëni Banina.

Tegò dnia ôstała tãż pöswiãconô tófla namienionô dzejóm banińszëgò kôscoła i dwùch zemscich majãtków. Ùroczësto ôdkrëlë jã: przednik KPZ Jón Wërowińsczi, bürmësterka Gminë Żukówô Mariola Zmùdzyńskô, nôleżnik Zarzãdu Kartëszëgò Krëzu Eugeniusz Prëczkôwsczi, wiceprzednicë Radzëznë Gminë Żukówô Witôld Szmidtkë i Macëj Pajãk, przedniczkã banińszëgò KPZ Bögumiã Ropel i przedstôwczkã Szôłtësczi Radzëznë Banina Aleksandra Bôbkôwskô.

NA SPÖDLIM TEKSTU (EP)

KARTUZY. KASZUBSKI W SKECZACH

Pierwszy Festiwal Kaszëbskiego Humoru „Szpört mùszi bëc” odbył się w 2007 r. w Karczemkach w gminie Szemud. Jego inicjatorem i kontynuatorem był oddział Zrzeszenia Kaszëbskö-Pomorskiego w Baninie. Obecnie wydarzenie jest organizowane w Kartuzach.

Po pandemicznych doświadczeniach postanowiono wznowić jego istnienie w zmienionej formule. Na konkurs należy zgłaszać nagrania filmowe, które zostają do dyspozycji organizatora, a najlepsze z nich są umieszczane na stronie akademikaszubski.pl. W ten

sposób stają się użyteczne w edukacji szkolnej i w nauce języka kaszubskiego przez dorosłych.

Do tegorocznej edycji przystąpiło kilkanaście grup i uczestnicy solowi. Wszyscy nadesłali ciekawe humorystyczne propozycje [...]. Wydarzenie zostało wsparte przez Fundusz Akumulator Społeczny.

– Chcielibyśmy, aby ten Festiwal był kontynuowany co roku. By dzięki niemu wzbogacały się zasoby internetowe promujące kaszubszczyznę, by następowała integracja dzieci, młodzieży i osób dorosłych – podkreśla inicjatorka wydarzenia Elżbieta Pryczkowska, wiceprezesa banińskiego oddziału ZKP, a także dyrektor Szkoły Podstawowej w Tuchomiu.

Jurorami IX Festiwalu Humoru Kaszubskiego „Szpört müsi bęc” byli: Jerzy Stachurski, Karolina Stankowska i Daria Kaszubowska. Po obejrzeniu 16 prac konkursowych przyznali wymienione niżej nagrody i wyróżnienia.

Grand Prix – Szkoła Podstawowa nr 2 w Żukowie (Agata Stenzel, Magdalena Pelcer, Marcel Mielewczyk)

Klasy I-IV – 1 miejsce: SP 2 Żukowo (Jadwiga Szałkowska, Matylda Anyszkiewicz, Milena Mischczak i Gabriel Tusk) oraz SP Tuchom (Zuzanna Błock, Nataniel Fularczyk), II m.: Paulina Kujawska (SP Tuchom), III m.: SP Lisie Jamy (Patrycja Maszk, Małgorzata Domaszk, Nikola Grota)

Klasy V-VIII – I m.: SP Tuchom (Alicja Kania, Izabela Kasyna, Alicja Falk, Wiktoria Węsierska, Ksawery Rydlewicz i Szymon Puciłowski) oraz SP 2 Żukowo (Hanna Pułka, Agata Herlik-Herlikiewicz, Franciszek Tusk), II m.: SP Banino (Milena Gałczyńska, Bianka Sosnowska), III m.: SP Niestępowo (Tymoteusz Szyłka, Dawid Cirocki, Jakub Cirocki, Andżelika Kałużna) oraz SP Lisie Jamy (Amelia Płotka, Kinga Pobłocka, Aleksandra Czaja, Karolina Leyk, Patrycja Witta); wyróżnienie: SP Łebieńska Huta (Julia Konkol, Jakub Bach)

Dorośli – I m.: Kabaret Kuńda (Adam Hebel i Patryk Mudlaff), II m.: Bartłomiej Flisikowski oraz Janusz Pryczkowski, III m.: Anna Knyba i Agnieszka Tusk oraz Małgorzata Grotha i Helena Kobiela-Merchel.

(JD)

WIELÉ. WĚSTAPĚ GADĚSZÓW

Dom Kultury im. H. Derdowskiego w Wielu

Grand Prix latoségö 47. Wielewsczégö Turnieru Gadëszów dobëła Aleksandra Dzäcelskô-Jasnoch, szkólnô kaszëbszczégö jãzëka z Czerska i redaktorka „Naji Ûczbë”. Òkróm ni jurorzë (Grégór Schramke – przednik, Felicjô Bôska-Börzëszkôwskô, Tadeùsz Lipschi, Bôżena Ûgôwskô) nôd-grodzëlë

w kategorii m. Józwe Brzezińszczégö: Aleksandrä Fierek (I mól), Laurä Brzezińską (II m.), Hanä Lipską (III m.), Szëmôna Szachtä (III m.), Karolënä Albrecht, Werónikä Żmudä Trzebiatowską i Jignacä Głódowszczégö (wëprzednienia);

w kategorii m. Józwe Bruszczégö: Anä Gliszczińską (I m.), Òlgä Kùklińską (II m.), Kristinä Kamińską (III m.), Mónikä Mókwä (III m.);

w kategorii m. Wincata Rogalë: Stefanä Budä (I m.), Grażënä Cysek (II m.), Kazmierä Gajdek (III m.);

w kategorii m. Hieronima Derdow-szczégö: Òlgä Kùklińską (I m.), Tomaszä Fópkä (II m.).

Nôdgrôdä dlô nômlôdszczégö ùczästnika dostôł Jignac Głódowszczi.

Wespól we Wielim wëstapilo 25 ùczästników, a ókôma nich bëtnicë môglë pòslëchac i òbezdrzec karno Kaszuby z Wielô i Kòrsëna.

47. Wielewsczi Turniér Gadëszów òdbëł sã w dniach 3 i 4 zëlnika. Patronat nad rozegracją trzimôł przednik Kaszëbskô-Pòmòrszczégö Zrzeszeniô Jón Wërowińsczi. Westrzód wëdarzeniów, co towarzëlë Turnierowi, bëłë: jòrmark lëdowégö kuńsztu „Wiele rzeczy”, warkównie räkôdzëła, wëstapë kabaretu Kiińda i Tomasza Fópëczci.

Òrganizatorama i partnérama Turnieru bëłë: Dodóm Kulturę m. Hieronima Derdowsczégö we Wielim, Gmina Kòrsëno, KPZ part Wielé-Kòrsëno i OSP Wielé.

RED.

KAMIENICZCI MŁIN. MARSZ Z NÓWIKSZÄ KASZËBSKÄ FANÄ

18 zëlnika bëł Dzëń Kaszëbsczzi Fanë. Je òn swiatowóny na wdôr pierszczégö publicznégö zawieszeniô czórno-żółti stanicë w 1929 rokù w Kartuzach, ób czas pierszczégö zjazdu Regionalnégö Zrzeszeniô Kaszëbów.

W Kamienicczim Młënie z ti leżnoscë òdbëł sã festin i marsz z fanama na tameczną Zómkôwą Górä. Ûczästnicë rozegracji szlë m.jin. z nówikszä kaszëbskâ fanä zrëchtowónä przez Stowórä „Kamienicki Młyn”. Je òna wpisëno do Ksädzi Rekòrdów Pòlszczi jakno nówikszo regionalnô stanica w całim kraju. Mò òna przez 2 mëtrë szërzawë i przez 36 mëtrów długoscë.

RED.

WDZYDZE. LËTERACKÒ ÓB CZAS JÒRMARKÙ

Ób czas Wdzydzczégö Jòrmarkù w dniach 20-21 lëpińca w Mùzeùm – Kaszëbsczim Etnograficznym Parkù, w pògbùrszczi zògardze ze Skórzewa, òdbëłë sã „Ogrody literatury” zòrganizowónë przez Kaszëbskô-Pòmòrszczë Zrzeszenië. Zaczälë sã ód pótkaniô z pòetkã i znajòrkã lëteraturë Adelä Kiiik-Kalinowską, autòrkã pòëticczë-

gö zbiëru *Leno ptôchë* / *Tylko ptaki*. Pótemù bëła gôdka ô kaszëbistice z Danielã Kalinowsczim, autôrã ksążczy *Juwernota. Literatura kaszubska i studia kulturowe*.

Pierszi dzëń „Ogrodów” skuńczył sã pôtkanim z ùtwórcama audioprodukcji KPZ „Pöd öka Jastrë”. W zëndzenim wzałë ùdzël: autór nagróny ksążczy i reżiséra zwaù Jack Pùchalszi z Radia Gduńsk

21 lëpińca ô swójjich badërowaniach dzysdniowi kaszëbszi lëteraturë öpöwiôdôł Grëgór Schramke, autór wëdóny latoš pùbliкации *Procëm Smãtkôwi*.

Na zakuńczeniu bëła prapremiera audioprodukcji „Pöd öka Jastrë”.

Pôtkania w öbrëmim projektu „Ogrody literatury” ödbëlë sã dzãka ùdëtköwieniu przez Minystrã Bënowëch Sprôw i Administracjã, a Wëdöwizna KPZ ùdostała též strzódci z programu Institutu Ksążczy „Certyfikat dla małych księgarni”.

RED.

BËTOWÓ. Ô KASZËBACH W WINONIE

W Zôpadnokaszëbsczim Mùzeùm w Bëtowie 5 lëpińca bëł wernisaž wëstôwkù „Kaszubi w Winonie. Ślady tożsamości”. W latach 1859-1900 do Winonë wëmigrowało kôl 4000 Kaszëbów. Dlôte to amëkańsczé miasto czãsto je pözëwónë „Kaszëbską stolëcã Americzi”. Na wëstôwkù môżemë öbezdrzec pamiãtzi pö dównëch emigrantach przekôzónë do Bëtowa przez Jeffa Turköwsczegö, direktora Kaszëbsczëgö Institutu Kulturé i Pòlszczëgö Mùzeùm w Winonie.

Na wernisažu w Zôpadnokaszëbsczim Mùzeùm Turköwsczi pöjawił sã z karnã dzysdniowëch mieszkańcöw amëkańsczegö miasta, jaczé öd 2004 roku je partnersczim gardã Bëtowa.

Wëstôwk jidze öbzërać do kùńca lëstopadnika.

ZDRZÖDŁO: [HTTP://MUZEUMBYTOW.PL](http://muzeumbytow.pl)

NÔDOLÉ. WIELE ATRAKCJÓW NA KRANCBALU

Ödj. R. Drzëdzdżón

21 lëpińca w Gbürszi i Rëbaczi Zógardze i nôdölsczi hówindze nad Żarnówsczim Jëzora ödbël sã XXI Fòlklorowi Festin Krancbal.

Jak rok w rok dzëlã rozegracjì bëł jórmark, öb czas jaczegö lëdowi ùtwórcë i rzemiãsnicë prezentowëlë i przedöwelë swjë wërobinë. Uczãstnicë Krancbalu mielë ležnosc pöznać krëjamnotë warkù lëdzy, co pieczã chlëb, wëröbiają masło, mielã tobakã abó wãdzã rëbë.

Dlô nômłodszych ùczãstników bëłë przëszëkôwónë edukacjowë stojiszca, na jaczych dzecë möglë pöznać zëcé dówny kaszëbszi wsë. Nie felowało též bëlnëgö jestkù zrobionëgö przez białczy z czile kółów wieszcich gòspödëniów, a též przez mółowëch restauratorów.

Öb czas jórmarkù na binie wëstãpöwałë rozmajitë mùzycznë i kabaretowë karna: Kùnda, Nadolanie, Drëchë z Kóscérznë, Bliza, Absolwenci.

Örganizatorã Krancbalu bëło Mùzeùm Pùcczi Zemi m. Floriana Cenówë w Pucku.

RED.

CHOJNICE. KONKURS DLA MISTRZÓW HAFTU

Gminny Ośrodek Kultury w Chojnicach zaprasza dorosłych mieszkańcöw Kaszub i Borów Tucholskich do ùdziału w konkursie hafciarskim: ETNODESIGN.

Przedmiotem konkursu jest wykonanie prac hafciarskich wzorami kaszubskimi w dwóch kategoriach:

– hafty kaszubskie na elementach strojów (również współczesnych)

– hafty kaszubskie na serwetach, obrusach, bieźnikach, elementach wystroju wnetrż etc.

Każdy ùczestnik konkursu môże oddać maksymalnie 5 prac konkursowych. Prace zgłoszone na konkurs muszã być nowe, wykonane samodzielnie, nienagradzane wcëszëj w innych konkursach.

Prace konkursowe (zdjęcia prac) bëdã wykorzystane do opracowania zając edukacyjnych, wydawnictw i publikacji promujących haft kaszubski oraz prezentowane na wystawie podsumowującej całość działań. Organizator gwarantuje zwrot prac w nienaruszonym stanie pö 17 października.

Prace konkursowe naležy dostarczyć do siedziby GOK przy ul. Kościerskiej 10/2 w Chojnicach w terminie öd 20 do 30 wrzësnia 2024 roku.

Regulamin i wzór karty zgłoszeniowej znajdziecie na stronie www.gokchojnice.pl. Konkurs jest elementem projektu: „Kaszëbsczë wësziwë – chönnicczë mòdło”.

ZDRZÖDŁO: WWW.GOKCHOJNICE.PL

TCZEW. SPOTKANIE PRZY ŁAWECZCE LANDOWSKIEGO

22 sierpnia minëła czternasta rocznica śmierci Romana Landowskiego, pisarza, poety i regionalisty zwiãzanego z Kociewiem, urodzonego w Świeciu, mieszkającego w Tczewie i Czarnej Wodzie.

Członkowie Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Oddział Kociewski w Tczewie wspólnie z Towarzystwem Miłöšników Ziemi Tczewskiej uczcili pamiëć tego miłöšnika i piewcy ziemi kociewskiej. Podczas spotkania przy ławeczce poety przypomniano dorobek

regionalisty. Janusz Landowski, syn Romana, podziękował zebranych za udział w uroczystości i wyraził wdzięczność, że publikacje ojca są cały czas publikowane i wznawiane.

Kociewski twórca pozostawił po sobie 14 książek, m.in. *Bedecker kociewski*. Był też pomysłodawcą „Kociewskiego Magazynu Regionalnego”. Za swoją działalność pisarz otrzymał Honorowe Obywatelstwo Miasta Tczewa.

– Uważam, że takie spotkania powiększają naszą wiedzę o regionie i zwiększają lokalny patriotyzm – podsumował Henryk Laga, jeden z uczestników spotkania.

TOMASZ JAGIELSKI

CZARNA WODA. KOCIEWSKI FESTIWAL ZUPY

Kociewie to piękne walory przyrodnicze, bogata kultura i ciekawa historia.

Fot. UG Czarna Woda

To także tradycje kulinarne. Oich trwanie i wzmacnianie dbają gospodynie na Kociewiu, które ponadto starają się dotrzeć z przepisami do młodego pokolenia i gości z innych części naszego kraju.

Takie idee przyświecały organizatorom III edycji Kociewskiego Festiwalu Zupy w Czarnej Wodzie. O prymat walczyło 10 drużyn z różnych zaką-

ków Kociewia. Festiwalowa publiczność mogła posmakować: kartoflanek kociewską, kociewską zupę mięsno-grzybową, botwinę, parzybrodę oraz parzybrodę z okraszonymi szturanymi ziemniaczkami.

Właśnie za tę ostatnią Mistrzem Kociewskiej Zupy ogłoszono sołectwo Czarlin z gminy Tczew.

TOMASZ JAGIELSKI

Panorama Stóregò Gardu w Grėdzadzu.
Œdj. Sławomir Lewandowski

Lëdzczę zwierzãta

Festina lente – to je stòri tacyńszci rzeklan, co znaczi *spieszë sã pòmału*. Jidze to w dzysészich czasach w całoscë sã nie spieszëc? Lëdze mówią, co to spieszëc sã muszi, czedë bunczi człowieka òblëzã. Abò jiné robôczci. Pamiãtóm z młodëch lat, co nasza krowã muszëska ajtakôwałë a żartë niemiłoserno. A òna bëta spòkójnò. Leno ògònã czywałã, jakbë chcała rzeknãc: a biôjta mie prëcz, nòskwarné! Czësto jinak bëto, czedë jã gzyk užarł. To cë ale bëta kòrrida! Òna nêka jak spragłi pò piwò òb czas prãdżi. A jész slòdkôwałã na dwa mètrë w gòrã! Tak tej ten rzeklan krowë sã

gwësno nie tikò. Pewno barzi jaczégò żółwia, co to òn w całoscë mò czas. Nieròz bëm sã chcòł w taczégò żółwia zmieniec. Do robòtë bëm na jakã dzewiãtã zładowòł, a nie na sòdmã, jak sã slëchò. Nigle bë jem sã wëpòrajł – to bë bëta ju szóstò wieczorã. A jész dodóm dojachac. To bë wierã chùtci piechti z pielgrzimkã doszlë... I jész ròz, i òd nowa...

Tej-sej ny lëdze, co jich pòtikóm, szlachujã mie za rozmajitima zwierzãtoma. I tak sã zachówiwają. Ksãgówò, co je w sowa zamienionò i knipie: pòdatk, zusë, skłòdka, chùchu, brutto, netto, inflacjò... Szandara to je pewno jaczi niemiecczi ówczark. Niemiecczi, bò òni pòrzãdk (pò jichniémù *die Ordnung*) lubiã. Ti Niemcë. Lubilë, bò terò mają inżynierów a doktorów z ceptëch krajów nascygnioné, co jima swòje òrdnãdżi w miastach robiã. I Niemcë jich sãsadama narajiwają. A chto bë nie chcòł ugòscëc – sztròfã muszi płacëc stolëmna. To słowò tész je z niemiecczégò: *die Strafe*. Przëtròfk? A guła? Jidze uzdrzec gułë pòstrzód lëdzy? Dzeń w dzeń je widiwóm. Lëdzkò guła colemało cziwie łepka / główkã, jakbë sã wcyg zgòdzą. Jo, tak robiã. Jo, tak je bëłno. Jo, wasto doktorze. Pówiedzelë w telewizji – zgòda. Prówda. Guła ni mò swòjégò zdaniò. Zrobi, co ji kòzã, bëłë sëpnalë zòrna do kòrëtkã. Bële bëł ùbëtk. Czasã trafi sã łasëca (pòl. osa). Łasëca je człowiekã sztudrowónym, co to òn nòlepi wié. Nòczãscy szkòłny a ùrzãdnicë. Profesorzë a ti szczeble niżi tész. Łasëce lubiã słòdczë, ale tész co zdechłégò

Spasłë kòtë mają jedno do pówiedzeniò: *nama sã slëchò*. To sã doktorzë a sądowi. Dobrze zaróbiają a sã nie czerëją za drëdżima. Sã jak maszinë.

chatno zeżgrzã. Sã dosc pòzëteczné, chòcò biédny je nen, co jima pòdpadnie. Trëczëznã swòji gòdczi gò paralã scësna, a tedë rozszarpia na sztëczi. Rzòdkò widiwóm lëdzczę lwë, waranë, krokòdile a mòdliszczci – wiele czãscy ówce a spasłë kòtë. To pierszë karno dzejò w gòspodarce a pòlitice, chòcò do pòliticzi bë jész muszòł szwinie dodać a hienë. Ówce to sã gułë, leno wikszë a barzi wëtnã dostatku òbrostë, co jã dają ze se strzëc. Spasłë kòtë mają jedno do pówiedzeniò: *nama sã slëchò*. To sã doktorzë a sądowi. Dobrze zaróbiają a sã nie czerëją za drëdżima. Sã jak maszinë. Paragrafë a receptë. Ni mają żòdny òdpòwiedzalnòtë, a swim òb-

sãdzenim mògã znikwic człowiekòwi zëcë. Robiã, co chca, spiã, dze chca, a muszi jich bëłno fùtrowac. Nòwicy pòzëtku je równak z pszczòłk a mrówk. Jednymã a drëdżima sã mëmë, co òne na piãc etatów robiwają. Jidze je pòznać pò narobiałëch rãkach / pòtkach a òczach / slëpkach fulnëch spikù. Ptòchama sã colemało artiscë. Taczima, co lòtajã ze swim kuńszta jakò paliwã. Sã taczci, co na nanëkòwi ólëj (N) jadã, sã ti benzynowi. Sã taczci, co jich artiscicznë dzejanië je gazã pòdskòcywóné. Sã tész artiscë ekò- i hibridowi. Ti ju sztëcznã inteligencjã wëzwëskiwają a barzi przë kòmpùtrzë twórzã niżlë pãziã, piórã czë przë mùzycznym statkù. Ptòch-artista nieròz w niebò wzlecy, a jegò kuńszt mało chto rozmiejë, w całoscë czëj na jaczë raketowë paliwò lòtò. Sã taczci, co ni mògã wzlecec a pò zemi chùtkò biegają jak sztruse. Ti twórzã pròwdzëwie dlò lëdzy. Tuwò sã gazëtnicë a ti òd diskò-polo. Czasã chówiã sã za pseùdonimama, czësto jak sztrus tkają swòj łëbk w piòsk... Szurë, delfinë a słonie jinaczã sã leno wiòlgòscã. To sã lëdzëska, co pòtrafiã kòmbinowac. Sã trimné a rozmiejã swòjégò dokònac procëm systemòwi. Słòń przebijë sã bez dżagłã niepòtrzëbnëch przepisów, delfin z nówikszci głąbie głëpòtë wëptënie. A szur...? Òn je z nich nòmãdrzëszci.

A jò jem dzes pòmizdë kònia a zgniëlca (pòl. leniwcem). Czejbë mie sã leno tak chcało, jak sã nie chce...

TÓMK FÓPKA

/Yliodno-gôrzczî kuńc lata

Zélnik je bôdôj westrzód miesąców jak niedze-
la w tidzeniu, nibë jesz
ôdpôcziwôsz, a równak
czêjesz, że witro mdze
póniedzótk. Ne slédné dne zélnika i pier-
szé séwnika mają taką miódno-górką
szmakã redotë i smútku (abô i kómudë)
razã. Dlô têch, chtërny ni mają latnëch
feriów, jaż taczegô znaczeniô to môże
ni mô, le dlô szkółowników a szkolnëch
gwësno jo. Cos sã kuńczy i cos sã za-
czynô. Co mô bëc, nadchôdzy – zôczątk
szkółowégô roku. Ajenë! Dopierze jesmë
szmërgnãlë rubzaczi / tasze w nórta, a zôs
muszimë je wëwłakac!?

Jesmë mielë tim razã wiele szcze-
scô, bô lato bëło pò prôwdze gôracé
i nadzwëczajno spôkójné na Kaszëbach,
nie dało fest grzëmôtów ani wiôldzich
wiatrów, wiôdro bëło łaskawé dlô let-
ników i môlowëch lëdzy. Nadmôrszczé
pieglëszcza bëłë wëfulowóné lëdzama z rozmajitëch
strón Pôlszi i nié leno z najégô państwa, dosc wie-
le bëło czëc cëżã gôdkã: anielską, czeskã, niemieckã,
ukraińską. Fejn, że jinszim sã naje môrze widzy, bô
niechtërny mają je ju wierã przeklãtë, nôbarzi w In-
ternece. Dlô nich tuwô je wcyg zëmno, w krómach
za drogô, wiater wieje, piôsk nié taczî, wałë za môłé,
wôda za słonô abô za mało słonô... Nê jo, sã na Zemi
jesz jinszé môrza, tej môżna wëbierac i na szczescé
nicht nikôgô mocã nad Bôttã nie trzimô.

Nad najima jezorama je tak samô piãkno i lëdzy
kãsk mni nigle nad môrzą. Czasã równak je jiwer
z przëstãpã do têch najich snôzich i czëstëch jezorów.
Choć wôda w nich przënôlëżi do wszëtczich, rów-
nak przëstãp do ni to je czësto jinszô sprawa. Tuvô
stoi tófla z nódpisã: „Teren prywatny”, sztëczk dali:
„Monitoring”, jesz gdes: „Wstëp wzbroniony”. Czi-
le hektarów jezora, ale wlezc do niego ni ma jak, bô
wszãdze stojã płotë? Je to normalné? Bëlno, że jesz
do môrza jidze wlezc zwëczajno pò piôskù, chtëren
ni mô wôłscëcela... Jesz ni mô, bô môże i na to zrobiã
jaczî przëtôrg. Je wiedzec – geszëft przede wszëtczim.

Le nié ô tim miało bëc. Czej më jesmë ju dosc
wëszlapóny ôb lato w môrzu i jezorach, przinđze kù
reszce czas wrócëc do swôjich codniowëch ôbrzësz-
ków, a to môże boleć... I to je prawie ten gôrzczî smak
kuńca lata. Nié wszëtczim to letkô przëchôdzy – pier-
szy dzeń w robôce czë w szkôle môże bëc nym jednym
z nógôrszich wspominków zëcégô, pò uđatim i snôzim
latnym czasu. Jidze sã na to przërëchtowac? Gwë-
sno jo, leno późni wcale nie je lži. Nôbarzi jidze mie ô
szkôłã – môł, w jaczim przëszło nama spãdzëc wiele lat

Jeżlë dzeckô nalëze
w szkôle drëchów,
bëlñëch szkolnëch
i cekawé zajmë, nie
mdze mù jaż tak
tëskno za latnyma
feriama.

najégô zëcégô. Wierã kôdzi pamiãtô nen
wiôldzi ból pierszich pórënków séwnika,
zwãczy bûdzëka abô głos mëmci wôła-
jący na frisztëk o szôsti, sôdmi gôdzenie
reno. Rubzak tedë cãżi jak kamë, pisãłto
parzëłto w rãce, a lëtrë skôkałë krzëwô
pò linijkach zesziwkù. Nen stôn dérowôł
przez pierszi tidzëń, môże dwa, a ù nie-
jednëch dzesãc miesąców. Rozmajice.
Nen całi séwnikôwi smútk miészôł sã
równak z redotã ze spôtkaniegô z drë-
chama i cekawôsã nowégô szkółowégô
roku.

Wszëtcë wiëmë, że do szkôłë jî-
dzemë sã uczëc, nauczëc abô wëuczëc,
le zdówô mie sã, że nie je to dzysô cël
nôwôżniëszî. Uczëc môże sã tëż doma,
z Internetu, z ksãżków, a w szkôle nôwôż-
niëszî sã lëdze: szkôłôcë, szkolny i starszi.
Bez lëdzy mdze to leno pùsti budink. Fejn
bëłobë, zëbë z tima lëdzama bëlno sã
nama zëłto, tej môże nen kôdzi séwnikôwi

zôczątk nie mdze taczî drãdzi. Jeżlë dzeckô nalëze
w szkôle drëchów, bëlñëch szkolnëch i cekawé zajmë,
nie mdze mù jaż tak tëskno za latnyma feriami. Jidze
mie ô to, zëbë nôuka ni mia leno gôrzczî szmaczi, nie
bëta przikrim ôbrzëszkã, le prôwdzëwã redotã ôdkri-
waniô siebie, jinszych lëdzy i świata. To wszëtkô rów-
nak zanólégô ôd dozdrzeniałëch i jich pôzdrzatkù na
dzysdniowã edukacjã, a z tim, je wiedzec, wcyg mómë
jiwrë. Zmianë, na chtërne czekô edukacjô (tj. lëdze, dlô
jaczich ôna je wôżnô), przëchôdzą pomału, za pomału,
nimô wiôldzich ôbietniców i słów, bô świat nêkô wiele
chûdzy, a séwnik wcyg zaczinô sã tak samô – pierszim
zwônkã (chôc nie je ôn ju wcale brëkôwny). Czasã
felëje bëlñëch szkolnëch, bô mielë dosc szkalowaniô
na nich, i ôdeszlë, czasã dëtków na cekawé projektë,
a czasã zwëczajno felëje chãcë do zmianów, bô nié
wszëtczim ône sã widzą. Spëtôjta terô, czëgo dzecóm
nôbarzi felëje w szkôle. Mëslita, że dëtków, piãknëch
jizbów, kômpùtrów czë tóflów? Zdówô mie sã, że jima
nôbarzi brëkôwnô je wôlnôc i redotã z nôuczî i za-
bawë. A gdes je na to plac midzë egzaminama, ôce-
nama, diagnozama, centilama i wënikama? Je gô wcyg
za mało, chôc sã môle, gdes dało sã to zmieniç, i móm
nôdzejã, że bãdze taczich „bûdzacëch sã szkôłôw” jesz
wiãcy. Mëszlã, że z naszima szkôłama je kãsk jak z tima
jezorama: sã piãknë, czëstë, wiôldzë i ful snôzich rë-
bów, leno ni môżna czasã do nich duńc, bô chtos
nie pôzwólô. Zëczã tej sobie, wszë-
czim szkôłôkóm, szkolnym i starszim,
cobë kuńc lata ni miôł wiedzno gôrzczî
szmaczi kuńca wôlnoscë, le wiedzno zô-
czątku czëgôs cekawégô.

ÔLGA KUKLIŃSKÔ

**KASZUBSKA
KSIĄŻKA**

**Myśl polityczna
Lecha Bądkowskiego**

pod redakcją
Stawiny Bądkowskiej-Kosmulskiej

„Myśl polityczna Lecha Bądkowskiego”
to pierwsze tego rodzaju kompendium
publicystyki politycznej Bądkowskiego,
od pierwszych jego pism po wypowiedzi
z ostatnich dni życia.

Teksty te wspólnie pokazują konsekwencję
głoszonych przez Lecha Bądkowskiego przekonań,
a także ich niekiedy zaskakującą aktualność.

Polska Filharmonia Bałtycka w Gdańsku zaprasza

3/10, 19:00

Międzynarodowy Dzień Muzyki

Recital chopinowski

Martin Garcfa Garcfa / fortepian

W programie: F. Chopin

4/10, 19:00

Koncert symfoniczny – Jubileusz 75. urodzin Piotra Mossa

Iwona Hossa / sopran

Marek Wroniszewski / dyrygent

Orkiestra PFB

W programie: P. Moss,
L. van Beethoven

7/10, 9:00 i 11:00

Koncert edukacyjny – Kosmiczne harmonie, gwiazdne opowieści

Natalia Walewska / skrzypce,
kierownictwo artystyczne

Anna Bona / skrzypce,
scenariusz koncertu

Sławomir Iwaniak / altówka

Anna Śmiszek-Wesołowska

/ wiolonczela

Sebastian Wyszyński

/ kontrabas

Igor Torbicki / fortepian

Przemysław Rudź / synteza,
prowadzenie koncertu

W programie G. Holst

11/10, 19:00

Koncert symfoniczny – Gustav Piekut

Gustav Piekut / fortepian

Paweł Kapuła / dyrygent

Orkiestra PFB

W programie: Z. Kodály, B. Bartók,
L. van Beethoven

15/10, 9:00 i 11:00

Lekcje z Mistrzami – George Gershwin

Patryk Skarbek-Tłuchowski
/ fortepian

Monika Pionk / śpiew

i prowadzenie koncertu

W programie: G. Gershwin

18/10, 19:00

Koncert symfoniczny – Gary Hoffman

Gary Hoffman / wiolonczela

George Tchitchinadze

/ dyrygent

Orkiestra PFB

W programie: M. Bruch, E. Bloch,
S. Prokofiew, F. Mendelssohn-
-Bartholdy

27/10, 12:00

Koncert rodzinny – Mały Frycek – poznaj patrona Filharmonii

Igor Świątek / młody Fryderyk
Chopin

Anna Fabrello / sopran

Krzysztof Bobrzecki / baryton

Aleksandra Mozgiel / fortepian

Dorota Pawlus / flet

W programie: F. Chopin

Polska Filharmonia Bałtycka
im. Fryderyka Chopina w Gdańsku

Instytucja Kultury Samorządu
Województwa Pomorskiego

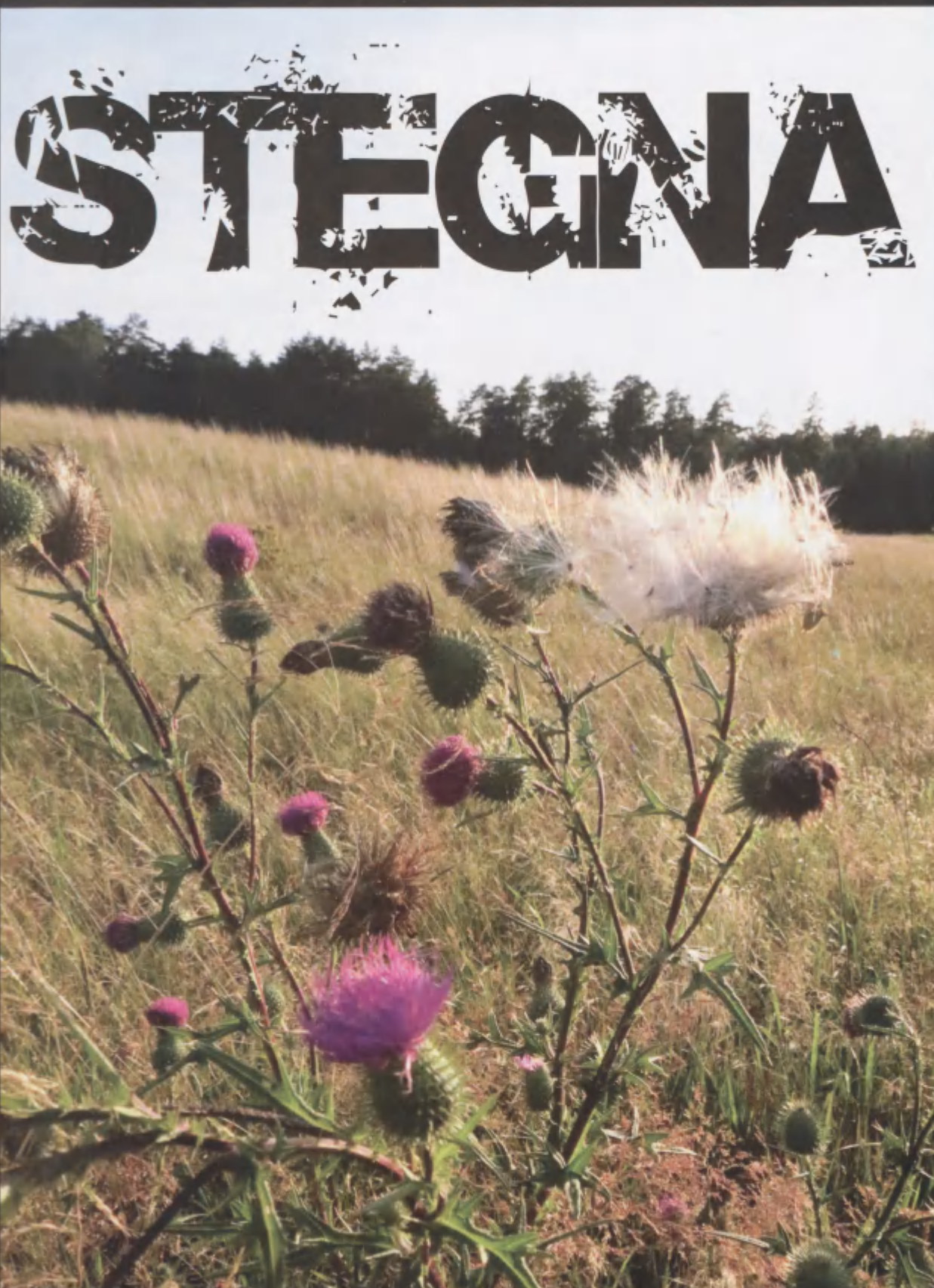
SPONSOR
STRATEGICZNY
PFB

 Energa
GRUPA LL&I

GŁÓWNY SPONSOR
PFB
MECENAS KULTURY

Polska Grupa Energetyczna

Redakcjô:

Dariusz Mojköwsczi

Jazëköwô kòrekta:

Eùgeniusz Präczköwsczi

Kontakt:

*Sz. Straganiarskô 20-23
80-232 Gduńsk*

Wëdôwca:

*Öglowi Zarząd Kaszëbskô-Pòmòrszczégö
Zrzeszeniégö*

Redakcjô zastrzëgô so prawô
do skrócéńku i òbrôbianiégö
nadesłónëch tekstów

Wëdanié ùdëtkówioné bez Minystra
Bënowëch Sprów i Administracje

t Ministerstwo
Spraw Wewnëtrznych
i Administracji

Spisënk zamkłoscë

1. Wstãp

2. Wiérztë

Hana Makùrôt-Snuzëk

8. Wiérztë

Ana Różk

10. Wiérztë

Zuzana Glëszczyńskô

12. Wiérztë

Mateusz Radzejewsczi

14. Pòlemika z miłotã

Kòrneliô Garstka

15. Haiku

Mateusz Szuba

16. Wiérztë

Maksymiliôn Drëwa

18. JÔ?

Klebbów Matis

19. N.N.

Taras Szewczenkô

20. Kórbańc

MichôłAdóm Dereskewitz

22. Mòje kaszëbsczë mëslowé

barabónë (1)

Słôwk Förmella

26. Zëma òb lato

Justina Pranszke

28. Ùdwig

Adóm Hébel

30. Przedstów do Ôpówiesców z Kaszëb

Dark Majköwsczi

33. Nieznóné piesnie Sztefana Bieszka

Eùgeniusz Präczköwsczi

Darmôk dodôwk do miesăcznika

„Pòmëranjô”

(wëchôdô co trzë miesăce)

Wiele kaszëbsczich ksążków miało swój zôczatk w „Stegnie”. Sygnie wspomnãc chõcle òpowiôdania Kristinë Léwnë, co nôprzód bëłë publikówóné w najim czãdnikù, a pózni w dokazach *Mõtowidlo* abò *Mój z mójã*. Jistno bëto z niejednymã pòwiôstkã Słówka Fõrmelle, jaczé kùnc kùnców trafitë do *Wunderwaffe i jinszé Fef-Lotë*. Jednym ze slédnëch przëmiarów mõże bëc *Scygnãc miesãdz* Karolënë Serkõwsczi-Secechõwsczi.

W tim tu numrze nalëzeta òpisënk jinszi ksążczci, jakõ nôprzód – w dzélach – ùkõzała sã prawie w „Stegnie”. Jidze ò *Òpõwiescë z Kaszëb//The Kaszuby Stories* Gail Olsheski, dze autõrka põkazywõ zëcé i ùszlõtã kanadijsczich Kaszëbów.

Jakno redakcjõ jesmë bõszny z kõzdi taczi publikacje i mómë nõdzejã, że ju wnetka wiõdã smarã nowé ùsõdzczi tëch aùtorów, chtërnëch tekstë nalëzeta w tim numrze najégõ czãdnika. Mõże bãdã to wiërtë Hanë Makùrõt-Snuzëk, Anë Rõzk abò jinëch ùtwõrców, co sã ju bëlno znõny kaszëbsczim czëtińcóm? A mõże dokazë Kõrnelie Gõrstczi, chtërna w ti „Stegnie” mõ swõjã lëterackã pierszëznã?

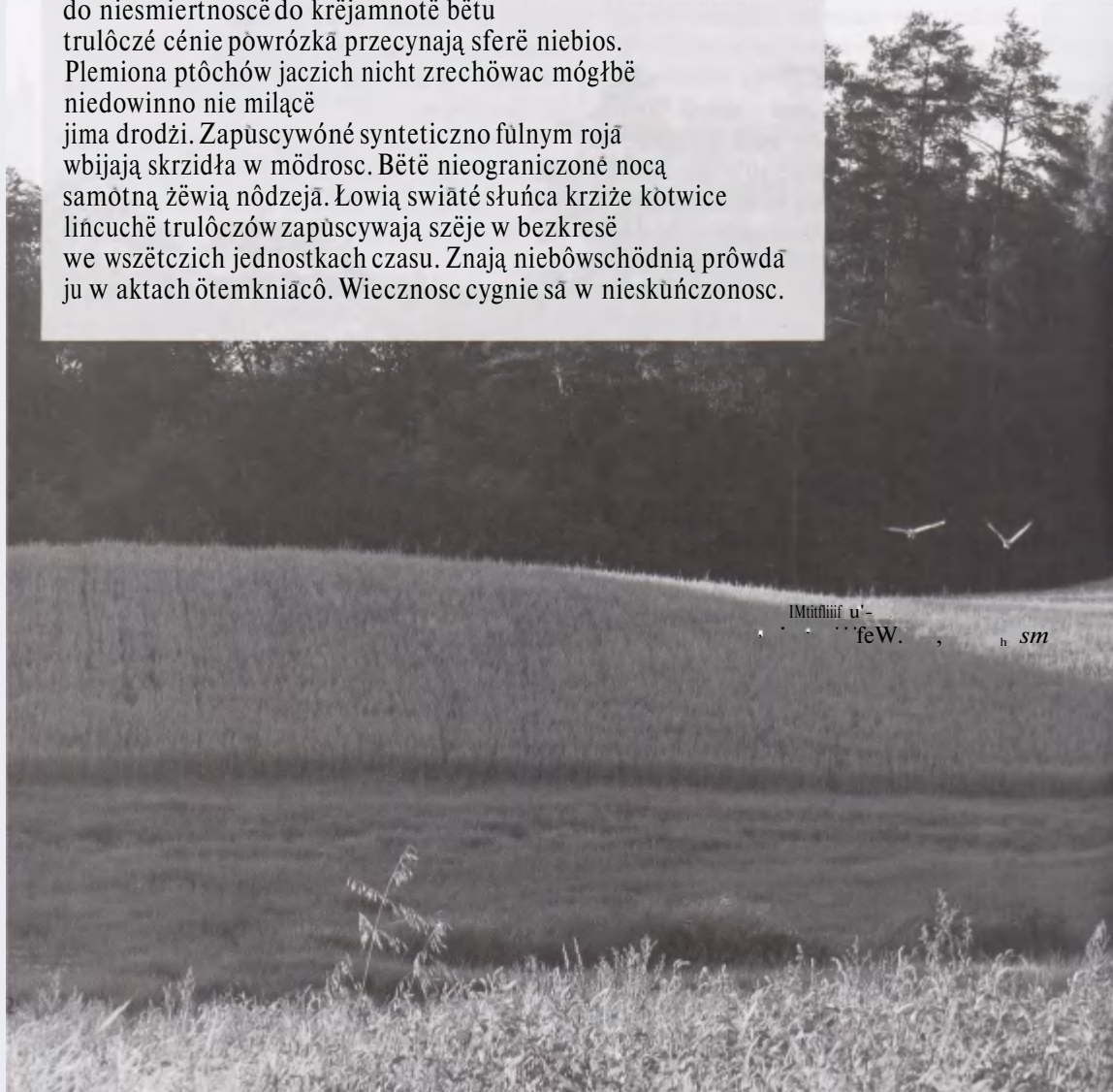
Kõ ùzdrzimë...

Hana Makurôt-Snuzëk

Wierztë

Zapüscywóné trulôcze

Zapüscywają trulôcze nad przepadnią žëców przelotnëch.
Same wse stôwają sã niebã. To wësôdzô sã słuńcama
põnad czasã na ôbrëmiach dnia w kôżdym kuńcu świata
krëje sã bezkuńc: pierszi i slédny dzień wiecznoscë
w žëcym. W ùprocëmniem
do niesmiertnoscë do krëjamnotë bëtu
trulôczé cénie pówrózkã przecynają sferë niebios.
Plemiona ptôchów jaczich nicht zrechôwac mógłbë
niedowinno nie milacë
jima drodżi. Zapüscywóné synteticzno fulnym rojã
wbijają skrzydła w mōdrosc. Bëtë nieograniczoné nocã
samotną žëwią nōdzejã. Łowią swiaté słuńca krziżë kōtwice
lincuchë trulôczów zapüscywają szëje w bezkresë
we wszëtczich jednostkach czasu. Znają niebôwschödniã prôwdã
ju w aktach ôtemkniãcô. Wiecznosc cygnie sã w nieskuńczonosc.

IMtthiit u'-

feW. , h sm

Lëdzcżëzna

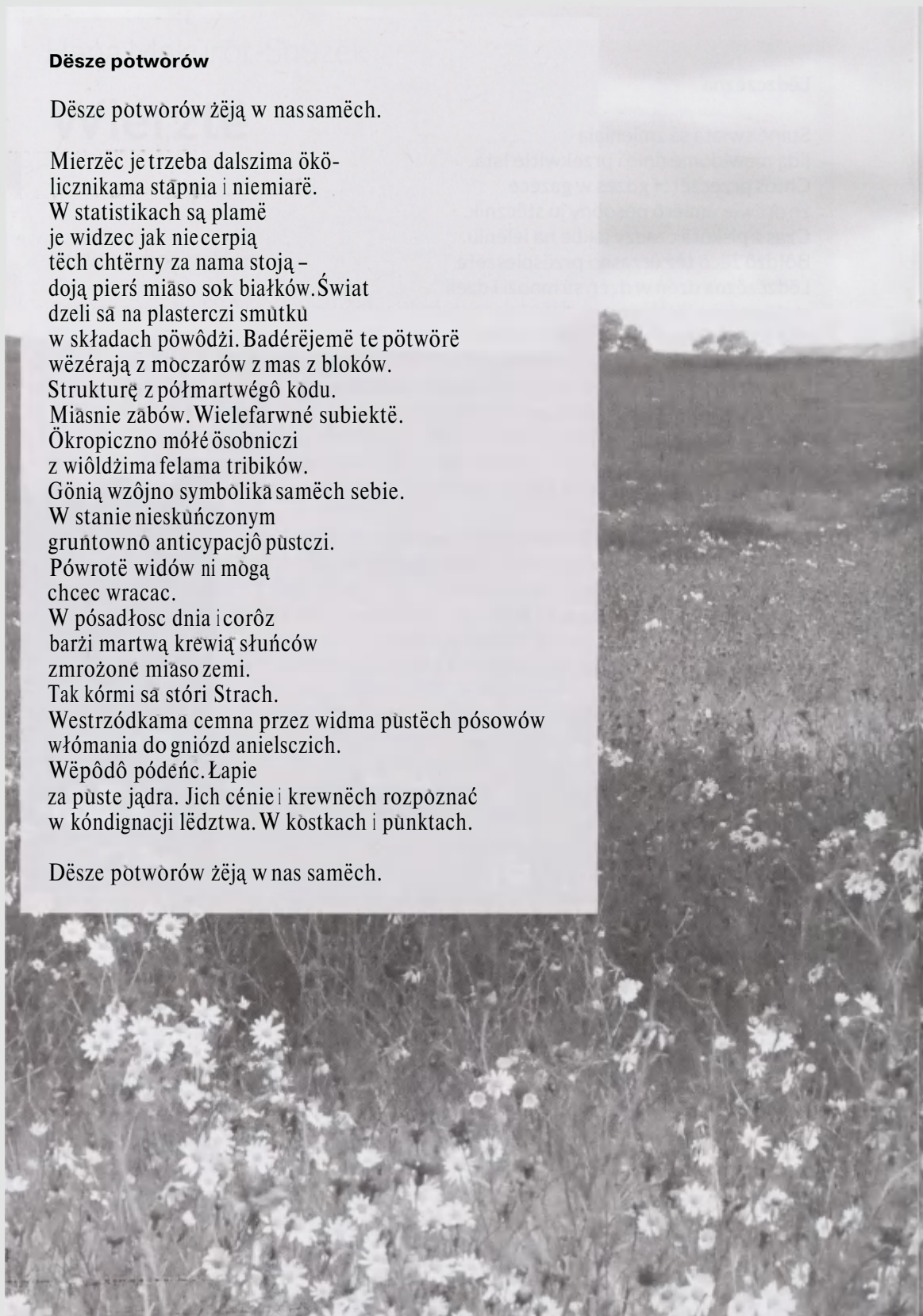
Stanë swiata sã zmieniają
jidą niewidomé dnie i przekwitłé lata.
Chtos przeczëtôł gdzes w gazéce
że prawie umiérô pôsobny ju stëcznik.
Czas z piskôta czadzyjakbë na jeleniu.
Bôłdzô żëcô téż urzasno przëspieszëła.
Lëdzcżëzna dzeń w dzeń sã mnożi i dzeli
stolëmnyma lëczbama
abò baro môłima znakama ôbecnosćë.
Wszëtkô znówu sã dzeje w timczasu.
Nick nie dërëje nieôdwołalnie czë chôc 10 razë dlëżi.
Kôzdzô młodosć czedës ôstôwô wchłôniatô.
Cos sã kuńczy cos jinégô sã za sztôt zacznë.
Chtos kôgôs kôchô w swôjim sektorze żëcô
chto jiny niepôwstrzymanie żdaje na miłotã.
Z jamów bëcô swiata co dzeń
wëpuscywô sã w czasorëmiã nôglé brzemienia
wëbùchów muzyczi ptôchów czë trãbów rikajacëch.
Głëchô chtos płacze abò w głos sã śmieje.
Chtos drepce pômidzë tam a tuwô
przechôdô przez rôżné stanë najadłoscë i głôdu.
Jiny scëskô w se lëft nawetk przez wiele gôdzyn
bë czedës wëpuscëc je w pôwôdze abò niedostatku sëtów.
Chtos grzebie w szparach zdrzelniców dnia abò wgłëszë nocë.
Chtos kôrbi szlabizama łómónégô bëleniô abò dzëwi redotë.
Wcyg téż na swiece do kuńca nie je wiedzec
skądka wzaté sã lëdzcżë snienia ôczëlëch sferach nieba
co rodzą dërch doczasną jawernotã.
I w ôgle nick nigdë nie je nikomu znóné
bô môłczacë witro wiedno zaczinô sã dopiërze ô brzôsku
wiodacë swiat ôd przëpôdku do przëpôdku.
Cos czasu nie wëchôdô cos wëchôdô za bëłno.
Jedné sztërczi gästnieją bë stac sã potëmù rzôdszé.
Antropôidalnô nôtëra stôwô sã corôz barzi martwô
wespół z sarnim człowiekã przenikniatim
potencjalną zamkłoscią gwôsnégô pogrzebu.
Tak mijają wszëtczé lëdzcżë dzecë
cobë na kuńcu kuńców
wznieść sã może do mitycznëch czëpów
jacégô sklepieniô gdzie mają żëc
tpzw. Nadprzëródzony.

Dësze pótworów

Dësze potworów żëją w nassamëch.

Mierzëc je trzeba dalszima ökò-
licznikama stąpnia i niemiare.
W statistikach są plamë
je widzec jak niecierpią
tëch chtëny za nama stoją –
doją pierś mięso sok białków. Świat
dzieli są na plasterczy smutku
w składach pówôdźi. Badérëjemë te pötworë
wëzërają z moczarów z mas z bloków.
Strukturę z półmartwégò kodu.
Miasnie zabów. Wielefarwné subiektë.
Ökropiczno mólë osobniczi
z wiôldżima felama tribików.
Gönią wzôjno symbolika samëch siebie.
W stanie nieskończonym
gruntownò anticypacjò pustczy.
Pówrotë widów ni mogą
chcec wracac.
W pösadłosc dnia i corôz
barżi martwą krewią słuńców
zmrożonë mięso zemi.
Tak kórmi są stóri Strach.
Westrzódkama cemna przez widma pustëch pösowów
włómania do gniózd anielskich.
Wëpôdô pódeńc. Łapie
za puste jądra. Jich cénie i krewnëch rozpoznać
w kóndignacji lëdztwa. W kostkach i pùntkach.

Dësze potworów żëją w nas samëch.

Stanë kwiatów

We wnatrzú świata na zglëszczach
czasu westrzód gruzgótów historii
kwiatë wcyg nie wiadną.
Dozdrzeniałë ökazë i embrionë paczków
na skôrce statatów – miliardë gatënków
kask smutnëch abö dëcht wieselszich.
Nie zabôtka na pôlu bitwë
abó róza wërosłô na betonie.
Wszëtczé ùrmą rozsądłë
prëkucniatë w bórach
rozłónefarwë na mapie.
Głabinowë cénieszmërgają
jak zakłaca. Pöd daba pamiac
mödlacë są nad zwłokama dôwnëch
prakwiatów w pralasach
niepögrzebónëch w se
ni mögą są pozbierać
nawetk czej zbiérónë na kolanach.
Same mają stara dozëc
tak jak baro mögą.
Chöcbë na granice
chtërna niegwësno przekroczyć.
Na pôpielëszczu świata stôrégö
starają są rodzëc nowi zbiërk
wbijać semia w brzöd
wtikac pestczy w kwiatë
kwiatostanë rozrôtają są zdłużą
wielebôczné. Pöczestno
wnôszyć swoje szëje jak żirafë.
Wësokópiennë jak podniosłë murë
pönad spiątrzonacemnosc kwitną
tklëwie wczulonë w blönë.
Nawetk czej pödwiadną stôrë brodatë
czej bólu dodô jim rządzcël cëpieniö
jich dësze na przëk staroce
są nie ödkwiatëją
kwiatowë serca same w sobie
wëlizónë rosą w głabinach
móckö niepökalónë
nigdë nie zapadną są pod ziemia.

Historicznë bëtë

Historicznë bëtë wierā
saskuńczonë. Prawie
procëmno do pöczatkujacëch.
Drädzë warënczi bëtowë.
Dragö rzeknąc dlacze.
Nimö wöjnë ze strachā
Neptun utrzymôł trzëząb
z mita. Toczi są Kugla Czasu
na krwistoczerwionym pôlim.
Heraldicznë Lwë przeżëlë
tragicznë öbzërk świata.
Wëpasają są. Z lotu ptôcha
lëcy prawie ösmö reno
w serijnym statatim.
Historicznë bëtë jak môst
stoją w trwałim stanie Sw. Dëcha
winnë żrą Bogu Czas. Jak körnici
niespözëtë nigdë nie przebëtë
z głabszą zawartoscą w se
wëkrzikują historia.

Tak jakbë drapieżny dzień

Tak jakbë drapieżny dzień. Lwë łagna sa bez ôsoblëwégö znaku
nibë. Öbrazë gardu kapiącë sa w wôni grzëwach w skórach słuńc.
Sedzą pôrama jak plamë dzëczë naprocëm cywilizacji i naprzék
nôtërze kuńczą jachtowac na lëdzkôsc. Jakbë pöd kuńc świata
a równak przed zôczątkã wszëtczich sztërzëch cządów. Strzegą zdrzódłów
na zómkówim Lwińcu. Lwim serca kôrmiajazorë wôlnëch wödów Neptuna.
A Bóg nawetk dzeli sã z nima rządżëną. Ucelesnione jakno gödła starżë.
Jakno królowie zwierząt biôtkują sã z wôłkã rozbójcama babą jagą
z wawelszim smoka. Jakno heroldowie wëchôdają z jamaszcz na tronë hartów
dëchów bë strzëc Archë zapładniac deszcze w majestace wasysce mórzów
w ôbliczim widów Heliosa. W drapieżny dzień lwë znówu jachtëją.
W obronie z symbólama zła. Drą pësczi w tak jakbë drapieżny dzień.

Historiô dëszë

Bezdomóćã rôz czedës mã dësza przezdrzałë niebiosã.
Sóm Bóg jész w zaświatach wëszarpôł ją za skrzidła
i sprowadzył do stanu białości. Długó tresërowôł ją na sprawidlëwą
cobë w kuńcu wëpuscëc samą z módio-martwi strefë i ôprzëc o mójã cénia.
Ôsta umëto zrazu ôkrëszëną śniegu i ôbloklô w łachã całã
wëszmërgniãtô w świat tą samą slëżą jakã spłiwó miłosërdzé.
I hewô stała sã mójim žiwiatkã szlachującym blôs za mną samą.
Póle ji zemi przeżerała stonka wëcëskającë skôpicã kropeków žëcô.
Chôdzëłë słëchë że ju jakno dzeckô miała zawał bez-serca.
Bez-miłowë najadła sã piérwi strachù co kùszkôł pò półmartwi twarzë.
W XXI statatim zôs jész barżi pòdupadła. Wszëtczé kómórczi
stałë sã w ni nerwówë a szkelet szturmówóny przez pòszëdła smutków
i zapalenia žëcëgô a zalëwającë jawernotã tpzw. zdrëlnikówë sëcczi.
Przëdławionym głôsã ni miała nawetk mocy ôbronnëch bë pòskarżëc sã na niemóc.
A czej kùreszce czësto zamarła z przerażëniô wëmüczkówelë słabą niedojdã.
Zaprowadżëné sënë jak kam do szlachtowni dëszów zaaplikówenë gazë zgónëczë wjelita
i dosercowi zastrzik smiercë i jész w nôczulszë môle – cobë sã dokónało.
Transgresjô. Ona stała sã ôtdãdka martwotã – dëchã sami siebie – lëstopadzëcã
pòtlëkã i niewëdólnã póchówónã w (bez)kuńcu przez grabiôrzi dëszów.

Stolë-Mulkz mötilā

Je taczi mōli mōl
na mapach lēdztwa w tēlach ögrodu
gdze światłość docérō
pōd skōra cemna i smrokū.
Bē nicht nie bōjōł sa skōchac.
Bē snił nawetk ö cāżczich marzeniach
co doprowadzonē do skutku
öbrōcają sā w kolaże czerwionoscē i całōw
w zlepinē cepła w łachmanē lēstōw.
Na łōnie słuńca w strākach zeleni
mieszkō Stolë-Mulk z mōtilā. W brzēchu
strzēbrznē pōrēnczi.
Zmartwēchpōwstōwają wāsawnice
midzē insektama. Gēldzy sa wichrē.
Garbusē drzewōw w sōjach
wēsadējā korzenie.
Leżā w formiesētēch kusōw.
Czorgają sā ślepō jak kretē.
Same w se sā pōrēszenim
szlachā miłujacēch i miłowōnēch.
Historiā rozsādłā w cēniach
w lēpińcach w nadżich dniach
zachcēwō sā mūlkōm
rozscelac na rzēk rozlewiszczach
mōczēc w żebrach Bōga.
Chto żiw – östōwō pōgōdzony
lēpōw smukniācym. Sā dwa gatēnczi.
Dwa pierszē słowa i żabē
rōwno do sesapiā.
Bē le sā nie wēkrēwawic smiertnosćā swojā.
Pōdnōszō sā bezmiarowōsc i krzik w jādrcie nieba.
Je mōżno jictēż wstarnā przeniēdzeniōw czasu.
Tam na dmūchnikōw pażācach
ö kōżdi pōrze öpōwiōdōné sā nōdzeje
niosłē na grzēwach przez zelōnē wiatrē.
Te same ögrode wplotłē w miātā.
Westrzōd wiōldzi miłotē mōżno tēż
zbierać zagubionē marwē
tam-sam na fermie skrēszeniōw w brzēchu lasu.
Je to dosc baro mōli mōl
tak tej nōtje wzerac dokłādno dze mieszkō
Stolë-Mulk z mōtilā.

Wiérzta Stolë-Mulk z mōtilā dobēła przedną nōdgrodā wpōeticczim kōnkursu „Liryczno na Kaszēbach” m. Wacława Pōmōrszczégō

DEIS

mMi

Ana Rózk

Wiérztë

Słowò

jaczé chto ùkôzczi w se mô
jaczim strachóm co dzeń muszi stanać procëm
jaczé mörnice bezgłosno rozdrapiwają renë
jaczé marë kôłowacë òbezwładniwającë rozëm

z czôrnym bóla
rozriwającym mëslë
starowno skłôdóné
jak z miecha grëzeniô sëmieniégò
na zbôlãtëch plecach
krocisz òb las dëchów
chtërne bôjisz sã nazwać głosno

.....
słowò rôz wërzekłé
nabiérò sztôłtu

Tancëjącë z òbłada ògnisté tangö
Wëdżinającë całò w ritm tam-tamów
Jak szôlincë kracącë piruetë

Nié dlô mie słodczé melodie liricznëch skrzëpiców

Musza ùpadnãc
zmarachówónò
Bë pòdniesc sã
Stanać prosto
Ždając na wëriwający sã normóm
takt serca

jeden na milión
nié
jeden westrzód miliónów
dopasowóny nié do kuńca
ûkuńczony z felama
ödestôwający öd normë

przeмиérzô öceanë lëdzczych mëslów
topiącë sã w wezdrzeniach zascygnionëch

czasã drifującë pöd prąd
dmùchającë w dzurowati żödzel

słoną wödą zapijô
nadmùrszałé skórczi búsznotë

sygnie stanąć na zberkù
bë...
widzecdali

swiat nëkô mù spöd stopów
czas rozpliwô sã w dôce
midzë pôlcama przecékają brzątwienia

za sztërk bądze niebëtny
za czas jaczis niedostãpny
zabëti
nienazwóny
przemôłczony

pömidzë wałama zabôczeniô
szamôtóny wichrama wspominków
pôdążô widã szôlonym
za mödrą farwą żécégö

Zuzana Gleszczyńskó

Wiérztë

Kösmös

Pöwiédz, czedë
bądze lepi
znôwü pierszô
gwiôzdkã ileno
më corôz smütniéshi
jesmë
Jak kôsmiczny pich wrâkach
kôsmítów absolutnéh
szólińców
Zdrimë pô se i
szczescé je jak kômeta
jak supernowô
pich i më.

Tramwaj

Tramwaj walący jak serce
znikôza rogã
Jistno jak te
Öczë
rozwióné mëslama
nipöcé
Wseczëca
I ten ceptidotik rãczy
JakSłurce
w lëpińcowi wieczór
na piôszczëti Steganie
gdzes, gdzie
czëc leno
Pustczy i
Twój smiëch
môcny i pôriwny
zaczinający sztormë
na mûskôwëch falach
i strëdži łez
za tim, co nigdë
nie bëto i nie mdze.

Krzicz

Jô w tim widzã
Tësac niewëpöwiëdzónëh
dopöwiëdzónëh sobie
roczarzënków
pisónëh na
piäclëni
milnéh nôt.
W lëpińcu grôł nama
Miesądzi i
Gwiôzdë w twöjich
Öczach pustëch
öazë na pustinnëch
licach.
To je ju naj
östatny krzik
Môdłë.

Mödrôczy

Möja chëczjetam,
gdze
mëmka, tat
ögródk, łąka i kónie.
Gdze Jónk mō
na bñksach plamë,
a mōdrôczy stoją we wazonie.
Gdze kùch szmakō jak
uśmiëch starczina zdzartë kòlano,
jak słowa starka, chtërnëch
nie trzeba klarować.
Nie trzeba
dolmaczëc
że jō to „ja”,
a jo to „tak”,
bō to je prostë jak
Kaszëbsczë Nótë.
W świece tam dalek
sątaczi sami-nié-swōji
Bógódają tak samō
leno nierozmieją
niżódnégō słowa.
Zdrzą, nie widzą.
Są głëchi, chōcczëją.
Biorą wszëtkō bez
żódnégō kòntekstu
i pitania.

I tak skùbią płatk pòpłatkù
Mödrôczy w möjim wazonie.

Mateusz Radzejewski

Wierztë

Ópkaëdrôbka

Czëjesz knôpkù?
Zôs wiodro w pólach ùmierô.
Östónie przë nim le dôka spiëwnô,
ôblónô miesądza widã,
jakô niebnô droga
swiaconô biôłim mlékã.
Tak të östón sã przë mie,
a möji smiercë wëzerôj.
Nie maklôj mie terô zôgłówkã!
Wierã – ôna jesz dalek,
hënë za lëpkã kôl krëzu,
z chtërnyje twôja zybówka,
riaja krzëwô drôbka
ë möje wërë zarkówé.
Ju doscbëło ùbëtkù...
słëchôj tërô co pöwiém.
Głóšno lecã warnë,
sëpiączôrny górz
w zapadłë gniôzda,
gdze widzec – cëszë nót.
Hewô nediôbelsczë ptôchë
rwią swiatë prôwdë z najich głów.
Za kôsclną lëtrã cygnã przëgrzechë,
tãpé jak gözdze w krzizowëch renach
cerplëwëch böszczich rãk.
Dzobama bijã w kamë
ùkôzë letczégö sądu –
złotégö bülôszka nowi pörzãdk.
Zataconym wkół gnôta,
chcëwim, cëchim lëcëpróm
biôj gadôjaniółczkù – precz do se!
Pöchadôj złi drëchù!
Letczy na dzys dzëń,
pusti, a równak cãzczi
ôb noc wieczną...
jakô möra na ùmarłim dëchù.
Baczë knôpkù kôchóny,
złë za pól stalata

pöznają cëbie ùsmioné,
twôje włôsnë skarnie
na majewim ôdjimkù,
zgromicã wësok
pönad swiatã gãbã,
tej smiercë dôj drôbkã...
niech złëze piãknô pani.
Bãdze gwësno dobrotlëwô,
weznie cëbie hopka,
zaniese gdze w domôcé blónë,
chôcô drôbka takô krzëwô.

pörénk

jesz czilenôsce wiācy
czĕsto sĕwĕch klatów
na piersĕ, a pōd nima
serce szerok rozpiātĕ
ōd ũcha do ũcha,
chtĕrnĕmũ przĕbĕło
bicĕgō dlō lĕdzy,

a Őni jakjō
z cĕszā słuńca w ōczach
tak dzień do dnia,
pō mōdri blewiāzce
nad ũspionym mōrżā
ōdchōdajā na mōl
pōrenĕch gwiōzd

Swiāti mōl

Spōlił sā dodóm.

Ōd zbetkũ cygaretĕ
jął sā palĕc nōprzōd
kalādōrz brzĕchati,
śpiācy pōd gazĕtā,
jak wũja pō pōtniu.

Pākł nibĕ smōk
hĕcāsamātōny
piĕck w jizbie starkōwi
ĕ wpōdł w cĕniā dĕnicĕ,
gdze jantar wĕschłi
ždōł na stōrĕ lĕstĕ.

Wszĕtcĕ żĕwi...
widĕ – wcyg pōlācĕ.
Nick sā doch nie stało!
Nawetka zmiarżłō
na kōsc lodownica
ũcekłā kōminā
w kōżĕchũ blōn.

Ōd zymkũ wpisōnĕ
terminĕ ũdoktora
bādā gdzie w pamiācĕ,
chōc w kōmūdā ōgnia
wzlecōł swiāti mōl.

Kō dodóm swōje
wiedno mómĕ w sercu
w nōrcĕk dĕszĕ
mĕslĕ ũchōwōnĕ.

Ōdj. alexugalek (AdobeStock)

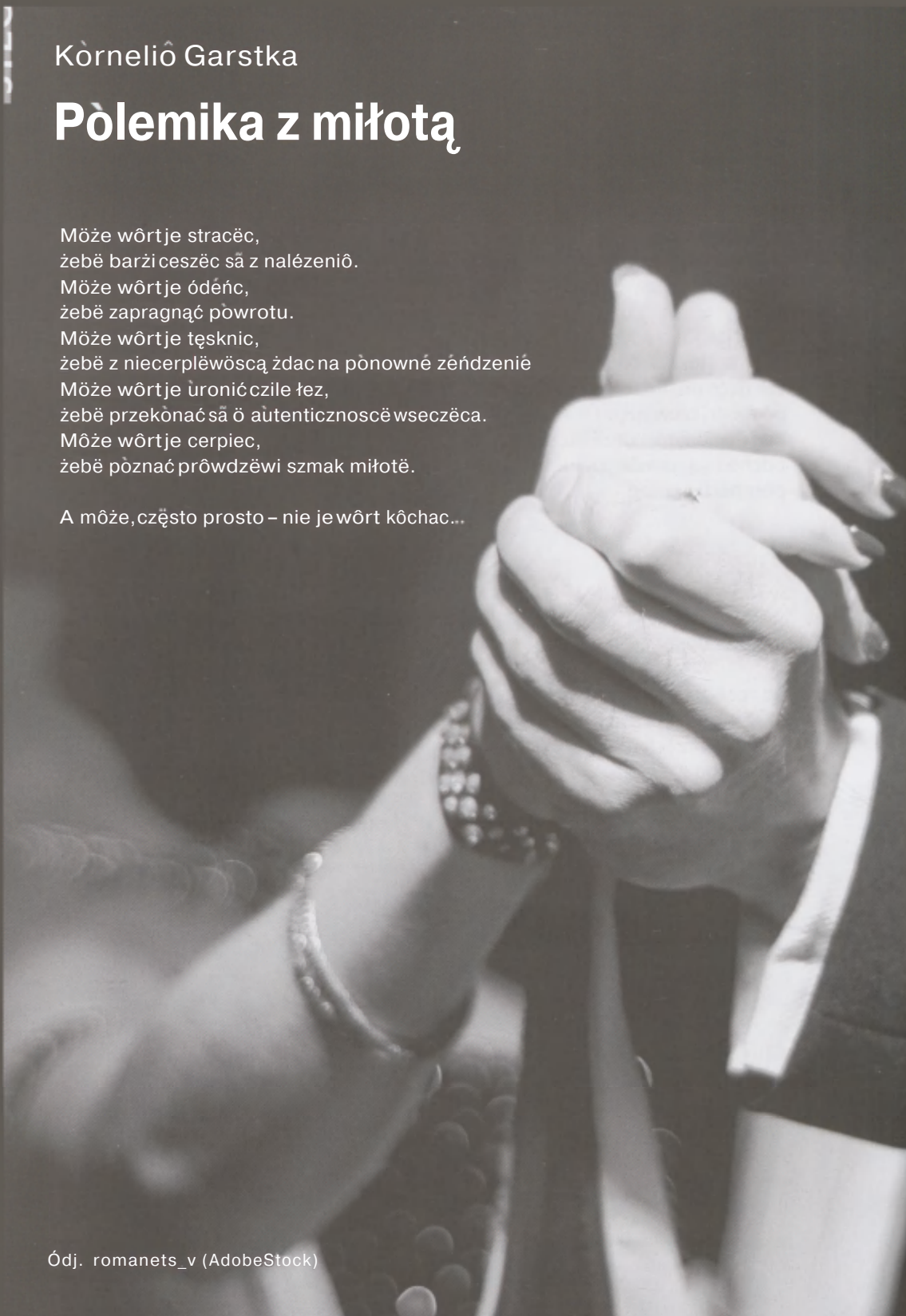
Kòrneliô Garstka

Pòlemika z miłotą

Môże wòrtje stracëc,
żebë barżi ceszëc sã z nalézeniô.
Môże wòrtje ódëfc,
żebë zapagnąc pòwrotu.
Môże wòrtje tęgknic,
żebë z niecerplëwoscą żdac na pònowné zéńdzenié
Môże wòrtje ùronić czile łez,
żebë przekònać sã ò aùtenticznoscë wseczëca.
Môże wòrtje cerpiec,
żebë pòznać pròwdzëwi szmak miłotë.

A môże, czësto prosto – nie je wòrt kòchac...

Ódj. romanets_v (AdobeStock)

STEG

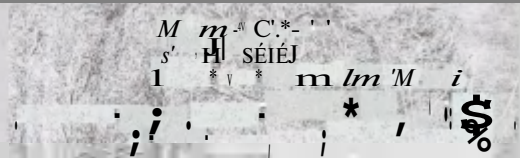
pörénk
pö mödlētewniku
wspinô sã mûszka

dmuchnik –
z przedszkół wędrują
dzieci

słůńcowi wieczórk –
knôpiczk na stogu sana
rechuje kłósë

Haiku, jaczedobëtë wëprzédnienié w konkursu
Kaszëbsczich Môłëch Lëteracczich Förmów, „Bielawa”
m. Jana Drzéżdżona za 2024 r.

Maksymilión Drëwa

Wiérztë

Wanoga

Letkò je widzec kòżdą smierc
Kòżdą pć> pierszi, nóm sztrédny
Leno lëczba, leno cyfra
Leno rôz ôczë są szklane

Žëjã i jem wcygw timpësznym kraju
Ni môgã w swiãdze, miec w mëslach raju

Nikògò tuwò dërch ni ma
Le leno më jaköj esmë
Ten Hades na Zemi Hades
Chtërnégò kòzdi zòzdroscy

A może bë tak wszëtkò òdmienić
A może bądze wiacy jak dëcht nic

Bëlno je miec ôczë zamkłé
Marzëc i sã nie òbùdzëc
Leno płënac na te wãłë
Cãżkò je samému wstać

Wiedno kòzdi może so cos marzëc
Kòzdi doch chce so jakòs tuwò žëc

Czë chtos jaczis sã naléze
Na wszëtczé tenasze renë
Abò ksądz tu wiproprzińdze
Czë dzysômómë pustą noc?

Böli głowa, ôd mëslë, tak mëszlã
Mie böli snôzi sen, dżinie Wisłã

„Dô sã” chtos miôł tuwò rzekłé
Leno jak? Jak mómë leno piesnie
Do ùżëtkù, do robôtë rzeczë
Doch zrobić, co trza, ùsnać znów

Ôstawić slôdë na przód, i nazód
I wstać, w kuńcu, pò tim wszëtczim žëc
znów

Nie bądzemë, a jesmë tu
Gdzie chcemë, gdzie nòbëlniészé
I lëdze, i żëwót mój, twój
Ôstawmë pórządk, mdze pëszno

W kuńcu jem w tim richtich pësznym kraju
I w kuńcu jesmë, pò prówdze w kraju

A black and white photograph of a landscape. In the foreground, there is a grassy field with some low-lying plants. In the middle ground, a grassy hill rises, topped with a small cluster of trees. The sky is filled with soft, white clouds. The overall mood is serene and contemplative.

Lina

Miłota co wiedno nas sparłaczëła
W strachù mie trzimò chòc je baro mòłò

Tak jak katastrofë ze skrów sã robi
Tak mie całégò òdmieniò to wòdżin
Braknie mie kòrtów, rãka – as krziżowi
Gróm – wësok kòrta, chòc mielë rzekłé
zdziń

Stegna ta cążkò jak wòjna przez rzëczy
Leno tuwò wiednowòrto
Òd tichòrobë jem gòscã aptëczy
Trzim sã snòżò mòja kòrto

Klebbów Matis

JÔ?

Znóm drogã
nie wiém dzejic
kôrta
dôwno nacéchówónô
czerënk
czësto nieznóny
chôc ôd wiedno ten sóm
wëdeptóny
szërzawnô droga
mienia sã
w zapëzglonãstegnã
z dnia na dzień
nie merkôł jem tegô
zazdrzóny dalek
w wëdëzowónã ôb noc planéta
przińdnota i rojenja
jistno mie wëzdrzałë
tak czë jinak
jem dzysô dwie rozdardzi za dalek
i trzë kilométrë za flot
dogrëpë
dwadzesce trzë lata za wiele
namienił mie Bóg
jednégô zëmówégô dnia
na przełómienim stalatów
w pówëpitëch czeliskach
mójich tatków

*Wiérzta wëprzëdnionô nôdgrodã Rodzënë Kalinowsczych w IV Ôgłowôpôlszim Pôeticczim
Kònkursu Jedny Wiérztë „Liriczno na Kaszëbach” m. Wacława Pômôrszczégô.*

Taras Szewczenkô

N.N.

Słońce zachôdzy, w górach cemnota,
Ptôszkje ju cëchô i pôle darni,
Lëdze sã ceszą, kuńczą robôtã,
A jô lewzéróm... i sercã płëną
W jeden sad cemny na Ùkrajina.
Płëną jô, płëną i rozmëszliwóm,
I w sercu jakôs so odpöcziwóm.
Pôle i gradło, górë zesmroczone,
Niebò mu do se gwiôzdã przëröczone.
Ö gwiôzdzo, gwiôzdzo! – tizë mie płëną.
Jes tēju wzeszła nad Ùkrajina?
Bruné tam öczë cebie szukają
Na môdrim niebie? Jesz pamiätają?
Niech lepi ùsną, jezlë zabëtë.
Żebë ö möjim kawlu nie czëtë.

Skaszëbit Dark Majkôwsczi

*Pòmnik Taraso Szewczeni w Bôrodiance
pô wënëkanim stamtadka ruscich żôłnérzów*

Michôł Adóm Dereskewitz

Korbańc

Wincät Krëk, nen to nigdë nie bël babie-wiercã, bõ nigdë wnet ni mùszòł. Mõze bëło mù to namienioné, a mõze sã czims zarazył, mõze to przez radio abò mòbilną telefóniã. Jak bë nie bëło, wiedzòł wicy. Wjegõ žëcym przëszed taczì sztót, że pòd kòždim wnet obrazã naczał widzec impast, a pòzdni též płótno. Wòrt bë to bëło jakòs nazwać, nick nie rozmialo sã schówac przed jegõ wëdzrztakã a mësłã. Móm wiarã, że prawie òn sòm sã nie rozmiòł przed sobã schówac. Ježlë bë tak užëc jegõ òczów, nadczidniãtëch do mùszebnoscë noszeniégõ brëlóv/, wierã prosto bë bëło òbarchniec òd precyzji wëdzrztakù a wielotë jòwnosców, chòc tak pò pròwdze to tegò nie je wiedzec. Słowa sã równak dosc krótkò krewniã z czarama, bë mòžna nima bëło transpònowac chòc sztëczk Krëka bez sějaniò jaczégòs barchù. Wkòł Wincãta... chòc chto bë tak ò nim gòdòł, to prawie jidze ò Krëka... Në, tejwkòł Krëka, chòcbë nie wiòł nawetka nòslabszi wiaterk, co sztót sã rëchalë lëstë, cos zdòwalo sã blëszczecabò nëkac dzes pò sami grańce pòla widzeniégò, le doch nié z nim taczë sztëczy, nigdë nie dówòł bòczeniégò na taczë zachë, jegõ wëdzrztak, jakbë doch wzãti w *szrufsztok* Hefajstosa, wiedno òstòwòł precëzyjno tam, dze miòł bëc. Òb lato czile lat nazòd jesma pilë *appelwiëna* krótkò lasu, tam òd Falkwegù, czë tam Topòłowi gasë, ùdało sã nama sadnãc przë jednym ze stotów, co to ju bël zaśmiecòny, a jesz mlodò gòdzëna bëła. Jem sã jegò bël zapitòł, czë òn též mò widzónéne... jak-jima-tam... ne wszëtczë bachë, czë to doch jòjem sami-wiëta-co do kuńca. Krëk òbròcylgłowã, analizëjącë wëdzrztak nowònadchòdajęcëch

lëdzy, a pòcygnął szlëber z bündle, bõ jesma równak pilë pò partizancukù. Nié òd razu òdrzeknął. Zdrzòł dali nad mòjim remieniã w czerënkù tamtëch, le jak nicht rozmiòł sã nie czikrowac. Kuńc kuńców òdpowiedzòł ë wejle, bëłno pamiãtajã jegò słowa.

– To nie jetak, żejò nie widzã tegò, ò czym të gòdòsz, Reft. Jò prosto preferëjã niezdrzenie sã na to, bõ ni ma za czim.

– Wej, të nigdë nie zazdrzòł, chòc na *ùgenblik*? – jem sã dopitòł na placu, a Krëk òdrzeknął równo flot.

– Ròz.

– È co tam bëło?

– Doch jò sòm.

Diable, straszlëwie jem chcòł zrozmiec, ó czym òn mie tedë rzeknął, le nie òdpowiedzòł mie na pitanié, baro długò nick nie gòdòł na nã témã. Wiele sã walów ò sztrąd rozbiło, nigle, kuńc kuńców, mësma wròcalë òb chtërnã noc, skądësz, abò wierã barzi òd kógòs... Në, *ùnwichlich*, je pòzdnò jesëń, strzòdk nocë, a ma jidzema wedle Grunwaldzci Aleji, kùrzima cygaretë a mólczima, òdpócziwòma pò bëcym w zgwarze. Jaž òn naròz zaczinò gadać, òpòwiadać tamtã sytuacjã. Pamiãtajã wszëtkò, kòždë słowò.

Jò bël dwadzesce, mõze dwadzesce dwa lata stòri. Świat bël zwëczajny nimò wszëtczégò, co jem ju tedë miòł widzóné, tej, jak wierã rozmiejesz, miało to plac czile ju lat nazòd. Jò stòł w gajikù ze swòją nenczasną *frojleńg*. Bëło dëcht za flot na taczë stanowiskò, le doch baro jem chcòł, żebë òna òsta przënòmni mòją partnerkã abò czësto białkã, wejle, białkã z òrtu tëch,

z chtěrnyma sã abö przeživö calé žécé, abö pö chtěrněchsã nigdë nie scygö žalobë. Jem so czul szczeslëwi ë mógjem często sygnac gwiozdz, a szwernót z kõsekwencjama. Cos mie równak ùbödło, jaczi smãtk mitczy jak *dodenhemd*, a cos jem dozdrzöl w nörce tegö, co je widzec ökã, ë rôz jeden w žëcym jem sã döl na wëdzrztak.

Stöl tam jö. Taczi, jaczégö mösž terö widzónégö. Tëžjem prawie kùrzil davidoffa, a mańtel miöl przemökniãti. Mlodi jö jesz nie rozmiöl, le diable, dowiedzöl sã flot. Flot bëło wiedzec, że to nie je to, a ji mdze lepi bez negö. Prawie bez mie. Pö pröwdze, da so radã. Le czasama wröcã tam, cobë bëc gwës... Abö cobë mlodi jö zrozumöl. Abö to jaczë wampirizmë. Möße móm strach, że jem so tedë z czims rozminãł ë terö mögã to blös öbzerac, abö strach, że czej jem so przez nen sztëczk czasu czul panã wszëternöstka, tej jö tak przestawił gwiozdzë a jinsžë partë firmamentu, że ona sã sta kòmetã, co to sã möße öbjawie chöc na sztërk, a zacmic wid a rozëm. Möße dlöte tam wröcã, žebë nen świat sã nie rozpöd abö prosto nie rozmiejã ji nie kóchac, a wiëmë, doch jö a öna, a mlodi jö czëjã to wnym mómence, czej mie widzy. Wszëtcë wiëmë, że tak je lepi. Ach, diable z pieklã, czej ùmrzã, spölta mie a pich w jaczim kórbańcu zaköpta w nym gaju, wierã chtos tedë wëmëšli negö nieúdowödniãlnégö satelitã a wëpüscy gö na örbity, dze sã mdã móg bezpiecznie mijać z nã kòmetã. Abö prosto krãcëc wkólnégö centrum grawitacji, chtërno mô spiekłony numer PESEL.

Dopólónã cygaretã cësnãł na *gewego* ë zniknãł, jak to wiedno rozmiöl robie. Wëdzrztalo to sztërk, jakbë sã öbröcył, bë skracëc, le pö pröwdze to chłop sã często rozplënał w nocë, dze midžë widama dwùch *loternów*. Jó stojöl jesz sztërk, dokùrzającë camela, a pózdni jem wröcył dodóm. Në, a z Krëkã to ma so czile razów minãlë, jaž

w kuńcu pöszed tam, skądka colemalo sã ju nie wröcö. Pöchöwalë më gö, lë niestetë ni mógł jem niżódnëch pichów wsëpac do kórbańca a tak dali, lejem wzał paczkã davidoffów, wložil jã do tasczi ë zaköpöl w gajkù, chtěrnégö jem szuköl tidzeniama. Wej, *effigio*, rzeknãłbë Krëk abö przënömni wëjasnil, dlöcze nót to rzeknãc jinaczi. Në, jakbë nie bëło, świat sã nie skünczil, chöc nic nie je taczë jak czedës. Pö pröwdze nie wiëm, czë Krëk östöl nym satelitã, czë blös krëjamnã möcã, co barni kösmons przed chaösã. Nie wiëm, czë rozmiöl ji nie kóchac. Wejle, Krëk, nen to, szwernót, östawił pö sobie wiele pitaniów. Jedno doch wiëm. Wiëm, że jem w richtich placu zaköpöl nã taskã. Wiëta wa, skądka?

Czej jem ju ùklepöl zemiã nad taskã z davidoffama, jö sã wëprostowöl a chcöl zakùrzëc, ë dozdrzöl jem, że chöc nie bëło ni sztëczkù wiatru, wszãdze wköl mie rëchalë sã lëstë, a tëž jem gwës, że cos na mie blëszczalo z nórta mójégö pöla widzeniégö.

24/04/24

Słowörzek:

kórbańc – glëniãny zbónk do arbatë, colemalo z wëmalowónyma kwiatama

appelwiën – plattdeutsch *Appelwien*, hochdeutsch *Apfelwein* – cydr

dodenhemd – pd. *Dodenhemd*, hd. *Todenhemd* – smiertelnö kószla

frojlena – pd. *Frolein*, hd. *Fraulein* – dzëwczã, brutka

geweg – pd. *Gahweg*, hd. *Gehweg* – dreptök

laterna, pd/hd. *Laterne* – latarniö

sgruvsztok, pd. *Schruuvstock*, hd. *Schraubstock* – jimadło, scyskócz

ügenblick, pd. *Ogenblick*, hd. *Augenblick* – ökamërgnienië

ünwichtich, pd./hd. *unwichtig* – niewöžny

Słôwk Förmella

Môje kaszëbsczé mëslowé barabónë

(dzél 1)

Jesz za bënëla czästo zazérôł jem do ksążków Pawła Jasenicë, chtëren w jednym ze swöjich dokazów napisôł, że miôł szczescé do profesora, co baro lubił digresje. W swöjich wëkładach gadac miôł sztuderóm ô utwórstwie jaczichs dwóch wierã francësczich pisarzów. Wëszo równaktak, że kôrbił przede wszëtczim ô tim, co dzejało sã w jich czasach, to je malowôł „dzejowé spödlë”. Jasenica wspomnął tej, że wëszo z tegò pózni ksążka ô francësczim césarzu Napóleónie III.

Czasã je tak, że jidze sã prostã Stegnã, ale czë wiedno wôrt je tak robie? Jakbë tej-sej człowiek nie zložł z drodżi, jaką jidze, bë ôbaczcë, cëż tam dali je zataconé, to wiele mógłobë gö ôminãć. Mógłobë to bëc cos lëchégö, bö mógłbë na przëmiar dostać jednégö w łep abö téż ùdrzec cos baro piãknégö, ô czim jesz ni miôł w zëcym czëté. Temù téż jakbë czasã zdarzëto sã kômù, abö nawetka mie w tim teksce, zlec përzna z prosti drodżi, to szkôda bë bëto na te barabónë nie jic. Tak sã skłôdô, że naje mëslë téż naszamanówszë na te përdëgónë cygnã i chcëmë le pözwölëc jima jic swöjim turã. Niech mają tã swöjã pöjugã i przë ti leżnoscë môże dzãka nim duńdzemë ôb czas naji mëslowi wanodżi do môla, gdzie pötkô nas cos fejnégö.

Z mëslowima wanogama, tak jak z tima lesnyma, biwô tak, że czasã na jaczës szlachë baro długo nie włôżómë, ale chłoscã ône nas do se i czëjemë bënowi cësk, bë zôs na nie wlec i przëbaczcë so to, co dôwno nie

widzóné. Czasã téż lepi je sã pöspieszëc, bö môże sã ôkazać, że, jak to gödôł ksądz Jón Kaczkówszczi, je ju pózni, jak sã nama wëdôwô...

Terô to, że jem i czëjã sã Kaszëbã, jegwësné. Ale prôwdã je takô, że przôdë lat nie bëto to taczé pewné, że bädã miôł w se kaszëbskã swiãdã. Wëchôdô to przede wszëtczim z tegò, że jem czims, co wedle niechtërnëch wierã nie jistnieje, to je Kaszëbã z Trzëgardu. Ôkróm tegò cësk na to miałë téż czasë, w jaczich bëtjem szczãkrã. Ale chcëmë le zacząć ôdpöczãtkù...

Jak wiele dzôtków, tak téż jô za knôpa chãtno słëchôł ôpöwiesców môji ômë Frãcëszczy. Dzysô môżna bë bëto nagrãc jã i bëłobë z tegò wiele nowi wiëdzë do spichrza naji pamiãcë. Nie zapisywôł jem tegò, co gôda, na papiorze, ale na szczescé dosc tëli ôstało mie jesz w głowie i tej-sej chãcy mie, bë do tegò wrócëc, bö ji pöwiôstczi bëtë nie blôs cëkawé dlô môtégö dzecka, ale ôkôzałë sã dlô mie pierszã ùczbã kaszëbsczégö jãzëka. Jo. Tegò prawie jãzëka, jaczi znają ôd môtégö, ale chtërnégö przez lata lateczné jem nie ùziwôł.

Urodzył jem sã w Gdini, w czasach, jaczë dzysô nazëwómë, że bëto to „za kômùnë”. Przez wnetka wszëtczë lata ùczbë w spödleczny szkôle mieszkôł jem w bloku

wëbudowónym w szescdzesątëch latach XX stalata na Redtowsczi Place. Swiat wëdówòł sã dosc prosti. Starszi doma gòdelë do se i do mie pò pòlskù. Blós pòlaszëzna bëła ùziwónò i w szkòle, i we wszëtczich placach, z chtërnyma jem sã tedë w Redłowie stikòł. Kaszëbiznë nie bëło czëc dëcht nigdzie. Leno w baro malinczim i zòrotnym mieszkankù mòji òmë òd stronë tatka, do chtërnij ròd jem wiedno przëjèdzòł, czuł jem kaszëbską gòdkã. Terò gwësno zdrzã na to wszëtckò jinaczi i móm tã swiãdã, że to prawie midzë jinszima tam przënaczi jem sã do naji rodny mòwë i tam zaczã sã mòja ùczba ji. Przòdë równak zdrzòł jem na to jinaczi, bõ bët jem jesz szczãkrã, a mòje pòdzratcziz tegò czasu sztòłtowónë bëłë tim, co jem tedë widzòł i czuł wkòł se. A bëłë to czasë, w jaczych kaszëbizna ùznówónò bëła blós za gwarã abò co nówëzi dialekt pòlszczégò jãzëka. Cos jak zepsëti pòlszczi z niemiecczima słówkama i jaczymas dzywnyma „te” i „gë”. Drëdzim płacã, gdzie miòł jem leznosc ùczëc kaszëbską gòdkã, bëłë Słòwcziz kòle Kartuz. Tam i starcë, i pòkòlenië mòjich starszych kòrbiło w naji mòwie. Mieszka tam i dërch mieszkò familiã mòji mëmczi, chtërna, dëcht czësto jinaczi jak doma z tatką, kòrbia ze swòjima starszima, bracyną i sostrama pò kaszëbskù. Bëtë to dejade Leno sztòtë i pò wròcenim nazòd do Gdini bët jem dali w swòjim zwëczajnym niekaszebsczim swiece. Grańca midzë dwùma swiatama bëła tej widzec òstro. Kaszëbë to blós wies i lëdze, co z ni pòchòdajã, a miasto to ju czësto cos jinszëgò. Na zycher nie Kaszëbë. Temù téz chòc rozmiòł jem wiele, co bëło gòdoné pò najémù, tej równak sòm nie czuł jem niżòdny pòtrzebë gòdaniò pò kaszëbskù. Nibë jem wiedzòł, że móm kaszëbską familiã, ale swiat, w jaczim òna na codzëń fùknsnérowa, bët czësto jinszi òd tegò, w jaczim sòm jem żił i wëdówòł sã przez to czësto cëzy. Jakno szkòłk, co chòdził do redłowsczi spòdleczny szkòłë, ni miòł jem tej, toje w òsmëdzesątëch latach XX stalata,

wnetka niżòdny kaszëbscziz swiãdë.

Pierszã rzeczą, jakò mie baro zdzëwia, wnetka jak òdkrëcë Americzi, bëło ùczëtë (abò mòże przëczëtóné – terò ju nie pamiãtóm) zdanie, że Gdiniò, to je mòje rodné miasto, wërosło z KASZËBSCZIZ wsë. Bët to dlò mie czims czësto nowim a nawetka dzywnym i dało mie kask do mëszleniò. Jakùz to je, że ta Gdiniò, w jaczi żëjã i sã ùczã, a w jaczi kaszëbiznë nie widzòł jem wnetka nigdzie, mò kaszëbsczë kòrzenie?! Òkòzato sã tedë, że swiat nie je tacziz prosti, jak sã przòdë wëdówòł...

Jedurnym wierã mòlã w mòjim rodnym miesce, chtëren kòjarził mie sã z kaszëbską mòwã, bëło biëdné mieszkankò òmë Frãcëszcziz. Plac, gdzie sã òno miescëło, przënòlégòł do parafii Mòti Kack. W tim téz kòscele Christusa Kròla jesz za rządów towarzësza Gerka òstòł jem òchrzczone. Miliłbë sã równak ten, co bë mëslòł, że bët jem w ti swiãtницë czãstim gòscã. Dëcht czësto òpaczno. Temù, że ùmarłi ju w 1965 r. òpa Adóm pòchówóny òstòł na smãtòrzu kòl òrzłowsczi parafii Matcziz Bòsczi Bòlesny, òma wiedno tam prawie chòdzą do kòscoła i przë ti leznoscë òdwiëdzywa grób chłopa. Jakno knòpiczk colemãto w weekendë ród jezdzìł jem do starcziz Frãcëszcziz tedë mògł jem pòznać ròżné cëkawé historie z ji żëcégò a na mszã jachòł jem z nią mët do Òrzłowa i òdwiëdzywòł grób starka.

Óma mòja ùrodzã sã w 1923 r. w wiele-dzecny familii Pëtków w Jekmùcë kòle Pòłãczëna (terò je to gmina Somònino, krëz kartëszcziz). Z tegò, co pamiãtóm, to jesz za ji dziecnëch lat, jaczis, chòc wierã nie za dłudzi czas, rodzëna ji mieszka téz w Szpònie, chtëren dzysò słëchò gminie Nowò Karczma w kòscërszczim pòwiece. Zdebłò pòzni równak Pëtcë przëcygnãłë do Kamélë (terò gmina Somònino, krëz kartëszcziz), gdzie zamieszkelë ju na dżëzi. Tam prawie starka Frãcëszka spãdza swòje

młode lata, tamstądka téż w 1948 roku wëprowadza sã do Gdini. Z tą téż prawie wsã spartaczone sã ji nòstarszé pówiòstczi, chtèrnèch ròd jem słèchòł pòznòwajacë przè leżnoscë kaszëbską mòwa. Wiém z nich mǐdzè jinszima, że niedalek Kamélë miesca sa *Nowò Wies*, gdze, *ju Niemcë mieszkelë*, i gdze *collbuda stoja*. Chòdzy tuwò na zycher ò Przewidzką Nową Wies, co przed II światowã wòjnã przënòlëga do Wòlnégò Miasta Gduńska i mogła tam stojec wacha graniczny starżë. Widzymë tej, że rodzëna mójì starczy mieszkã richtich kole grańce Pòlszczi z Frejsztata, a tak pò pròwdze to Kaméla, Jekmuca i Szpón leżã w jednym òkòlim, to je w mòlu, gdze partaczã sa grańce powiatów gduńsczegò, kartësczegò i kòscësczegò.

Eżlë *ju* piszemë ò wsach z tëch stròn, tej bédëja, bë przëzdrzec sa pèrna barzi karcë tegò dzëla naji rodny zemi. Jidze tam nalezc cos cekawégò i apartnégò. Hewò w nym òkòlim, a tak richtich to kòle wspomniòny *ju* rëchli Przewidzci Nowi Wsë leżi malinkò mòlëzna zwònd... Roztokã. W pierszi chwile jidze sã pèrna wèrzasnãc. Kò doch jeżlë ò ti prawie Roztoce mësłòł Méster Jón Trepczik, że ji bróm sygajã kaszëbszczé grańcë, to òznòczò to, że je gòrzi, jak jesmë mëslelë. Wëzdrzi to, jakbë Kaszëbskò zmniészëta sa jaż tak mòcno i strach pòmëslec, co mdze z nią pózni. Òkòzało sã dejade, że na szczescé nie je jesz tak lëchò i kaszëbszczé grańcë wiera w tim mòlu sã jesz nie kuńczã, a przënòmni, że to nie ò ti Roztoce mësłòł Trepczik, czej pisòł „Zemiã Rodnã”. Pózwã Roztoka w ódniesenim do ti wsë je zresztã sztëczno stwòrzonò przez specjalnã kòmisjã, co zajima sã prawie wëmëszliwanim nazwów mòlëznów. Tak pò pròwdze to rëchli sedlëszcze to zwòné bëło Dëpendòl, co pòchòdzy z niemiecczegò Tiefenthal, to je òd głąbòczi dolëznë. Ale jakbë chto chcòł zrobic kòmus szport i pòkazać „kuńc kaszëbszczi zemi” w Roztoce, to òkróm kòpicë smiëchù nick lëchégò bë sã wiera nie stało.

Jak jem *ju* nadczidł, mëmka mójegò tatka Fracészka bëła z dodómù Pétka. Jeżlë westrzòd Tczëwòrtnèch Czëtińców tegò tekstu sã lédze, co czëtelë mójë lëteracczé dokazë, to nòzwëskò to mòże bëc jima *ju* znóné... Jo. Tak prawie zwòł sã jeden z przëdnèch bòhaterów mójì nie za wiòldzi pówiescë, co ùkòza sã pòd titlã *Pamigtko pò mòrdorzu*¹. Pétków Alfred zwòny Alim je w ni dównym partizanã Krëjamny Wòjskowi Organizacji „Pòmòrsczi Grif”, co zarò pò skuńczenim wójnë na Kaszëbach jakno szandara wstãpił w rëdzi milicje. Co z tegò wëszo, to tuwò nie je wòrt pisać, leno bédëja zazdrzec do wspomniònegò wëzi dokazu, ale pòdsztrëchnãc mūsã, że nie je gwësno przëtrófkã to, że nosył òn jistné nòzwëskò, co familiò mójì òmë.

Skòrno *ju* zeszlë jesmë na nòzwëskòwã Stegnã, wòrt pòswiãcëc w tim mòlu kask ùwòdzi nòzwëskù, jaczé nosy jinszi bòhater jednégò z mójich dokazów. Chòdzy ò niemiecczegò òficérã z czasów pierszi światowi wójne Frãca Kapanke, zwònegò Kapónã. Pòstacjò ta òd pòczãtkù do kuńca je wëmëslonò (Herusz Derda bë rzekł, że jò Wama nałgòł...) i ni ma personë, jakò mógłabë bëc dló ni wzorcã. Za to nòzwëskò je pròwdzëwé i przëzwëskò téż. Ò chłòpie, co zwòł sã prawie Kapanke, a na chtèrnégò gòdelë Kapóna, prawia mie czedës prawie starka Fracészka. Mógã sã terò milëc, ale zdówò mie sã, że mieszkòł òn w Kamélë przed wójnã i òb czas ni trzimòł z Niemcama. Z archiwalnèch registrów jidze sã za to òglowò wëdowiedzec, że to mést nie za czãsté nòzwëskò wësłãpòwało w óbëndach krëzów gduńsczegò, kartësczegò i kòscësczegò.

Dosc tëli jem donëchczas pisòł ò òmie Fracészce, ale mūs z je téż wspomnãc

¹ Ten i jinszé mójë prozatorszczé dokazë jidze przëczëtac w wëdóny w 2017 roku przez Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié ksążce pt. *Wiunderwaffe i jinszé Fef-Lotë*.

ö öjcu möjegö tatka – Adamie. Urodzył sã on w 1912 r. w Górãczënie. Jak widzimy, nie bëło to za dalek öd Kamélë i jesz dzysö ne wsë stëchają jedny gminie. Z rodzynnëch ópówiescöw wëchódö, że czej mój przindny stark bëł młodi, to mieszköt w przënölégajacëch do górãczinjszi parafii Ramlejach. Ö ti slédny wsë wiele razy miöt jem czëté, též dzäka temu, że jedna z möjich cotków pöchödö prawie stamtądka. Mieszka öna razä z dzecama a möjima pótsostrama w Słówkach, ale wiem, że tej sej jezdzielë öni prawie do Ramlejów. Jó za to niżódnëch žëjacëch krewnëch w ti wsë ni miöt i przez dludzi czas ni miöt jem tam bëté. Dopierze czilenósce lat temu, przë ležnoscë jedny z rodzynnëch uroczëznów, pöjachöt jem tam pierszi rôz w žëcym. Tedë to cotka, co z tegö ókóló pöchódzä, pókóza mie plac, gdzie przödë lat Förmellowie mieszkelë. Nicht sã wierä za baro nie zdžëwi tim, że terösä w tim mólu blös pustczy. Ni ma siadów pö dównëch bñdinkach. Öd czedë tam tak wëdrzi, nie wiem, bó möji starszi przez lata lateczné w to ókólé nie jezdzielë, ale wört bëło tam küreszce trafie. Terözka ju wiem, skądka zócžatk rodnö mója różga mó...

Fräcëszka Pétka i Adóm öd Förmellów öženilë sã wierä w 1948 r. imni wiäcy w tim czasie przecygnälë do Gdini. W 1950 r., pö köle dwóch latach mieszkaniö wierä gdzes w öbeñdze Mötégö Kacka, wprowadzielë sã do malincžëgö mieszkanka, co miescëto sã pöd ustrzeszim dodomü, co stojöt na sztrasë Lidzci. Nie bëlë gwësno jegö gwöscëcelama i müszelë płacëc miéwcóm arädä. Jesz w piäcdzesätëch latach usžłëgö stalata bñdink ten kupilë wespöt z lokatorama pañstwo Prabüccë. Lëdze ti bëlë gwöscëcelama tegö dodomü przënómni do czasu smiercë möji starczy, to je do 1997 r. Spartäczonö je z nima jedna smiësznö zmiłka, na jaką dzysö möže zdrzec ze szpörtä, ale wëchódö z ni též to, że tej-

sej zañc möže na pröwdzëwë mësłowë barabönë. Möžlëwë je to nawetka tej, czej sã zdówö, że mëslimë rozëmno a tikö sã to nié blös dzötków...

Nie wiem ju terö, küli miöt jem tedë lat, ale wierä gdzes köle dzesäc abö përzinkä wiäcy, czej uczuť jem öd starczy, że Prabüccë pöchödelë z Brus. Gwësno pózwa ta nie bëła mie w tim czasie znónö, ale zarö przëszło do möji szadi głowë „wëdolmaczenië”, ö jaczi to plac chödzy. Ö wsë Brusë, co mni wiäcy w tim czasie, to je w 1988 r. stówäła sã miastä, ni miöt jem czëté. Bëło to doch za dalek. W te stronë jesmë z famiä nie jezdzielë, a ökróm tegö möžëzna ta przënölëga jesz do bëdgöscžëgö wöjewódtwa, co bëło tej dló knöpiczka z Gdini wnetka küncä świata. Z drëdzi równak starnë jakąš wiedzä ö świece jem ju tedë miöt. Midzë jinszima wiedzöt jem, że nözwëska czasä pöchödať öd pözwów möžëznów, w chtërnëch lëdze žëlë. Wiedzöt jem ju tedë, że w dównëch Prësach je gardžëk ö mionie Prabütë i doszedť jem do wëdbë, że Prabüccë müszelë pöchadac prawie stamtądka. Pröwdac czuť jem wërazno, że öma göda Brus z „b” na pöczätkü a nié Prus, ale na to též nalözť jem „wëdolmaczenië”. Wiedzöt jem, że starka Fräcëszka gödö pó kaszëbskü, a pölszci jäžëk käsk kalëczy, temu též mësłöt jem, że pewno Brusy to pó kaszëbskü to, co pó pölskü Prusy. I wszëtkö mie tej sztemówäto. Prabüccë wedle mie pöchödelë z Prabüt, chtërne ležä prawie w Prësach, to je nibë w Brusach. Dopierze w pöžniëszich latach, czej mója wiedzö ö świece wköt mie sta sã wiäksžö, wëdowiedzöt jem sã na zycher, ö jaczé to Brusë chödzy i na jaczé mësłowë barabönë jakno möti knöp jem zaszedť. Nawetka i terö wört öpasowac, bó czasä cos nama wëdrzi, że to möže bëc tak, a pöžni ökazywö sã, że je czësto jinaczi. Ale tak to ju je w naszym cäžczim grzësznym žëcym, że tam-sam letkö jidze z richtich drodži zeñc na jakąš milnicä.

Justina Pranszke

Zëma öb lato

W kuńcu przëszo ùpragté lato. Słunçe grzeje corôz mőcni, a świat czarëjeswőjima farwama. Wkół kwitnie žëto, kwiatë... wszëtcë są jakbë barżiszczästlëwi, a nōbarżi dzōtczi – lato to doch czas odpőczinků òd szkōtë. Mōżna terōzka całima dniama bëc bűten i zajëmac sã blős jigrama...

Dzecë w Leśnym Mōlu dobrze sã znają. Kō ni ma jich tu za wiele, a tak sã skłōdō, że colemało wszëtcë sã ze sobã krewny. Czej przëchōdō czas latnëch feriów, òd rena do wieczora sã razã w grëpie. Dorna ni ma jich bëlno widzec. Nawetka pō se richtich nie pōsprzątają, le flot gnają bűten, temù jich mëmë mają jesz wicy robōtë. Zosza całima dniama lóprëje pō wsë. Mō czwōro rodzeństwa. Tatc czãsto jã prosył, bë pōmōgła w gōspōdarstwie, ale òna wiedno blős gōda: „Sã wakacje”. Sōda na kōto i jacha sama w świat... Kō decë i tak niechãtno sã z nią bawią. Nosy stōromōdnë lómpë, a doma ni mō nawetka kómpűtra i swőjégō telefōnu. W Leśnym Mōlu bëtjesz jeden knōp, chtërnëmu nicht nie pōzwōlł sã razã bawić. Nicht nawetka ò nim za wiele nie wiedzōł, ale wszëtcë wōtëlë na niegō Pűrcel. Je òn kask grëbszi niżle reszta, a bez to pōmalni sã rëszō. Nicht nigdë nie chcōł gō miec w swőjim karnie. Knōp nen czasã szpacërowōł pō drodze i przëzërōł sã, jak jiny sã bawią, chōc przez wikszosc czasu sedzy doma i grō przë kómpűtrze. Nie czerëje sã za niczim. Nawetka jak mëma wōtō gō na pōtnie, pëskűje i traktëje jã jak słužkã. Nōwiãkszim prowadërã je tuwō Mōrcën – jegō wszëtcë lubią. Mō bōgatëch starszich – mają trzë autōtë, nōnowsze telefōnë, firmōwi òbleczënk, zagranicznë parfimë, elektricznë dëlokűlők i basen w chëczach... Mōrcën mō wszëtkō i wiedno mō przë seful

dëtków. Jak chtos jegō stëchō, tej kűpiwō mů cos słodczégō. Mōrcën mō sofejn... nick ni můszi robie. Nawet taszã nosy za niegō Kazëk. Nierōz Mōrcën rzucō můcã i temù, chto jã pierszi przëniese nazōd, pōzwōlō przez sztót pōgrać na swőjim telefōnie.

Kōle bōjiska mieszkō starszō białka – wastnō Jirëna. Dzecë nazëwają jã stōrã Jirkã. Ni mō òna swōji familie i mōże dlōte mō w sobie wiele žëcznoscë do wszëtczich cëzëch dzōtków, chtërnëch widëje pōd swőjim òknã. Wiedno sã ùsmiëchō i dërch czestëje bómkã a dobrim słowã. Na swiãta nawetka rëchtëje kōždëmu darënczi, ale Mōrcën wiedno to wërzucō i gōdō, że to bële co. Bez to jiny tëz tak robilë... blős le Zosza nierōz rzekła do Jirczi pōrã słów, le z tegō Mōrcën tëz sã smiōł, a chto niesmiōł sã z nim, ni mōgł pōzni sã z nim bawić... A bawić sã w grëpie doch je fejn! A tim barżi z Mōrcënã... Őstatno równak wastny Jirczi nie bëtō widzec. Cëz sã z nią stałō? Nicht z dzōtków nijak sã tim nie zainteresowōł... Kō czym bë sã tu jiscył, czedë wkół tëli śmiëchů. To prawie Tómk bëł mëstrã òd szpórtów. Wëmëslōł co sztót jaczës jinë psotë. Őstatno wëpűszczëlë òwce z zōgrodë pana Jówwë. Jak to bëłō smiësznë, czedë sóm za nima gōnił w tã i nazót...

Wies je cëchō, spōkójnō i bōgatō w snōżotã rodë. Temù tëz do Lesnégō Mōla przëjëzdżō wiele turistów i cëzëch dzecy. Na wczasë przëjachōł tëz tam ze starszima knōp Karól – jezdzył òn na wōzykű inwalidczim. Pōdjëzdżōł òn do bōjiska i z daleka wzërōł jak tutëszë decë sã bawią... Chto wië – wierã miōł nōdzejã, że pōznō chōc nowëch drëchów. Nicht na niegō równak nie zwrōcōł ùwōdżi. Kō ó czym bë z taczim gōdōł? Chto bë chcōł miec z taczim cos do czëniënio?

Nié dosc, że na wózyku, to jesz rudi. Karól trzimôł w ręce ôłówk i zesziwk. Rozmiôł ôn piäkno céchôwac – twôrzył projektë autołów i czej tak przézérôł sã dzecóm, nen ôłówk mu spôdł na zemiã. Niebörök ni mógt gö pôdniesc, a Ala – chöc widza co sã stało – ôdwróca głowã.

Lato dopisowało, a dnie – chöc dłudżé – dlô wszëtczich bëłë za krótczé. Pöspólné jigrë i psotë, jaczé wëmiszlëłë, dôwatë wiele redotë. Jednégö dnia, czej znôwu wszëtcë spötkelë sã na böjisku, słuńcë nògle schôwało sã za cemnyma blónama. Möcno zawiało zëmnyim lëftã. Nasta cemnosc i zaczął padac sniég. Wszëtkö wkół w pôrã minut bëło zamiazłé. Dzecë pözëratë na se z niedowierzaniem. Zrobiło sã tak zëmno, że nawetka w kùrtkach i grëbëch jakach nicht ni miôłbë chãcë na jigrë buten. Jak tak nògle przësza zëma? Wtim stanã midżë nima pöstacjô, chtërna wëdrza jak janiół, chöc szlachôwa téż baro za supermenã, jaczegö

znelë z böjczy. Ôblekłô w biôtë buksë, dłudżi biôtë mańtel, z rãkawicama i skrzydłama unôszôł sã w lëfce. Zëmnyim zdrokã zdrzôł na dzecy i w kùncu rzekł:

– Zle sã dzeje w waji wsë... Közdë z waju mô zëmne, zamiazłé ôd złëch uczinków serca. W Leśnym Môluju dôwno ni ma słuńca. Bez waji nie mdze ju lata! Świat mdze pökrëti lodã.

– Co?! Jak?! Më nie chcemë zëmë! – wôtałë przelãktë dzecë.

– Nié? Je na to blós jedna rada – ôdrzekła ùkôzka.

– Jakô? – zgódno zapitelë.

– Közdi mô w se supermôc. Jeżlë jã ôdkrëje – ôdczarëje świat... blós le ta supermôc może ùretac latné ferie...

To rzekł i żdżinał.

Jak mëslisz, ô jaczi supermôcë gôda dzywnô pöstacjô? Co bë miało zrobić közdë z dzecy? Baczë, zëbë téż w Twójim ôkôlim nie nasta zëma ôb lato...

Adóm Hébel

Udwig

Lěft mazôł widok nad prażącym sã asfaltã. Przechôdajacy przez ôdkrëti dzél miasta lédze co czile kroków stôwelë, czãżkó dichelë, rechôwelë, czë lepi sã zmùszcë i przëspieszëc kroku w stronã cëni, czë stac tak i zbierać móc do ôsoblëwie tegò dnia drãdži robôtë mùsklów. Sëchi pich i gãsti mók miészalë sã w lëmiącą substancjã na tëlì złoslëwã, że ledwie scartô, zôs pökriwała całą skórã. Wnet wszëtcë, jakbë zgódno bëlë sztël, nie witelë sã, a jich zdrok zdówół sã gadać: „jo, ni ma co kraftu marnować na gódkã w taką hëc”. Wnet wszëtcë, bó za bûdinkã na sąsëdny sztrasë dało sã czëc flabrotanië stojący w cëni kòntenera białczì. Ôblekôł w szëköwny kléd jasnomôdri farwë, z tiulowim dołã ë przeswitiwającym sztofã na jì grëbëch remionach. Zadzarti nos i zadzartë, wëmôdelowónë, farwówónë na blond włosë.

– Të smiészno wëzdrzisz z tim wëpiãtim slôdkã. Jakbë kôt srôł.

„Do kôgö ôna gôda?” – mëslelë so ti, co zdrzelë na to ôsoblëwë widzawiszczë. Dopierze, czëj doczwôrdelë sã dali, ùzdrzelë adresata jì słów. Chłôp w biôłi kôsłzë z pódwiniãtima rãkawama. Zdżibłi, ze slôdkã profesjonalno wësëniãtim do tëtù dwigôł tił autołã, pód chtërnym leżôł wërzasłi zmiartëlc. Ten bët jak kôt, co wôlôł ôstac w cëni jak wezdrzec na swôjich wëbôwców. A chłôp stojôł i dwigôł pójôzd bez słów, leno stãkajãc ôd czãżaru, jaczi dwigôł, żebë nie pözwlëc na przëgniëcenië zmiartëlca.

– To nie jidze słëchac, jak të stãkôsz. To pewno ôd tëch cygaretów, chto wië, wiele të

tegò kùrzisz. A twój wùja ùmarł na płëca. Ale co to ciebie, ôstawisz mie samã i so ùmrzesz, a ze zarka jesz bãdżë dim szedł.

Chłôp pódniôł głowã w stronã białczì, ale jegò mûnia nic nie wërôża, leno ból i ùcemiãgã.

– Co, të bë pewno chcôł, żebë jô ce pômôgła? Mówë ni ma! Mój ôjc bë nigdë móji mëmie nie kôzôł dwigac. Chłôp to mûsi bëc chłôp, jô bë chcała pócżëc, że jô móm richtich chłôpa, a nië taczë bëlë co. Jô nie znajã drëszczì, co bë jì chłôp kôzôł dwigac. Chto bë tak co robił? Në, twój ôjc, ten jo, ten to bë nic nie robił całidżëñ, le żebë wkôł niegò wszëtkô bëlë robionë. A terô, jak sã ciebie zakôla robiã, to të nawet wëzdrzisz jak ón. Toju nie je do wżëraniô.

Lédze nie pódchôdelë do kòntenera, chóc tam bëlã ùpragłô cëniô. Wôlelë jic drëgã stronã sztrasë i z daleka zdrzec na scenã. Jima bëlë szkôda chłôpa, ale tëż wiedzëlë, że chłôp to mûsi bëc chłôp i kãsk zól ti białczì, że wszëtcë widzã, jak ten jì so nie dówô radë.

– Nie bôli ciebie w krzëżach? Jak bôli, tej gadôj, a nië, të dërch sztël sedzysz, nic nie gôdôsz, a pózni cë co pãknie i szpital. Pamiãtôsz jak to bëlë z tim jelitã? Nic nie robił, nie robił, a w kùncu ôperacjã mûszôł miec, a jô pól rokù mûszała twôji dietë piłować a te twôje nëczy tolerować. Ale ón doch nie rzecze, że gô co bôli, jãż ón padnie. Co, jô móm tegò knôpa spód kôłów wëcygnãc? Jô móm nowi kléd ôblekłi, tu je sóm pich, a jesz jaczi ôlëj tu ceknie, to nie pûdze wëprac.

„To nie pŭdze wëprac... to nie pŭdze... to nie pŭ... to nie... tonie... tonie”. Tak օn sǎ tedē czuť. Lëftu nie szło złapać, jakbë jegö gǎstosc nie pözwöliwa na dostanié sǎ do płęców. Napiāté mŭskle dërgótať, a žëtë, jak pöwrozë օwijať jegö łiszczǎcë möklëznǎ rǎce.

– Fŭj, tē jes zmökti. Z taczim je sromöta dze jic, օn smierdzy, a kösza jaż žöťö pöd pöchama. Ale jemü to wcale nie wadzy, օn bë tak chöc do köscoła szedť.

Metal wbiť sǎ w skórǎ pölców. Chťop riknať z bólu. Wezdrzöť na czikrëjǎcëch pö drëdži stronie sztrasë lëdzy i cziwnǎť barkama, cobë müchto pömögť. Lëdze spŭscëlë głowë w döt i przëspieszëlë krokü. օni doch chcelë jic do cëni.

– Ale nawet möwë ni ma! Nie je cë sromöta lëdzy prosëc? Në jo, bö sóm nie rozmieje. Za czym jö cëbie móm, jak to i tak müsi lëdzy prosëc, žebë cos bëťo bëłno zrobionë.

Zmiartëlc zgruździť sǎ jesz barži i zacząť cëchö płakać.

– Widzysz tē, tē gö mösz wëstraszonë tim krzikanim! Mój օpa dwa pöłce stracyť i nawet nie zmerköť, dopiërze doma widzöť, że mü jich felëje, a tē, störi chťop, sǎ skalëczisz i ju bleczisz. Ten zmiartëlc so biëdny müsi w strachü sedzec, chťo wié, czë օnczegö ni mö złómónë. Ale coto cëbie, twöje problemë nówöžniészë i caťi świat müsi wiedzec, że princa cos bëli.

Chťop pöczuť օbcǎżënié w jednym pŭnkce krǎpla, na wësoköscë dólnëch žëbrów. Jakbë caťi czǎžör օpiarť sǎ օ ten plac. Rǎce sǎ zrobitië zëmnë i zacząť mrowie, nodži sǎ stať mitchë, przed օczama sǎ zrobiťo cemno, a delikatny wiaterk, pröwdzëwi abö օdböny, chťodzyť jak zapŭszczönö na fül klimatizacjö. Leno ten pŭnkt, w jaczim sǎ skŭpiť caťi jegö czǎžör. Czǎžör aŭtoťa, skwarzëcëgö sľuńca, zmiartëlca pöd kótama, zdrokü przëtröfkówëch lëdzy, czǎžör biaťci, ji niezdetronizowónëgö օjca i eleganczczich

chťopów ji wszëtczich drëszków, ta masa gromadzëťa sǎ, jakbë chća zatrzëmac krǎżacë elektronë, zamienić je na gǎsti müždž.

Przed օczama cemno. A pöžni pönumrowónë widczü. 1, 2, 3, 4, 5, zamknij dwiërze, օdemknij dwiërze, zgłosë awariö.

– Ta gwińda mö za möti օdwig na nas wszëtczich – rzekť tegö dnia z օsmiëwkǎ mili i pörzgdny chťop jacis szczëtlëwsi biaťci w gösocyńcu.

– Tē czuť. Biöj trapama, a wez te trajötrë, tē chťopie nie mdzesz te dwa piǎtra z nama jachöť, jak tu placu ni ma.

Nögle nazöd pöczuť hëc, dǎpny lëft, zdrok lëdzy i czǎżci, charczǎcy օddech swójji biaťci. W pŭnkce krǎpla, w jaczim czuť czǎžör, cos chrupnaťo, a nen czǎžör zlecöť pö krǎgach jak օdcǎť օd möcowniów gwińda. Aŭtöť z trzöskǎ spödł na zmiartëlca. Ten leno jǎknať z bólu, pö czym ležöť bez przëtömnoscë. Chťop wëwröcyť sǎ do tëtü i zazyböťjak biegünë kólibiönczi.

Lëdze, jaczi donëchczös nerwöwö czikrowelë, pö czym օdwröcelë zdrok, terö nie zdrzacë na szasejǎ, przebiegelë szrëj w plac tragedie. „Chťo bë pömëslöť, że to sǎ w tim placu wëdarzi?” „Tak cos mögťo wszǎdze bëc, ale tuwö?” „To temü, że chťopów do wöjska nie bierǎ”. „Jö rozmiejǎ, sobie krzël niszczëc, ale co temü bëť winowati ten zmiarti knöp? Jak օn gö mögť pöd tim aŭtoťǎ zabić?” „Ten sǎ za niczim ani za nikim nie czerowöť”.

Przechödajǎcy baro sǎ zaangażowelë we wspiarcë biaťci, jakö widza օpödk swójëgö chťopa.

– Co jö w nim widzaťa? օn wiedno taczü bëť. օstawic wszëtökö, bö օn je nówöžniëszü, a že օn drëdzëmü krziwdǎ robi, tojemü to nie przeszködzö. A tu je tëlilëdzy zesztëch, köždi bë pömögť, ale co z tegö, jak օn nawet nie rozmiöť pöprosëc?

W czerwincu wészła smarą ksgżka Gail Olsheski (Ölszewsczi) Öpöwiescë z Kaszëb/The Kaszuby Stories. Promócjô tegô dëbeltjãzëkôwégö dokazu, znónégö wiérnym czëtińcóm „Stegnë” (wszëtczë öpöwiödania, jaczé sã w ksążce, ùkôzałë sã nôprzód w najim czgdniku), bëła 24 czerwincó w Múzeùm Kaszëbskô-Pòmòrszczi Pismieniznë i Múzyczi we Wejrowie. Przëjachofa autórka, tómacze: Stanisłów Frymark i Bòżena Ùgòwskô, a téż wiele lubötników naji lëteraturë. Zachãcywómë najich Czëtińców do czëtaniô ny czekawi pùblikacji, jakô pôwstała za Oceanã, ale wiele dlô se nalëż w ni téż Kaszëbi, co żëg w pòlszcim państwie...

Dark Majkòwsczi

Przedstów do Öpöwiesców z Kaszëb

Gail Olsheski w swòjich öpöwiödaniach pòkazywò żécé i uszłotã kanadijskich Kaszëbów, ale ne tekstë mają wiöldzi znaczeńk téż dlô kaszëbsczi spòlëznë mieszkający w Europie. Öpisënczi sërégö i drãdzégö żécö, jaczé je biòtkã ö przedërchanië, mòżemë letkò przërównac chòcle do tekstów Anë Łajming, chtërna wspòminò dzechné lata na pòłnim najégö regionu. Jistné sã wszelejaczé zwëczy, jaczé wëjëdzający za wiòlgã wòdã lëdze przekòzelë pòsobnym pòkòlenióm. Pusté noce, wieselé, ùwòżanië do zemi, mòcnò wiara, zażiwanië tobaczi i jãzëk – to wszëtkò parłãczy te dwie daleczé kròjné. Tim barżi mòżemë bëc rõd, że öpöwiödania Olsheski mòżemë czëtac téż pò kaszëbskù dzãka roböce Staszka Frimarka i Bòżenë Ùgòwsczi. Nôprzódka bëłë öne pùblikówóné w pismionie „Stegna”, a terô sã przistãpné w jedny ksążkowi pùblikacji. Wòrt tu dodac, że donëchczas ùsòdzczi ti autòrczi wëchòdałë pò anielskù i w tómaczenim na pòlszczi. Pòrãdzesãt lat dowsladë wészła smarą pierszò autòrskò ksążka ti ùtwòrczci *Where the Cherries End Up* (Toronto 1978), wëdónò téż pò pòlskù jakò *Co się stanie z wisienkami* (Warszawa 1985).

Gail Olsheski öpisywò przednòswiat kanadij-

sczych Kaszëbów w pòłowie XX wieku. Lëdze w ji tekstach wcyg jesz mòcno trzymają sã dównëch tradicji, ale je ju czëc wiater pòzmianów. Jak gòdò jeden z herojów Frank Ritza: „znajemë naszã kulturã, bò przez östatné sto lat më żëlë i öddichelë tim, co sã tu wëdarzëło, i nie östała öna donãdka skażonò żòdnã jinã kulturã. Ale wnetka jinszé kulturë bãdã sã do nas wcëskac i tej nasza zadżinie”. Takã swiadã mają téż jinszé pòstacje z öpöwiödaniów. Widzą, że przed jich öczama przemijò wiele sprów, jaczé donëchczòs bëłë swiaté i przëjimóné przez wszëtczych. Wezmë na to „Samötnégö wilka” Stańcława... Jegò cwiardé waranië w chëczë, wkòłjaczi chòdzą na jachtã wilczy, zgarda dlô wëgòdë i dëtków bédowónëch mù przez cëzyńców, bëłë dlô jegò domòków symbòlã kaszëbsczégö mòcnégö dëcha i wiérnotë tradicjóm. Kuńc kuńców Stańcłów przëgniotłi chòrosã przedwò równak swòjã zemiã i zmieniò sã w Stanley’a, a krótkò przed nim ùcëkò slëdny samötny wilk, „stòri, ùmiarti, wënierzchtłi ód głòdu abò chërë”.

Jesz barżi kómùdnò je historiò starka z öpöwiödaniò *Stół*. Jegò heroja je przedstówiony wnetka jak pòstacjò ze strzédnowiekówëch żëwótów swiatëch.

Gail Olsheski

Prôwdzëwi patriarcha nié le dlô swôji familie, ale całi kaszëbsczi spòlëznë. Zwëkłą codniowòsc – drągą robòtã, mòdlëtwã, kòntaktë z lëdzama, a nawetka jedzenie – rozmiòł zmieniać w cos wòznégò i misticznégò. Wszëtkò dlô niego bëło cëdówné i swiãtë: „Miòł dtudżë, òbrodné pòla, a te bülwë przechòwiwóné w mitach, pòchòdzëtë z pòlów, przez niego òronëch, a przez jegò kònie wëgnojonëch. To bëłë swiãtë bülwë, kò jegò pòla bëłë mù jak ògród Getsemani, gdzie gòdòł z Bógã, ze wdżacznoscã dzäkówół Mù za wszëtczë próbë, jaczé mùszòł znaszać i zgòdzòł sã ze swòjim kawlã. Meditowòł, mòdlił sã i spiéwòł”. Kaszëbskòzemia w Kanadze je tu przërównòno do biblijny Swiãti Zemi. Jistno òpisywają swòjã kròjnã Kaszëbi w Èuropie. Jakno pierszi robił tu ju Floriòn Cenòwa, pòzni Hieronim Derdowsczi, Aleksander Majkòwsczi, a pò nich jinszi ùsòdzcë. To pòstãpny przikłòd kùlturowi bliskòscë, jakò przetrzymała rëzã przez òcean i piãc pòkòlëniów żëcégò dalek òd se. Stark z òpòwiòdaniò Olsheski dożił równak wiòldzi zmianë w swòji spòlëznie i familie. Ùwòżanié, jaczé miòł wszãdze wkółza swòjã

dobroć i chãc do pòmòcë, nie przedërchało do pòstãpnégò pòkòlëniò. Jegò wnuczi nijak sã ju za nim nie czerëją. Mają gò za cëzégò człowieka, chtëren przëchòdò w niedzielã, żebë jima zawadzać i brac jich jedzenie. Je to brzòd jich òdëndzeniò òd kaszëbsczi tradicji, òd pradòwnëch zwëków i wiarë („Miast mòdlëtwë przed jedzeniem przeklinelë jeden drëdzégò”). Òni nie mësłã ju ò jinëch, leno ò samëch se.

Te kùlturowé zmianë jidã równak pòmälë 1 w pòłowie XX wëku wikszość bòhaterów òpisywónëch przez Gail Olsheski jész mó starã żëc jistno jak jich prastarkówie. Jedną z nòwòżniëszich wòrtnotów je dlô nich dobro pòspòlnotë. Czëją sã dzëlã kaszëbsczi spòlëznë i chcą do ni wnaszac jak nówicy. Białka, jakò rozmieje bëłno szëc, rëchtëje ruchna dlô kòzdegò, chtò ò to prosy, kòzdi gòsc mùszi dostać darënk na òddzäkowanié, a na wiesołach bawiã sã i spòtikają wszëtccë, setczy Kaszëbów: „Kaszëbszczë wiesela òd pòkòlëniów mało co sã zmieniwałë, króm tegò, żerozegracje stòwałë sã coròz wiãkszë. Më nie òpùszczëlë niżòdnégò wieselégò. Ani nicht w naszi spòlëznie”.

Lëdze trzimają sã téż razã w nieszczescach.

Czej widzą z daleka pōlącą sã chēc, na skarniach mają fızë, bō kōgōs z nich trafiło nieszczescé. Są téż zrzeszony ōb czas jiněch žecowěch tragediów, wēpōdków i pōgrzebów.

Wszētczich parłāczy téż pamiāc ō dōwny migracji jich starków. Wspōminajā mōrskā rēzā, wiedzā, skādka pōchōdzą, i z pōkōleniō na pōkōleniē ōpōwiōdajā ō warēnkach žēcégō jich tatków w pierszych latach pō zamieszkanim w Kanadze. Kōrbieniē ō tēch czasach, ō kawłach swōjich familiów mają za ōbōwiazk. Starszi rozmiejā wiele razy prawic ō tēch samēch wēdarzeniach, ō lēdzach, placach, historii. A dziecē łapiā kōzdi zwāk i „kōždē zdaniē nēch mēstrów dōwnégō jāzēka”. Kaszēbiznē młodi lēdze ūczą sã nōtērno, jak „wēcégō wilków za ōknama”. Centrum žēcégō ti spōlěžnē je głābōkō religijność i kōscōt – „grawitacyjnō ōs” pōspōlnōtē. Totuwō zbierajā sã w wōznēch chwilach swiātowaniō, na zēndzenia z Bōgā w swiātnicē ōblōkajā nōlępszē ruchna, w nym mōlu dziejā sã nōwōžniēszē wēdarzenia w jich žecym: chrzest, pierszō kōmōniō, ženba i pōgrzēb. To je jich „dēchōwē dodōm”. Tak stōrilēdze, jaki mōtē dziecē rojā, że ōbjawi sã jima Bōžō Matka, co je wedle nich nōwikszim szczescym, w chēczech wiszā rōzańce i swiātē ōbrazē, mōdlētwa towarzī jima kōždégō dnia przē robōce, jedzenim, w wōlnym czasie.

Bōhatērā ōpōwiōdaniów Gail Olsheski sã niē blōs lēdze, ale téż kanadijskō-kaszēbskō zemia. Je kōchónō przez mieszkānców, bō czējā dzāka ni „szmakā pōsōdaniō swōjégō mōla”, ale biwō téż czāsto nielētoscēwō. Ōsoblēwie je to widzec w przētrōfkū dziecy. Ōbrōz dzōtków jidācēch do szkōtē ōb zēmā būdzy wespōtzcēcē czētińcōw: „Wikszosc dardzi stžē tētā, cobē ōstri wiater nie cał jich pō skarniach. A téż žebē nie ōdmrozēc pōlców, jacžē pōžni gōdzēnama bē piektē i bez pōt dnia nie dōwatē czēcō. Ōb drogā namiarztē rzāsē na jich ōczach sklejiwatē sã

tak, że ledwō mōgtē widzec. Bēnē szalów ceptō fūchtnosc ōddichaniōtēż zarō scynała sã w lōd, a czej w szkōle scygałē chūstē, bētē ōne sztiwnē, pōkad nie roztajałē i nie wēschtē”. Jesz barži bōlesnē sã ōpisēnczi drādzi robōtē w lese. Ju dēsāclatny knōpi mūsā dwigac cāzczē bōle drzewa przeklinajācē swōj kawel i chūtōk tracācē dzectwō. Ta zemia ūczy ōdpōwiedzalnōtē, nieptakaniō, nienaržekaniō (kō pōprzēdnē pōkōlenia miałē jesz gōrzi) i – jak nižōdna jinszō – rozmiejē ōdebrać młodość.

Wiele placu w dokazach Olsheski je namienionē białkōm. Kaszēbczi sã cwiardē, mōcnē, dopasowōnē do sērēch warēnków, w jaczych žējā. Pisarka na czekawi ōrt ōpisywō je ōsoblēwie przē ležnoscē wieselnégō tańcowaniō, dōwajācē bōczeniē przēdno na mōc jich remionów: „to bētē białczy ženiatē, remiona miałē mōcnē ōd noszeniō dziecy, wēgniōtaniō casta na chlēb, rēchtowaniō mōltēchōw w grōpach z lōnégō żelazła i rābieniō drzewa, jaczim pōlētē w blatach. Jich remiona wēbiēratē pōla būlew, dojiłē krowē i czerniatē masłō. Tima remionama szorowātē pōdłōdzi, nosētē drachtē wōdē ze stēdni, wiēszałē i zjimātē praniē z linów. To bētē białczy, chtērnych mōcnē remiona nigdē bē sã nie pōddatē na taneczny binie, kō wiākszosc z nich mia jesz do ūrodzeniō piāc abō szesc sztēk dziecy i czekało na nie wiele lat rakōwaniō. Na wieselny binie do tańcowaniō jich remiona pōd gubōwōnyma rākōwama snōzich bluzków zdōwatē sã bēc miātczē i letczē, ale bētē to remiona Kaszēbków”.

Dokazē Gail to niē blōs dokumēt z žēcégō kanadijskich Kaszēbów w pōt. XX wiēkū i rēchli, ale téż ōpōwiēsć ō pōspōlnoce najich kawłōw i mōcē tradicji, a téż ūniwersalnō historiō ō biōtce człowieka z rodā, bōłdzama i próbama ōderwaniō ōd kōrzeniōw. A do te je to czekawō isnōžō lēteratura...

Eugeniusz Präczkōwsczi

Nieznóné piesnie Sztefana Bieszka

Jaž sã prosy, bë küreszce chtos wżął sã za bëlné zbadérowanié lëteracczégö doróbkü nōstarszégö z karna Zrzeszińców Sztefana Bieszka (1895-1964). Kö tak pö prōwdze znóné le sã jegö sonetë wëdóné z piersza w 1975 r., a póžni kãsk pōszerzoné¹. Tímčasã je ju dobrze wiedzec, że Sz. Bieszk bëł brzadnym ùtwórcã. Dosc tãli jegö doróbkü móžemë pōznać w jedny z knégów „Pro memoria”². Sã tam przëkãdã dokōzów písónëch pō niemieckü, a tej pō pòlskü, nã i pō kaszëbskü, w jaczim to jãzëkü mō nōwicy napisóné, a co jesz nie je wszëtkö òdkrëté.

Taczim przëkãdã sã piesnie naskribloné i skōmpónowóné do dramaticznégö dzeta ks. Leona Heyczy „Agüst Szlōga”. Rzec bëta jesz wëdónö przed wōjnã, czej bëta baro pōpularnö i ród òdgriwónö, prziktadowö w Swiõnowie³. Pö wōjnie bëta wznowionö le róz⁴. Równak nigdzie ni ma wiadła, że pówstałë do nispiewë, chtërnëch autora je Sztefan Bieszk.

Tako hewö jedna złączonö skłódka z piãć spiewama, włósna rãkã przez Bieszka spisónyma, zachōwa sã w spódkówiznie pö

ks. prał. Francyszkü Grëczë. Na skłódka leża dëcht ùtaconö w całownym maszinopisu dzeła Heyczy, w jaczim ju na pierszi stronie mòže dozdrzec wiele różniców z tim, co je wëdrëkōwóné w ksążkach. Wierã mòže sã docëgac, że sóm autor naniósł te zmianë. Równak gwës wórt bëlobë to szerzi znanalizérowac przez bëlnégö biografa wiöldzégö dëchōwnégö Młodokaszëbë, na co nen – a òsoblëwie kōždi czëtinić – dërch ždaje.

Pierszö spiewka „Czej stúnuszkö” je do słów autora „Szlódzi”, co tak pö prōwdze nen szpëtóczel òdmikają. Bieszk napisól do ni mùzykã. Co je w taczych przëtrófkach mùszëbné, pòdszëkōwól kãsk szlabizë, žëbë ritm lepi sztëmówól. Pòsobné sztëczczë sã ju w całoscë przez wiöldzégö Zrzeszińca napisóné. Sã to: „Nieprōwda, nié prōwda” w ritmie krōkōwiaka, balet „Warcö ju Szlōga”, „Szëper” i „Szewc”. Wierã mòže bëc tak, że leno w papiórach ks. Grëczë zachōwałë sã te rzeczë. Kö gwës je dostól Heyka òd Bieszka, ale nen zaró na pòczãtkü wōjnë zdżinął, a zbiorë pö nimszłë w znikwienié⁵.

W nëch pismionach pö ks. F. Grëczë nalóžł jem jesz jeden baro wórtny lëstk z pieśniã kòscelnã pö pòlskü. Wierã bëta napisónö na prośbã prałata, bó bëta wetkłö w scenarnik widzawiszczã „Sakramenta święte”, chtërnégö autorstwö gwës mòže przëpisać ks- Grëczë- Kö je nen tekst pö pòlskü, ale sã w nim bënë kaszëbsczë słowa, jak „kmótr”, co wskózywają brewiter, że napisól to ks. Grëcza. Je baro móžlëwé, że je to

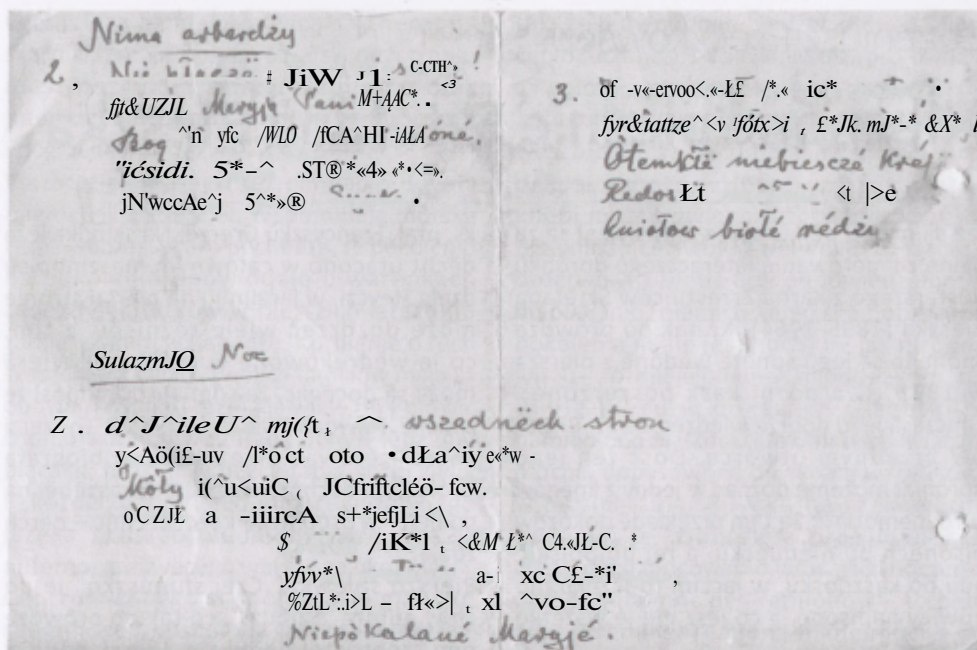
¹ S. Bieszk, *Sonety kaszubskie*, Gdańsk 1986. Òb. též.: Jan Trepczyk Aleksander Labuda, Jan Rompski, Stefan Bieszk, Franciszek Gucza, Feliks Marszałkowski, *Poezja Zrzeszyńców*, òpróc. H. Makùröt, T. 8, Gdańsk 2013.

² *Pro Memoria Stefan Bieszk (1895-1964)*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2013.

³ Zdrzë: E. Pryczkowski, *Swiõnowskö nasza Matinkö. Dzieje parafii i sanktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016, s. 150

⁴ L. Heyke, *Agüst Szlōga. Szotobulka*, Kartuzy 1935; L. Heyke, *Szotóbutki Agüst Szlōga Katolina*, Gdańsk 2002.

⁵ Zdrzë: M. Bobkowska, J. Belgrau, *Ks. dr Leon Heyke duszpasterz, wychowawca i poeta kaszubski*, Banino-Kościierzyna 2015.

le jedurny egzemplér ti spiéwë, terô
szczęśliwie zretóny.

W tim môlu wôrt nadczidnãc ô dwóch
jinszych snôzych pieśniach kôlãdowëch
Bieszka napisónëch w rodny mowie. Chôdzy
ô: „Ni ma arbardzi” i „Cësznô noc”. Nalôżł
jem je w rãkôpismionie w zbiorach pò
Kaszëbsczim Krôlu, Karolu Kreffce. Spiéwë te
bëtë prôwdac rêchli znóné. Kô na pierszô je
ju wëdrëkôwónô w 1982 r. w „Kaszëbskich
kôlãdach i gôdowëch spiéwach”⁶. Leno tam
nalazła sã fela, chtërna nijak nie dozwiôłô
na rozeznanie znaczeniù. Kô zamiast słowa
„arbarga” je tam ùżëtô „arbaga”. Pitôł jem
wiele lëdzy, cëż to je. Bez skùtkù. A chôdzy
ô gòscyńc. Kô „arbarga” wzãtô z jãzëka
niemiecczégô, prawie je kaszëbsczim
„gòscyńcã”, abò „karczmã”. Pòd taczim titlã
„Ni magòscyńcã” jô ôgłosył nen tekst w „Dlô
Was Panie”⁷. Pôzni pójawitë sã ône téż

⁶ Kaszëbsczë kolëdë ë godowë spiéw, zebrał Władysław Kirstein, Gdańsk 1982, s. 98.

⁷ Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik, ôprôc.

w bieszkówim – le jinszim – rãkôpisu w „Pro
memoria. Stefan Bieszk”⁸.

Na felnô „arbaga” bëta czile razy pò-
wtórzonô, ô czim jó ju tej sej nadczidôł
znajôrzóm kaszëbsczim spiéwë. Téż z marnym
skùtkã⁹. Równak dzys wiémë na gwës, jaczi
je bëlny titel. Kô môżemë ôstac przë ti
zabôczony ju czësto w słowiznie Kaszëbów
(żlë w całôscë bëta czedëkôłwiëk ùżiwónô?)
„arbardze”, równak lepi bë wierã bëto
tam dac kaszëbsczë słowô „gòscyńc”. Tak
czë jinak ôbie Bieszkôwe spiéwë sã baro
snôżë. Wôrt je achtnãc i pòdskacac do jich
spiéwaniô w gwïôzdkowi czas.

Szefan Bieszk je baro piãknã pòstaciã
w kaszëbsczim lëteraturze a rêsznoce. Bët
bëlno wëuczony, znôł kôl piãc jãzëków.

E. Pryczkowski, Gdańsk 2006.

⁸ Pro Memoria Stefan Bieszk (1895-1964), red.
J. Borzyszkowski, Gdańsk 2013, s. 441 i 443.

⁹ Zdrzë np.: W. Frankowska, Kolëdowanie na Ka-
szubach. Dzieje kolëd na Pomorzu od XVI do XXI
wieku, Warszawa 2015, s. 400.

*fC'Aaji** *Nima* -o+tl&nUAI 5T<« & «ulm
 5. BK 57v
 Bce !!! z f = ^ ± ; r j = ^ = j E l z ^ ^ 1 S g f c j ^ v f : !!!
 /f fi<>uA o. /tvv«v«! ^ oajt| ^ (m-L^o ènoCKjl , y- Ci**iio cc
 H . ^ ' l ^ ^ ' i p - l r ^ - t r ? 0
 V^Wfl. , tVU-4Z<^ dLL ?<LH*Ć ^ W^VL-VC- C Wf.UXM.iC VtoAcT iClf .
 Kolada /CU/6£4U> J^fe ; fe ; .«jLL..3BK.sf.
 K : * = I nu
 v : tTK ; \ \ i , z ^ 5>
 1 OiL««'(f«- we,Xiejfë /rimil, LUbiiJfe ffU iX
 K>YO<i^UnU' < diiH {tUTUJ /MO+ 150306> , VjX, lW2 ^L^X. iA- 2l 44Aij(^fL.
 f i (= ite
 4 ICjlr. tY*JJZaf <tA, ?a. e«fl Z&uhICAAA. i^da. mv. t^a3t

Choć urosł w niemiecczym jãzëkòwim i kùlturowim krãgu, jakùż snôżo nauczil sã rodny mowë. Tam piãkno jã pòznôł, że rozmiôł pisać przesnôżë sonetë a jinsze dokôżë lëteracczé, ôsoblëwie spiëwë a dramatë. Bël dlô Zrzeszińców aùtoritetã wszelczégò ôrtu, w tim – co jãz baro môże dzëwôwac – w sprawie piënkù. Bez wãtpieniô bël mëstrã kaszëbsczij pismieniznë. A kô żëcë baro gô dôswiôdczało. Urodzony na wënëkanim, wrócył na klin tarczëznë, tej zôs wënëkóny do Zamôscã. Pô wojnie zgardzony przez system. Żil i umarł w biëdze. Za żëcégò jegô dokôżë nie bëlë achtnioné, pô smiercë zac pô zacu włôżô na niwiznã nôbëlniëszich ùtwôrców kaszëbsczij pismieniznë.

Nieprôwda, nie prôwda

Nieprôwda, nieprôwda! Gusce nie jiscë są.
Nie wszëtkò procëmné, krôsnia pòmóc
niese.

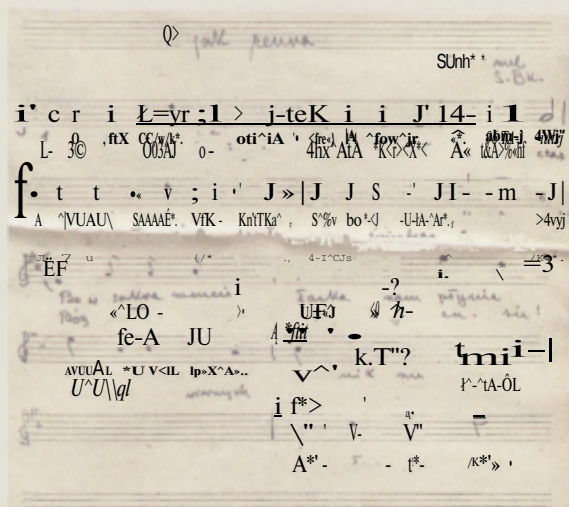
W lasu je szēmōt wichru i szoru,
Leśny udibō biédnégō w bōru.
Hej la la, hej la la...

Nié wszetkô je lëchô, uwieseli Wiłã,
Kaszëbeczka kôchô, snôżkô Tina miłô.
Nielitny sãdza wpichô za krôtë,
Mô sprawiedlëwą pòkùtã za to-
Hej la la, hej la la...

Uceszē sā, ceszē no nieszczescē minie.
Mē cēsjesmē drēsžē, Kaszēbstwō nie zdzinie.
Zawdē na swiece miłosc pōpierōj,
Nijak ze smātkā drēžstwa zawierōj.
Hej la la, hej la la...

Po dniach dobrých, jedných, muszą przinć
i cenné –
Wiedno kôle biédnych, jesmědobri, drěmny

Põ dñiach dobrěch, jedněch, muszą przińc
i cemné –
Wiedno kõlebiědněch, jesmě dobri, drěmny.

Ni ma arbardzi (gòscyńca)

Ni ma arbardzia ni ma!

Józef pönëkô ôseřka.

Buten je cemzô a zëma,

Mùszi dlô Pannë Mariji

Nalezć chlëwik, stodôtkã.

Nie płaczë, Józef zjiscony!

Rzeczë Marija Panienka.

Bóg ju to mō namienioné,

Kãdë Jegô Służebnica

Narodzy jegô Synka.

I narodzył sã na sztrëji

Zbôwca a Król, jak ùbôdzi!

Ôtemktë niebieszczë kraje,

Redoscë mōńnie a pôkù

Aniołôw biôłë rëdzi.

Cësznô noc

Damiãa Noc, bielëtë rzmë

Wësok łiskałë gwiozdë

Słowô Bôżë bëto rzekłë,

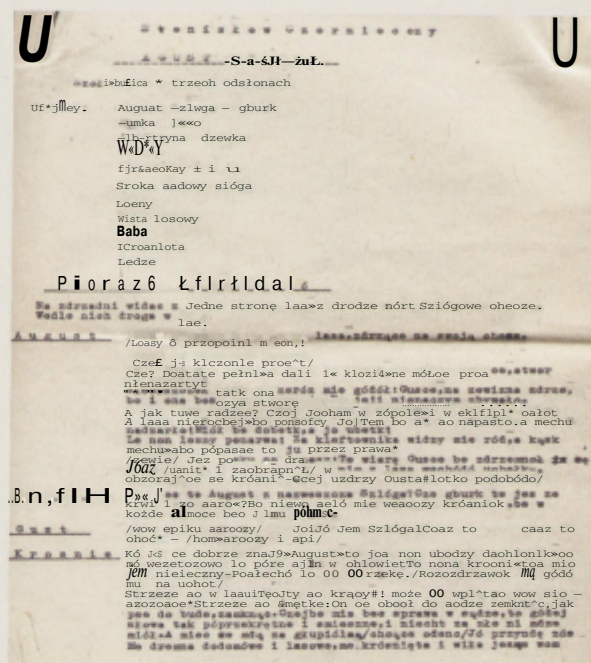
Narodzoné ô dwanôsti.

Cësznô Noc, Bôżô Noc

Rozklecył sã z nieba kwiat

Wiôldzi wid, Panna cud,

Zbawicela wëda na świat.

Westrzëdnô Noc, ze wszednëch strôn

Jidzem ród do Betlejëm

Môłi kurnik, kôłãdów tón

Ôczë a serca redëją.

Swiãti môł, Bôżi dzël:

Nóm retënk, ùceszenië

Dzecã - Bóg i ôtrok

Niepôkalóny Mariji.

O jak cenna!

O jak cenna jest dusza!

Bóg ją stworzył na obraz swój

Grzesznej szuka, zranionej

Syn Boży zmywa Krwi Jego zdrój.

Bo Duch Boży ożywia

Wszystek Kościół i w każdy czas

I w kapłanach On działa

Z Ojca Świętego On uczy nas.

Ref. Bo w sakramencie łaska nam płynie

Niech nie rozpacza, grzesznik nie zginie.

Bóg miłosierny! Ufaj w Jezusie!

Uświëca wiernych, miłuje nas.

